~~Arctopolitanus~~ X

Sajnovics —

13

Robert MacAdam
Belfast

JOANNIS SAJNOVICS. S. J.
UNGARI TORDASIENSIS
E COMITATU ALBA-REGALENSI, REGIÆ SCIENTIARUM
SOCIETATIS HAFNIENSIS, ET NIDROSIENSIS SOCII

DEMONSTRATIO.
IDIOMA UNGARORUM ET LAPPONUM IDEM ESSE.

REGIÆ SCIENTIARUM SOCIETATI
DANICÆ PRÆLECTA
HAFNIÆ MENSE JANUARIO
ANNO
MDCCLXX.

HAFNIÆ,
Typis Orphanotrophii Regii, excudit GERHARD GIESE SALICATH.

Ideo minus Meſſala nitidus?
Quia quosdam totos libellos
Non de verbis modo ſingulis,
Sed etiam de litteris dedit?
Non obſtant hæ diſciplinæ
Per illas euntibus,
Sed circa illas hærentibus!

Quint. Inſtit. Lib. 1. *Cap.* 7.

EXCELLENTISSIMO DOMINO COMITI

OTTONI DE THOTT

DOMINO

IN GAVNOE STRANDEGAARD ET LINDESVOLD

ORDINIS ELEPHANTINI

EQVITI AURATO

CONSILII SANCTIORIS

CONSILIARIO INTIMO

CANCELLARIÆ DANICÆ

SUPREMO CANCELLARIO

IN COLLEGIO

DE CURSU EVANGELII PROMOVENDO

PRÆSIDI

ECCLESIARUM PER UTRUMQVE REGNUM

INSPECTORI GENERALI

ACADEMIÆ HAFNIENSIS

PATRONO

REGIÆ SCIENTIARUM SOCIETATIS

DANICÆ

PRÆSIDI.

EXCELLENTISSIME DOMINE
PRÆSES!

Non potuit Demonſtrationi huic meæ quidquam evenire honorificum magis, quam quod Lucem Publicam TUA potiſſimum VOLUNTATE ſubeunti, EXCELLENTISSIMUM NOMEN TUUM præfigi indulgeas. MAGNA nempe MENS TUA, graviſſimis licet Regnorum Negotiis nunquam non occupata, ad grammaticales quoque operas benigne reſpicere dignatur; Si præſertim ipſas cum aliquo Bonarum Artium Incremento conjunctas videat. Et talem

esse meam hanc opellam, quia TUUM est JUDICIUM, profiteri non vereor. Crescet per illam Idiomatis Lapponici cultus, quem TIBI cordi fuisse multis jam Argumentis comprobasti, & porro comprobabis, cum Lingua Lapponum *CERTAM, & STABILEM ORTOGRAPHIAM* AUCTORITATE TUA obtentura est. Cujus quidem defectum Eruditi usque huc sine remedii spe querulabantur. Eo autem facto non solum Lapponiam Universam Immortaliter TIBI obstrictam habebis, sed Magnam ab exteris quoque Regnis inibis Gratiam; Ungaria præsertim TE Idiomatis sui in extremo septentrione vigentis STATOREM prædicabit, & TIBI Linguæ vetustissimæ CONSERVATORI Vitam, Salutem, Prosperitatemque omnigenam advovebit. Tanta ego Vota jam nunc prævenio

EXCELLENTISSIMI

NOMINIS TUI

Devotissimus cultor

Joannes Sajnovics.

AD REGIAM SCIENTIARUM SOCIETATEM.

Mirabitur fortaſſis Regia Scientiarum SOCIETAS, ſibi a me, qui Diſciplinas cæteroquin Mathematicas, & Studia præſertim Aſtronomica profiteor, Diſſertationem præſentari Opera Grammaticali conſcriptam. At ſi rem penitius perveſtigare dignabitur, intelliget: a nemine alio majori jure, atque a me, hujus generis Diſquiſitionem ſibi fuiſſe exſpectandam. Linguæ enim Ungarorum, & Lapponum convenientiam, niſi aut natus Lappo inter Ungaros, aut Ungarus inter Lappones inquirat, definitam nunquam habebimus. Quidquid ea de re aliarum Gentium Viri, etiam Doctiſſimi, in medium attulerint, præter conjecturæ probabilitatem, nullum certitudinis gradum obtinebit unquam! Atque inde factum exiſtimo: Ut, licet jam olim Cl. Rudbeckius Filius, & poſt illum multi alii, linguam Fennonum, & Lapponum cum Ungarorum Idiomate convenire luculenter ſcripſerint, ea tamen res parum valde, aut omnino nihil Eruditorum animos adverterit. Horum certe non pauci mihi e Finmarchia reduci, & idem aſſeveranti fidem abnegarunt penitus; alii vero rem, quaſi

tot

tot ſeculis ignoratam, Novæ Inventionis laude decorare non dubitarunt. Nempe licet Authores Illi ſimilitudinem inter Gentium harum Linguas intercedere dixerint aliquam, neque tamen quanta illa ſit? definire, neque aſſertum ſuum certis argumentis comprobare poterant, cum pauci eorum Linguam Fennonum, & Lapponum noſſent, Ungaricam vero omnino nullus.

Aſt ego, quem in Ungaria ab Ungaris Progenitoribus naſci, & educari contigit, quique Sermone Patrio publica compluribus annis munia pertractavi, pulcherrimam inſuper opportunitatem in Linguam Lapponum inquirendi nactus ſum, quando cum Cel. Viro R. P. MAXIMILIANO HELL, e S. J. Aſtronomo Cæſareo-Regio Univerſitatis Vindobonenſis a Potentiſſimo Daniæ, & Norwegiæ REGE CHRISTIANO VII. obſervandi Tranſitus Veneris infra diſcum ſolis cauſa Wardoehuſium ablegato, ab Ipſo delectus itineris ſocius, Finmarchiam petii, anni fere ſpatio in eadem commoratus.

Hic enimvero inter Lappones verſari licuit Ungaro, Elocutionem ipſorum cum Ungarorum Loquela conferre, Vocabula utriusque Gentis combinare. Et, quod præcipuum eſt, Nomina ac verba conſtruendi modum, Affixis, & Suffixis utendi rationem inter ſe comparare. Quibus omnibus ita me ſpero demonſtraturum, IDEM ESSE IDIOMA UNGARORUM, & LAPPONUM, ut de hoc nemo Eruditorum, qui mea hæc legerit, porro dubitaturus ſit.

Quod

Quod autem operam meam in Disquiſitione hac recte collocaverim, dubitare vix poſſum, ſi cogitem: de Illius Gentis agi Idiomate, quæ communi Hiſtoricorum conſenſu ampliſſima hæc Borealia Regna prima olim inſedit, ingentesque Terrarum tractus Dominatione ſua complectebatur. Quæ hodie quoque ab extremo Europæ, qua occaſum, & ſeptentrionem reſpicit angulo, per Finmarchiam, Lapponiam, Fenniam, Tartariam, in Aſiam usque non interrupta ſerie protenditur. Et quamquam inter Populos, quos hodie Lappones nuncupamus, idem iſtud Idioma per plura ſecula quaſi in obſcuro delituerit, omnisque culturæ defectu jamjam interiiſſe credi poterat; meliorem tamen ſortem in Fennia, Sveciæ Provincia, experiebatur, longe autem optimam in Florentiſſimo Ungariæ Regno; Ubi jam inde ab ATILÆ, & S. STEPHANI Primi Regis temporibus firmata, & ſtabilita, per tot ſecula egregie exculta, ſeu ubertate vocabulorum, ſeu concinna brevitate, ſeu intimos animi ſenſus explicandi dexteritate, nulli Orientalium, aut Occidentalium Linguarum inferior, multis autem certe ſuperior evaſit. Quæ quidem ea de cauſa dicta volui, ut iis animos adderem, quibus a Clementiſſimo Daniæ REGE, Ejusque Excelſo MINISTERIO demandata eſt linguam Lapponum Finmarchiæ excolendi Cura. Neve ſibi rem eſſe putent, cum Idiomate quopiam vago, intractabili, & neſcio unde? conſarcinato; Sed plane ſibi perſuadeant, Idioma Lapponum quemadmodum Vetuſtate, ita ſubtiliſſimis Regulis, & pulcherrimis Elocutioni-

)( )(bus,

bus, quin ipſa Suavitate Sermonis, ſi recte tractetur, plurimis aliis anteire, dignamque profecto, quæ non tantum ab interitu vindicetur, ſed & magis, magisque, qua licet, excolatur. Etſi autem noverim Lappones Finmarchiæ, cum Lapponibus Veciæ, & Ruſſiæ, omnes vero hos cum Fennis in Idiomate conſpirare; & certis præterea argumentis compertum habeam Fennos, præſertim Carelios a Carelia Fenniæ Provincia ſic nuncupatos, ad Dialectum Ungarorum proximius accedere, mihi tamen in præſenti Diſſertatione de Lapponibus ſolum Finmarchiæ, atque Ungaris Sermo erit, tum ne opus in molem excreſcat, tum quia, ſi Lappones hos ab Ungaris maxime remotos, cum iisdem tamen in Idiomate convenire oſtendero, ſponte quaſi fluat, Lappones quoque Veciæ, Ruſſiæ, & Fennones cum Ungaris conſpirare. Quis vero inde uſus in rem Litterariam, præſertim Hiſtoricam enaſcatur? Ita luce & palam eſt, ut a me hic exponi non oporteat. Illud ſolum itaque Illuſtriſſimam Regiam Scientiarum SOCIETATEM oratam volo, ut munus litterarium hocce meum, tanquam magnæ obſervantiæ meæ teſtimonium, benevole dignetur habere acceptum.

§. I.

§. I.

Idioma Ungarorum, & Lapponum Idem esse potest, quin loquentes se mutuo intelligant.

Prima multorum, dum de convenientia Idiomatis harum Gentium mentionem fieri audiunt, quæstio est: An Ungarus Lappones loquentes intelligat? longiores quippe veritatum demonstrationes pertæsi, tribus, ut ajunt, verbis convinci volunt. Quibus si affirmando respondeam, in meam protinus Sententiam abibunt, & Gentis utriusque Idioma idem esse, fatebuntur. Recte quidem istud, neque enim evidentius argumentum est ullum, diversarum Gentium Idiomata congruere quam, si loquentes, se mutuo intelligant. At Rem sane arduam, & difficilem, imo vero impossibilem hi Judices exposcunt; quamquam enim largiamur, utramque Gentem Ungaram nempe, & Lapponicam unum, eundemque olim Populum constituisse, eandem linguam, eandemque dialectum locutas fuisse, tamen, cum jam inde ab Anno Christi quadringentesimo, adeoque per 13, & quod excurrit, secula ingenti terrarum tractu divisæ sint, nulloque sermonis, aut convictus commercio usæ, evidenter sequitur, ad hoc, ut Ungarus Lapponem loquentem hodie intelligat, alterutrum ex his duobus accidere debuisse, nempe: *Primo.* Vel utraque Gens, tam Lapponica, quam Ungara Idioma suum primævum ab omni notabili mutatione, & dialecti variatione per 13 omnino secula immune conservare debuit; vel: *Secundo.* Si lingua primæva notabilem aliquam vicissitudinem, & mutationem inter Lappones passa est, eandem omnino mutationem perpeti debuisset apud Ungaros. Si enim Lappones primævam suam

dialectum notabiliter mutarunt, non item Ungari, in aperto est ratio, cur se hodie loquentes non intelligant? multo autem magis, si, dum apud Lappones primæva dialectus mutata est, eadem apud Ungaros quoque, sed alia ratione, diversoque modo permutata fuit. Primum ex his duobus, nempe: quod utraque Gens linguam suam primævam ab omni notabili mutatione per 13 Secula immunem conservaverit, nemo eorum credet, quibus Linquarum consvetæ vicissitudines perspectæ sunt. Fit enim ipso temporum lapsu, ut vocum complurium pronunciatio varietur, aliarum litteræ permutentur, transponantur, omittantur, quædam rariori usu sensim sine sensu oblitterentur, antiquentur, donec penitus oblivione deleantur, substitutis in earum locum aliis, crebro usu Civitate donatis. Elegantiæ præterea, brevitatisque studium magnas semper in linguis mutationes causare consuevit; ut adeo mirum non sit, ipsas post plura secula novam, & a prima multum distinctam formam accepisse. Hodiernus certe Germanus Veterum libros vix, aut ne vix quidem intelliget, hodiernam Danicam a veteri multam differre; utriusque periti optime norunt. Nordmannorum veterum lingua adeo exolevit, ut ipsas Juris Publici Leges, e Veteri in hodiernum Sermonem transferri oportuerit. (*) Tantas vicissitudines si patiuntur linguæ etiam florentes, & quarum perennitati fora publica, Litterarum commercia, Typographorum officinæ, quin ipsæ Saxorum inscriptiones patrocinantur, quantas quæso mutationes oportuit linguam Lapponum perpeti, quæ omnibus sese conservandi mediis destituta, sola traditione, & labili discentium memoria per 13 Secula ad posteros transmittenda fuit? Ego quidem plane persuasus sum, Veterem Lapponum, & Ungarorum Linguam mutatam, atque variatam esse, quæ quidem mutatio, si communi utriusque Gentis consilio, & consensu facta fuisset, hoc est: Si, quas mutationes fecere Lappones, easdem fecissent & Ungari, nihil obstaret, quo minus hodiernus Ungarus hodiernum Lapponem loquentem intelligeret, quemadmodum Dani hodie viventes se mutuo intelligunt. Sed hoc reipsa accidisse,

cui

(*) Præstitum id est a D. Paus Jurato Scriba (Sorenskriver) Finmarchiæ. Viro variæ litteraturæ, Patriarum præsertim antiquitatum gnarissimo.

cui in mentem venire potest? Mutationes, quas lingua Danica successu temporis perpessa est, ipso convictus commercio per totum Regnum propagatæ innotuerunt, & usu receptæ sunt ab Universis: Sed mutationes a Lapponibus in septentrione factas, quis Ungaros edocuit? quis Ungaros, ut easdem mutationes facerent, adegit? quando nullo convictus, nullo litterarum, nullo Juris commercio has Gentes usas fuisse constat. Ergo dum Lappones primævum suum Idioma mutarunt, poterant mutare & Ungari suum, sed aliter, & diversa ratione mutasse credendi sunt, ut adeo minime mirum videri debeat, hodiernum Lapponem ab Ungaro non intelligi, quin potius maxime mirandum, & præter consuetam Linguarum vicissitudinem foret, si se mutuo hodieque intelligerent.

His ita præmissis, ut quorundam quæstioni respondeam, ingenue profiteor; me Lappones Finmarchiæ loquentes non intellexisse. Quare rumor, qui Urbem hanc Hafniensem pervagatus est, me Lappones intellexisse, & cum iisdem sermocinatum fuisse, a veritate erat alienus. Unde autem originem duxerit? erit inferius referendi occasio. Quod si interea quis ex meo responso inferre vellet: *Ergo Idioma Lapponum ab Ungarico distinctum, & alienum est!* Is mihi præcipitanter judicare videretur. quamquam enim evidens argumentum sit, diversarum gentium idem esse Idioma, si loquentes se mutuo intelligant, futile tamen, & nullum omnino argumentum est, si dicas: *Diversæ Gentes se mutuo non intelligunt, ergo Idiomata ipsarum distincta, & aliena sunt!* Asserti mei veritatem sequenti inductione ostendam. Germanus, Anglus, Hollandus, Danus sese loquentes non intelligunt, constat tamen omnium horum Linguas e Germanica ortas, Germanas plane esse. Latinam doctus, non intelligit Hispanum, Gallum, Italum, quis tamen arguet, horum linguas a Latina esse diversas, & prorsus alienas? Fatentur omnes Moschorum, Polonorum, Bohæmorum Idioma reipsa esse Illyricum, licet nationes hæ se mutuo ægre intelligant. Utque propius ad rem nostram accedamus; Lappo Finmarchiæ Maritimus (*), non in-

 telligit

(*) Maritimi dicuntur, qui ad sinus Maris habitantes piscatu vivunt.

telligit Montanum. (*) Lappones Finmarchiæ non intelligunt Lappones Sueciæ, Lappones, Sueciæ diverſas Provincias incolentes, ſe mutuo non intelligunt; licebitne propterea inferre: *Ergo Lappones Maritimi diſtinctum, & diverſum Idioma habent a Lapponibus Montanis?* Item: *Ergo Lappones Finmarchiæ diſtinctum, & alienum idioma habent a Lapponibus Sueciæ?* Denique: *Quotquot ſunt in Suecia Lapponicæ Provinciæ, tot habentur diſtincta, & diverſa Idiomata Lapponibus variis propria?* Profecto argumentatio hæc, tot diverſa Idiomata inter conſanguineas Gentes conſtituens per ſe jam abſona, refragatur quoque Auctoritati eorum, qui magno labore, & longo uſu harum Gentium linguas edocti, repererunt denique, eas unum, idemque Idioma eſſe, ſed ob diverſas tantumodo dialectos, vocesque enunciandi varietatem ab ignaris pro diverſis, diſtinctisque Idiomatibus haberi.

De Lapponibus quidem Finmarchiæ teſtem habeo omni exceptione majorem Cl. D. Leem Linguæ Lapponicæ Profeſſorem Publicum Nidroſiæ, olim quadriennio Miſſionarium, & Sexennio Altenſis Communitatis in Finmarchia Paſtorem. Poſtquam is 10 annorum uſu Idioma hocce pertractavit, rem aggreſſus eſt omni laude digniſſimam, primusque linguam Lapponum Finmarchiæ ad regulas revocare, obſervationibus illuſtrare, & Grammaticam conſcribere inſtituit, quæ dein anno 1748 Typis Hafnienſibus excuſa in multorum hodie manibus verſatur. Adverterat optime Cl. hic author Lappones Maritimos Finmarchiæ non intelligi a Montanis, & vice verſa; neque tamen hoc in diverſitatem Idiomatis retulit, ut imperiti faciunt, verum ex diverſitate duntaxat dialectorum oriri agnovit. Unde in Præfatione monet diſcipulos: ne animos deſponderent, ſi, quod futurum præviderat, poſtquam ex hac Grammatica linguam condidicerunt, inter Lappones verſari ceperint, ſi inquam, eos loquentes non intellexerint, cauſamque ſubjungit, id nempe eventurum ob diverſitatem dialectorum, non ſolum inter Montanos, & Maritimos, ſed etiam inter Montanos ipſos, & longe etiam magis inter Maritimos, ad diverſos

(*) Montani in ſilvis, & montibus cum ſuis Cervis Darandis (nulla certa ſtatione), vagantur.

diverſos maris ſinus habitantes intercedentem. Imo, ut diſcipulis ſuis aliqua parte conſuleret a pag. 371 ſuæ Grammaticæ ad pag. 388 de diverſitate hac fuſius diſſerit, quibus in vocibus, caſibus, temporibus communiter eveniat? e quarum litterarum omiſſione, transpoſitione, adjectione oriatur? qua denique ratione una dialectus in alteram, adhibito modico ratiocinio, & obſervationum combinatione, transmutari poſſit? demonſtrat, aperte contendens, omnes hos Lappones uno, eodemque Idiomate uti, & ſolis Dialectis variantibus diſcrimen omne adſcribendum eſſe. Quæ ſi ita ſunt: luculenter patet, inane eſſe illorum argumentum, qui ex eo, quod ſe loquentes hi Lappones non intelligant, inferre volunt: *diſtinctis, & diverſis Idiomatibus eosdem uti.*

Quid vero de Lapponibus in Suecia degentibus judicandum? conſtat, quod, qui diverſas Sueciæ Provincias incolunt, ſe mutuo non intelligant; cenſebimusne propterea, *tot diſtinctis, & diverſis Idiomatibus diſtinctam eſſe Lapponiam Suecicam, quot diverſis Provinciis diſtincta eſt?* Ita omnino cenſebimus, ſi cum Linguarum imperitis arguere libuerit. Interea multo aliter arguit D. Högſtröm in ſuo opuſculo de *Lapponia Suecica*, Suecice primum edito, & dein in Germanicum Sermonem translato, atque anno 1748 Hafniæ typis vulgato Vir hic, & Miſſionarium, & Paſtorem inter Lappones Suecicos multis annis dum ageret, inſignem Idiomatis Lapponici peritiam aſſecutus, operis ſui pag. 73 ſic loquitur:

" Quod in hoc Idiomate variæ ſint dialecti ubique notum " eſt; quod autem re ipſa hæ dialecti in unum denique Idioma " excurrant, & quod ſola interdum pronunciatio diverſa in " cauſa ſit, ut unus Lappo alterum non intelligat, ſæpius, quam " ſemel expertus ſum. Non eſt quidem dubium, quod diffe- " rentes dialecti ſub diverſis terminis eandem rem ſignificatam, " & interdum diverſas res ſignificatas eodem termino comple- " ctantur. Interim tamen etiam adverti, quod eas voces, de " quibus interpres, & alii linguæ periti Concionatores me ſecu- " rum reddiderunt, ipſas in hac, vel illa Lapponiæ Provincia

 " non

" non esse in usu, ex ipsorum dein Lapponum ore perceperim; " licet iidem Lappones, dum ipsos prius de tali voce percon" ctarer, responderint: se non intelligere. Hac ratione decep" tum fuisse Schefferum constat: qui voces: *Wara*, *Jocki*, *Seibig*, " *Nisu*, solum in Pitensi provincia usitatas dicit, earumque loco " a Tornensibus usurpari: *Taerdar*, *Wirte*, *Owre*, *Kab*. Cum " tamen omnes hæ voces omnibus communes sint, & sola sig" nificatione aliquantum differant, sic: *Taerdar* omnibus signifi" cat *Regionem Montanam*. *Wara* autem, *Montem*. *Nisu* signifi" cat apud omnes *Feminam*, *Kab* vero *Uxorem*. &c. &c."

Idem Author pag. 74 hæc habet: " Quod si quis sciat, se" cundum proprietates singularum dialectorum se dirigere, sciat" que quomodo in aliis linguis litteræ unius Organi facile inter " se permutentur? & quæ illæ sint? & qua ratione permutatio" nes hæ in diversis dialectis contingant? fiet, ut, re rite expen" sa, paucæ voces in una dialecto reperiantur, quæ non, vel " variata pronunciatione, vel ratione radicis, & construendi me" thodo etiam in reliquis dialectis reperirentur."

Pagina 77 ita prosequitur: " De cætero ego quidem reperi, " quod licet sint variæ dialecti in Lapponia, diversitas tamen " non sit tanta, quanta est inter dialectos Suecanas. Accidit " enim mihi, qui Idioma Suecicum, bene calleo, ut Colonias " deprehenderim Suecorum, quorum Sermo adeo difficilis mihi " erat intellectu, ut initio Lapponice cum ipsis loqui cogerer, " cum tamen non ita multo post agnoverim, linguam ipsorum " esse vere, & pure Suecicam, sed aliquantum confractam. Inde " arguo: Lapponem unius dialecti facile, & cito alterius Lappo" nis dialectum assecuturum, licet principio ipsi mimine intelli" gibilis videatur, quodque Schefferus de Finnis & Lapponibus " dicit; Nempe: *quamquam fieri possit, ut qui omnes linguæ Fin" nicæ perspectas habeat dialectos, etiam in ipsis inveniat, hæc licet " usu vulgari discrepantia, in fronte convenire.* Id ego inter Lap" ponum dialectos omnino reperi adeo, ut semper minorem, & " minorem differentiam inter eas invenerim, quo majorem lin" guæ notitiam adeptus sum; & quod nemo plus contra diversi-

" tatem

" tatem dialectorum, & ipsas conciliandi difficultatem queratur, " quam illi, qui Idioma hoc omnium minime intellexerunt. "

Pagina 78 ita denique concludit: " Quia in variis libris " Lapponice editis, præter diversam ortographiam non invenio " tantum discrimen, quantum est in Suecicis scriptis, quæ se- " cundum diversas dialectos, in diversis Provinciis usitatas, pro- " diverunt, nullus dubito, futurum aliquando, ut in tota Lap- " ponia, una eademque dialectus usurpari, & intelligi possit, " æque secure, ac unica Biblia per totam Sueciam usurpantur. " quantumcunque aliqui seu ex ignorantia, seu præcipitantia " objicere contendant."

Quid ad hæc dicturi sint, qui diversa inter Lappones Suecicos Idiomata eo solum ex capite adstruere volunt, cum sese Lappones diversarum Provinciarum non intelligant? equidem non video. . . Dicent forte: Dubium adhuc superesse, an non ad minus Idioma Lapponum Finmarchiæ, ab Idiomate Lapponum Sueciæ distinctum, & diversum sit? Cujus quidem dubii dissolvendi rationem optimam arbitror, si Grammatica D. Prof. Leem in usus Lapponum Finmarchiæ conscripta, cum Grammaticis conferatur, quæ pro Lapponibus Suecicis confectæ sunt. Harum habemus duas, alteram Cl. D. Fielström anno 1738 Stockholmiæ edidit, alteram ibidem D. Ganander anno 1743. Quod si ex harum collatione patuerit, præcipua doctrinæ capita convenire, & præter variam ortographiam, atque dialectorum varietatem, nullum singulare discrimen comparere; pronunciandum erit: Idioma a Lapponibus Finmarchiæ usitatum idem esse, cum Idiomate Lapponum in Suecia degentium Neque tamen a me labor iste suscipi debet, cum pridem antea D. Leem eo defunctus sit, uti in Præfatione sua ad Grammaticam dilucide enarrat, seque reperisse testatur: præter varietatem dialectorum nihil discriminis inter Idioma Lapponum Finmarchiæ, & Sueciæ intercedere. Atque ex his demonstratum puto, diversarum Gentium Idioma idem esse posse, licet loquentes se mutuo non intelligant. Hoc est: Idioma Ungarorum, & Lapponum idem esse posse, licet ego Lappones loquentes non intellexerim. Adeoque Enthymema hoc:

Ungarus

Ungarus Lapponem loquentem non intelligit, ergo diversa habent idiomata. Falsum esse, & nullius ponderis argumentum.

§. II.

An Idioma Ungarorum & Lapponum Idem sit? ex libris harum Gentium investigari non debet.

Postquam ostensum est, de convenientia, aut diversitate Idiomatis judicium ferri non posse tum, cum diversæ Gentes se mutuo non intelligunt, aliam viam sibi ineundam putant quidam Critici, facilem illam, nec prorsus incertam, si cætera faveant. Nempe: Libros ab utraque natione editos inter se comparant; & siquidem videant, eundem sensum iisdem verbis in utroque libro expressum, Idiomata convenire profitentur, contra si accidat, diversitatem Idiomatum, quasi decretorio argumento comprobatam definiunt, præsertim, si ad ulteriorem disquisitionem faciendam, aut animus ipsis, aut otium desit. At enim, ut in similibus libris, iidem sensus, iisdem, aut prope iisdem verbis exscripti videantur, *Tria* existimo necessaria.

Primo. Ut uterque liber in sua Gente laudem puritatis obtineat, hoc est: ut liber v. g. Lapponicus scriptus sit vocibus vere, & genuine Lapponicis, & pariter liber Ungaricus voces vere Ungaras complectatur. Si enim in libro Lapponico copia vocabulorum occurrat, quæ recenter a D. D. Missionariis, librorum Authoribus, excogitatæ, & ex alio Idiomate in Lapponicam formam transmutatæ sunt, quis mirabitur eas in libro Ungarico non reperiri? Certe autem libri Lapponici, qui pauculi exstant, aut precatorii, aut ad Doctrinam Christianam pertinentes sunt. Cum ergo de DEO Summo, de Vita æterna, de Mysteriis Fidei nihil Lappones ante adventum Missionariorum noverint, neque vocabula his exprimendis apta habuerint, necessum erat, ut Doctores ipsorum vocabula undecunque accepta, his rebus imponerent, significationem novatarum vocum populo explicarent, & typis exscriptas voces Lapponibus memoriæ mandandas

das proponerent. Ita *DEUM verum* compellare docti ſunt *Ibmel*, vel *Jumala*, deſumpto nomine a veteri Lapponum Idolo; ita nomen *Sanctitatis* (*Paſſatas*) a ſuperſtitioſis feſtis ipſis relictum eſt. Dum interea Ungari ſub S. Stephano primo Rege circa annum 1000 Chriſtiana ſacra amplexi omnes, DEUM *Iſten* compellare edocti ſunt, & Sanctitatis nomen per *Szent* exprimere. Cæteras ad DEUM, & Fidem pertinentes voces, undecunque acceperint Ungari, a Norwegis certe non; ut adeo in his ſimilibus multum eos differre neceſſe ſit. Infinitus forem, ſi reliqua vellem recenſere vocabula, quæ licet in Lapponicis libellis proſtent, imo etiam in ſermone apud Lappones jam uſitata ſint, origine tamen ſua minime cenſeri poſſunt Lapponica, ſed, vel a Norwegis, vel a vicinis Suecis ſucceſſu temporum mutuata. Tales certe ſunt voces omnes, quæ ad Scientias, & Artes quomodolibet pertinent, item, quæ de ſtatu Militari, Politico, de Agricultura, & Nautica &c. &c. inveniuntur. Pleraque item altilia, quadrupedia, piſcesque de fama duntaxat Lappones noverunt. Ipſum nomen Panis (*Leibe*) vix inducor, ut credam, vere eſſe Lapponicum, præterquam enim quod cum Germanico Lab, & Moſchovitico *Gleba* multum conveniat, advertendum eſt, Populos hoſce a tot jam ſeculis pane, proprie nuncupato, caruiſſe, & quamvis concedam olim ipſos, dum meliores terras incolerent, pane uſos, poſtmodum tamen nomen ſine re interiiſſe arbitror. Ut ut ſit: adeo multis novatis vocibus Idioma Lapponum refertum eſt, ut vel in perbrevi oratione Dominica ſeptem occurrant. Nempe 1. . . . qui es in *Cælis*. 2. *Sanctificetur* nomen Tuum. 3. Adveniat *Regnum* Tuum. 4. *Panem* noſtrum &c. 5. *Dimitte* nobis *debita* noſtra. 6. Sicut & nos *dimittimus debitoribus* noſtris. 7. Ne nos *inducas* in *Tentationem*. Hæc certe ex ejus arbitrio pendebant, qui primus in Idioma Lapponum orationem Dominicam convertit. Quid quod in ſimilium rerum tranſlatione, non modo novatis vocibus utantur Miſſionarii, ſed Paraphraſes etiam adhibeant oppido varias? placet adducere orationem Dominicam Grönlandorum, prout a D. Joan. Anderſon, in ſuis *de Islandia relationibus*, germanice reddita eſt.

Vatter unser, der ist im Himmel, dein Namen werde (mit Lob) erhoben von den Menschen, das dir zugehöret, laß herkommen, in dem Worte von dir (handelnd) unterweise uns. Wenn du etwas wilst im Himmel, laß das auch also geschehen auf Erden. Gieb uns heute unser Speise. Zörne nicht, weil wir untüchtig, und dir ungehorsam gewesen sind. Die auf uns zürnen, auf dieselben zürnen wir nicht. Vertheidige uns vor dem Teufel, was nicht taugt, laß uns nicht berühren. Himmel, und alle Dinge gehören dir. Du bist groß, und preiswürdig allezeit. Amen. *Pater Noster, qui est in Cœlis, tuum Nomen (cum laude) extollatur ab homine. Quod Tuum est, sine ut adveniat. In verbo de Te agenti instrue nos. Si quid volueris in Cœlo, sine illud etiam sic fieri in terra. Da nobis hodie cibum nostrum. Noli irasci, quod nos inutiles, & Tibi inobedientes fuerimus. Iis, qui nobis irascuntur, nos non irascimur. Defende nos a diabolo. Quod est inutile (malum) ne sinas, ut tangamus. Cœlum, & omnes res sunt Tuæ. Tu es magnus, & laudabilis semper.* Amen. Omitto alia hujus generis documenta. Solum adferam animadversionem Ill. D. Wöldike, in 2da parte Scriptorum Regiæ Societatis scientiarum Hafniensis, ita loquentis: *Missionarii*, inquit, *Danici 24 annorum spatio plures voces Danicas in lingnam Grœnlandicam induxerunt, quam veteres Norwegi quatuor, quæ in Grœnlandia exegerunt, integris Seculis.* Si autem simile quid etiam inter Lappones factum est, & ut fieret, par, quæ apud Grœnlandos erat necessitas, quid mirum, eosdem sensus in libris Lapponicis aliis verbis exprimi, quam in Ungaricis?

Alterum, quod necesse existimo, ut ex collatis libris judicium de convenientia Idiomatis ferri possit, est, ut uterque liber eadem dialecto scriptus sit; sicut enim dialectorum diversitas facit, ut loquentes se mutuo non intelligant, ita eadem in causa est, ut iidem sensus diversis vocibus expressi videantur. Quod tum maxime evenit, si hæc dialecti diversitas magnam partem consistat, in omissione, transpositione, permutatione litterarum talium vocabulorum, quæ in contextu orationis sæpius repeti, & juxta sese collocari solent. Uti sunt: Pronomina, Suffixa, Interjectiones, verba itidem Auxiliaria. Cum enim ista frequentius recurrant, licet in singulis exigua mutatio accidat, tamen, cum in

longiori

longiori ſerie juxta ſe poſitæ comparent, diverſitatem inducere videntur longe maximam. Nunquam ego mihi perſuaſiſſem, conſtructionem hanc Danicam: Giv mig en Drik Vand, eundem ſenſum facere, ac, Gib mir einen Trunk Waſſer, niſi comperiſſem e dialectorum diverſitate, vocum harum litteras varie transmutari, eamque transmutationem uſu aliquo didiciſſem. Jam autem; cum Ungaros inter, & Lappones dialecti varietatem intercedere debere ex ſuperiori § pateat, neceſſe foret eum, qui libros combinare vult, diligenter prius inveſtigare, in quonam hæc diverſitas conſiſtat? quarum litterarum transpoſitione, permutatione, omiſſione &c. oriatur? imo hanc ipſam permutationem in alterutro libro adhibere deberet, tum demum an iidem ſenſus, iisdem, aut prope iisdem verbis expreſſi ſint? judicare poſſet.

Quamquam ne tum quidem adhuc judicare poterit, niſi libri eadem ortographia exſcripti ſint. Atque hoc eſt *Tertium* illud, quod neceſſarium eſſe, ſupra memineram. Etſi enim diverſitas dialectorum magnum in libros diſcrimen inducat, longe tamen majus inducere poteſt ortographiæ diverſitas, quæ ſi ſit paulo notabilior, uti eſt in caſu noſtro, actum omnino acturus eſt, qui libros conciliare laboraverit. Quia tamen de ortographia Lapponica Leemiana, & Ungarica paulo enucleatius infra dicturus ſum, hic ſolum meminiſſe volui: Nunquam Vertumnum tot aſſumpſiſſe ſpecies, atque figuras, ſub quot diverſis ortographiis Idioma, de quo mihi ſermo eſt, hactenus comparuit. Quisque libelli author jus ſibi vindicat, ad ſuum ſibi genium ortographiam efformandi. (*) Vetus hæc eſt Ganandri querela, quam ut veram quoque oſtenderet, quinque diverſorum Authorum ortographias in ſua Grammatica adducit, multum ſane diſpares, nempe: Tornæi, Granii, Lundii, Fielſtromii, & Anonymi cujusdam, en illas!

(*) Cl. Ihre in Diſſertatione de *Ortographia Lapponica* hanc licentiam, & confuſionem inde oriundam, luculenter perſtrinxit jam anno 1742.

Ortographia.

Tornæ.	*Gran.*	*Lund.*	*Fielstr.*	*Anonym.*	*Latine.*
Atze	Aggie	Atze	Attie	Ackie	*Pater*
Jietze	Jegg	Jedz	Etz. egje	Jegie	*Ipse*
Oidzod	Auggud	Oitzot	Adtiot	Aggiod	*Accipere*
Ziatzie	Kiatzie	Ziatze	Tiatz.	Giatze	*Aqua*
Kotzot.	Kuggud	Gaeckiot	Kottiot	Kotzot	*Vocare*
Zialme	Gialme	Zialme	Tialme	Gialme	*Oculus*

Quamvis vero quorundam Svecorum ortographia non penitus discedat ab Ungarorum scribendi methodo, discedit tamen multum in iis syllabis exscribendis, quibus Idioma hoc ab omnibus reliquis tam orientalibus, quam occidentalibus linguis quasi proprio sibi charactere distinquitur. Ortographia vero, a D. Leem usurpata, tantum differt ab ortographia Ungarorum, ut si constructionem Ungaricam ipsius ortographia exscriberem, eam a nemine Ungarorum, non dico, intelligandam, sed ne legendam quidem, atque pronunciandam esse certissime sciam. Sic exempli gratia, voces has *Azhiam Zhioordaiaa megien*, Nemo Ungarorum intelliget. At, si scripsero ... *Atyám Tsordája megyen*, protinus assequetur hunc sensum: *Mei Patris Grex ambulat.*

In tanta ortographiæ diversitate, si adhuc alicui placuerit Biblia Ungarica, aut orationem Dominicam cum Lapponica conferre, id facere per me quidem poterit; pronunciabit procul dubio, Idioma utriusque Gentis prorsus nihil convenire, sed effatum argumento nitetur a peritis linguarum Criticis vix probando, cum ad judicium de convenientia Idiomatis ferendum, libri conferri non debeant, nisi qui proprio Gentis Idiomate, & eadem dialecto, atque eadem prope ortographia exscripti sunt.

§. III.

§. VI.

Idioma Ungarorum, & Lapponum Idem esse evincitur ex simili apud utramque Gentem vocum enunciatione.

Quotidiana docemur experientia, Gentium diversa Idiomata ipso enunciandi modo distinqui, ut, si diversis linquis loquentes audias, etsi Idiomatum ignarus, facile tamen judicare possis, aliud ab his, aliud ab illis, aliud a tertiis usurpari. Ita: si Hebræos, Græcos, Latinos, Germanos loquentes audiamus, diversitatem Idiomatum ipso aurium judicio statim compertam habebimus. Nempe habent Idiomata fere singula, in usurpandis certis vocalibus, consonantibus, & syllabis peculiare aliquid, & ita sibi proprium, ut in aliis non item reperiatur. Ungarorum certe Idiomati enunciatio ita singularis competit, ut vel hac sola ab omnibus adjacentium Populorum linguis se distinctam abunde probet. Eaque causa esse poterit, cur, licet varia Idiomata extera in amplissimo Regno passim usurpentur, puta: Hebraicum, Græcum, Latinum, Illyricum Germanicum, cum multis aliis ex his deductis linguis, nemini tamen, quod sciam, in mentem venerit, Ungaricæ linguæ convenientiam cum harum aliqua adstruxisse. Imo vero amant plerique Ungari, linguam suam *sine Matre genitam*, & *Virginem sine Filia* compellare. Illud certum: singulari huic enunciationi adscribendum esse, quod nemo facile exterorum, etiam longissimo usu, Idioma hocce condiscere valeat ita, ut ubi sermocinari ceperit, non illico appareat, eum exterum esse; nisi forte aliquis a puero inter Ungaros educetur. Faciunt hoc multiplices vocales, quibus Ungari præ aliis nationibus utuntur, tum consonantes quædam liquescentes, quarum enunciatio, etsi mollissima, plerisque tamen exteris vix imitabilis apparet. Denique litteræ *S*, varius, & multiplex usus. Speciminis loco sit: Litteræ *G*, *L*, *N*, *T*. Sequente *y* liquescunt, ut in vocibus: *Gyöngyetském*, (*Gemmula mea*) *Mely*, (*Pectus*) *Nyájas*, (*Blandus*) *Atya*, (*Genitor*) quarum pronunciatio non sine artificio addiscitur. Aliter deinde effertur: *Só*, (*Sal*) *Szó*, (*Vox*) *Zsido*, (*Hebræus*) aliter *Ts.*

 ut:

ut: *Tsátsago*, (*Garrulus*) aliter *Tz*, ut: *Pitziny*, (*Parvus*) In similium litterarum, & syllabarum concursu quantam difficultatem sentiant exteri? optime Ungari novimus. Quid autem de enunciatione Lapponibus usitata sentiat D. Leem? audiamus. Postquam ergo fassus est, sonum Idiomatis Lapponici, ab omnibus sibi notis penitus distinctum, & diversum esse, Pagina 377. suæ Grammaticæ dicit: " Ne optimus quidem Magister capax est, " ita Idioma Lapponicum exscribendi, ut ipsius litteræ omnimode, & tam exacte respondeant Lapponum enunciationi, " ut lector exinde possit pronunciare voces Lapponicas recte, " & prout a Lapponibus pronunciantur." Etsi autem hic Cl. Author aliquanto nimium dicat, apparet tamen, enunciationem Lapponicam esse debere prorsus singularem. Certe discipuli Nidrosienses miserandum in modum linguam suam torqueri querulantur, dum ad pronunciationem Lapponicam docentur accedere; genuinam enim omni ex parte qui assequeretur, vix ullus unquam erit. Interea, quamvis Lapponibus voces enunciandi modus singularis prorsus sit, mihi tamen ita familiaris accidit, ut, dum ipsos sermocinantes audirem, in Patria, inter Ungaros me versari crederem. Vocales Ungarorum omnes, consonantes itidem liquescentes, varios sonos litteræ *S*, & *Z*, eosdem prorsus, & æque frequenti numero apud Lappones existere comperi. Voces autem ipsorum, pronunciatu Norwegis difficillimas, tantam habui enunciandi difficultatem, quantam, Natus Lappo, hoc est: nullam. Quod ipsum advertentes Lappones sibi plane persuaserunt, me Idiomatis sui esse peritum, &, si opus foret, me cum ipsis sermocinari posse, fama sparserunt, quæ dein Hafniam usque penetravit. Reipsa autem occasio Disquisitionis hujus hæc erat.

Dum Mauersundii, qui portus est ad Finmarchiæ limites, adverso vento detineremur, loci Mercatorem invisimus; aderat quoque Venerandus D. Daaſs Missionarius illius Gentis, quæ ad oras vicini maris piscatu vivens, Carelianam se appellat, & ex Carelia olim huc advenisse traditur. Horum Careliorum quispiam fortuito cubile ingressus, jubente Missionario, orationem Dominicam recitavit. Ecce autem, præter voces aliquas, quas

omnino

omnino intelleximus, reliquas enunciandi modus is erat, quem non nisi ex Ungarico ore sperare posses. Res ista R. Patris HELL suspicionem, Gentem Fennicam, & Lapponicam, cum Ungarica affinitatem habere penitus confirmavit. Atque ex illo jam tempore, me incitare non cessavit, ut in propiorem convenientiam Idiomatis Ungarorum, & Lapponum, ipso gravioribus occupato negotiis inquirerem. At! quanam via disquisitionem aggrederer? nihil subsidii habebam ad manum, præter Grammaticam, & Nomenclatorem Lapponicum, Authore Leemio editum, utpote, quos libros Exc. Consil. Int. D. a STORM Christianiam transeuntibus magna humanitatis significatione, ne petentibus quidem obtulerat. Quod si Grammaticam hanc aperui, longam præceptorum seriem vidi quidem, sed Danico sermone, mihi ignoto conscriptam. Si Nomenclatorem inspexi, vocabula Lapponica meris fere vocalibus, & mirabiliter collocatis consonantibus, ita expressa inveni, ut, qua ratione legi, aut enunciari possent? nullo modo assequerer. Fateor, despondi animos, & ne nihil agerem, aliud egi. Sed R. Pater HELL iterum stimulator accessit, & si quando unam alteramve vocem in Nomenclatore deprehendimus, quæ paucis mutatis Ungarica esse posset, in ejus significationem operose inquirebamus, visuri, an etiam significatione cum Ungaris conveniret? At inquisitio hæc ut dixi, operosa erat nimium. Cum enim in Nomenclatore significatio vocabulorum Lapponicorum lingua Danica exprimatur, mihi ignota, voces hæ Danicæ in Indice Nuclei Latinitatis exquirendæ erant primum, tum ejusdem Indicis ductu in Nucleo Latinitatis harum vocum significatio latina investiganda, ex qua demum concludere licuit, num vox Lapponica, quæ simul Ungarica videbatur, eandem in utraque Gente significationem obtineret? Labor hic per sese non amoenus, tædiosus insuper evasit ex eo, quod multæ voces Danicæ in Nomenclatore occurrentes, in Nucleo expressæ non fuerint; tum, quod sæpe tota disquisitione peracta deprehenderim, vocem Lapponicam, prout a me aliquantulum variata est, ut Ungarica esse posset, non idem significare apud Ungaros. Novæ ergo litterarum substitutiones erant faciendæ, & tota disquisitio a capite repetanda, frustrato sæpe altero itidem labore. Quid mirum, quod secundo desponderim animos? Donec scilicet Lappones e Mon-

tibus

tibus ad decem milliaria in continenti ſitis cum ſuis ad nos cervis Darandis advenissent. Hic enim vero, ut voluntati R. Patris HELL (qui vel ex ipſa enunciandi ratione Idioma Ungarorum, & Lapponum idem eſſe, aſſeverare pergebat) facerem ſatis, diverſos Lappones in cubile accerſitos diverſarum rerum vocabula per interpretem interrogavi. Statim autem, præterquam, quod in omnibus pronunciationem plane Ungaricam adverti, plurimas reperi ipſa etiam ſignificatione cum Ungaricis conſpirare, adeoque vere Ungaricas eſſe. Omnes ego ortographia Ungarica exſcriptas chartæ diligenter commiſi. Id quia ſæpius factum, & quia diverſarum dialectorum Lappones ad Inſulam pervenire contigit, obtinui diverſiſſimarum vocum Elenchum amplum ſane, & ſuo tempore uſui egregio futurum. Atque ita de convenientia Idiomatum neque ipſe jam dubius, Diſquiſitionem totis viribus, quantum per neceſſarias occupationes licuit, aggreſſus ſum. Primo igitur, ne mihi moleſtias faceſſeret Linguæ Danicæ ignorantia, qua ſignificationes vocum Lapponicarum in Nomenclatore expreſſæ ſunt, Nomenclatorem ipſum in latinum ſermonem transferre cepi. Et vero D. Henr. Kaurüng loci Paſtore ſtrenuam in interpretando operam navante, intra paucas hebdomadas Nomenclatorem totum latine a me conſcriptum habui, unde vocum Lapponicarum cum Ungaricis collatio fuit longe facilior. Et quia noveram convenientiam Idiomatis diverſarum Gentium non ſatis demonſtratam ex eo, quod Catalogus texatur vocabulorum utrique Genti communium, niſi etiam oſtendatur, in modo declinandi nomina, comparandi adjectiva, conjugandi verba, affixis & ſuffixis utendi ratione &c. &c. utramque Gentem convenire, Grammaticam Leemii diligenter excutiendam ſuſcepi. Eodem D. Paſt. Kaurüng interprete uſus, Præcepta Grammaticæ ad rem meam facientia adnotavi, &, ſi quid dubii, vel incerti occurrerat, qua ratione inquirendum, & corrigendum eſſet? in adverſaria retuli. Quænam autem invenerim convenientiam Idiomatis Ungarorum, & Lapponum evidenter probantia, inferius referam, ubi prius de ortographia Leemiana, & Ungarica breviter obſervationes meas retulero.

§. IV.

§. IV.

De Ortographia Lapponica Leemiana, atque Ortographia Ungarorum.

Dum de ortographia Lapponica Leemiana loquor, nemo putet, me Viri æstimatiſſimi, & de publica Lapponum re optime meriti, laudibus velle derogare; labores ipſius, quos in excolendam hanc Gentem, ſeu decennali opera, ſeu editis libris impendit, (*) magnis ſemper præconiis celebrabuntur. Interea nec ipſe Cl. Author Grammaticam ſuam ita ab omni nævo abſolutam arbitratur, ut non eſſent aliqua, quæ ipſe mutaſſet, aut mutata certe cupiviſſet, ſi aptioribus ad eam concinnandam ſubſidiis fuiſſet inſtructus. Sane, ſi vel tenuem Ungariæ ortographiæ habuiſſet notitiam, aut, ſi ei Ungarorum Grammaticas obtinere contigiſſet, nullus dubito, alia longe forma, atque figura Grammaticam Lapponicam exſcripturum fuiſſe. Sed hoc in tanta terrarum, mariumque intercapedine vix optare, taceo ſperare licuit! Pace itaque Cl. Authoris dicta ſint, quæ ſeu de ortographia, ſeu de Grammaticæ ipſius regulis in ſequentibus adferentur.

In ortographia ſua utitur D. Leem vocalibus quinque *a. e. i. o. u.* Diphtongis vero (numero ſane ingenti) Triginta novem nempe: *aa*, *ae*, *ai*, *au*, *ee*, *ei*, *eu*, *ia*, *iaa*, *iae*, *iai*, *iau*, *ie*, *iee*, *iei*, *ieu*, *ii*, *io*, *ioe*, *ioi*, *iou*, *iu*, *iui*, *iuo*, *oa*, *oaa*, *oaai*, *oe*, *oi*, *ou*, *ua*, *uaa*, *ue*, *uei*, *ui*, *uo*, *uoi*, *uou*, *uu*. Unde vocales cum diphtongis ſumptæ numerum 44 adæquant, conſonantibus non ultra 17 exiſtentibus. Hac voces Lapponicas exſcribendo methodo neceſſario factum eſt, ut non ſolum vocabula, ſed lineæ integræ, imo totæ paginæ vocalibus litteris complerentur, prout vel obiter libros Lapponicos inſpicienti patebit. Quæ res præterquam quod Scriptori, breves voces multis litteris exſcribere

(*) Inter alia eminet opus ejus de Lapponibus Finmarchiæ, in quo vitam, moresque eorum recenſet, & imaginibus æri inciſis illuſtrat, Hafniæ anno 1768 Danico, ſimul & Latino idiomate editum in quarto.

exſcribere coacto tædium pariat, Editori apud Typographum augeat ſumptus, Lectori quoque moleſtiam cauſat a me minime prætereundam. Cum enim Lector videat in plerisque vocibus tres, quatuor, imo etiam quinque vocales juxta ſe poſitas, ambiguus hæret, quænam vocalem ſuum ſonum retineat? quæ cum præcedenti, aut ſubſequenti in diphtongum coaleſcat? & quod inde conſequitur: An vox duarum? an trium, an quatuor Syllabarum ſit? e. g. in voce *Vuoigi*, (*butyrum*) merito dubitabit, an ſit quatuor Syllabarum: *Vu-o-i-gi?* an trium: *Vuo-i-gi?* an duarum? *Vuoi-gi?* Ego ex ore Lapponum didici eſſe Syllabæ unius, & pronunciari eodem plane modo, quo apud Ungaros *Vaj*, (*butyrum.*) Sic in voce *Zbioaarve*, (*Cornu*) dubitabit itidem, an ſit Syllabarum quatuor, legique debeat *Zbi-o-aar-ve?* an trium: *Zbio-aar-ve?* an duarum: *Zbioaar-ve?* Ungari unica Syllaba efferunt, dicendo: *Szarv*, (*Cornu*) Pari ratione in aliis multis vocibus, litteræ vocales acervatim, ut ita dicam, junctæ vix extricabili labyrintho lectorem involvunt, niſi jam ante vocabulorum omnium, adeoque linguæ ipſius Lapponicæ gnarus eſſe ſupponatur. Juventuti præſertim e litteris ſyllabas formare diſcenti, laborem gravem nimium cauſari in propatulo eſt. Cogitanti vero mihi, unde potiſſimum hæc tanta vocalium multitudo oriretur? hæ cauſæ in mentem venerunt. *Primo.* Quia Idioma Lapponicum natura ſua valde Vocale, & ſonorum, vocibus abundat, quæ pluribus vocalibus, quam conſonantibus conſtant. Vocales præterea tam vario, tam multiplici ſono enunciantur ab hac Gente, ut ad Ipſorum ſonos exprimendos ordinariæ Latinorum vocales, atque diphthongi minime ſufficiant. Hinc D. Fielſtröm in Grammatica ſua pro Lapponibus Seciæ utitur vocalibus Novem: a, e, i, o, u, y, å, ǻ, ȯ, & Diphthongis qvindecim ai, ǻi, au, ǻu, uǻ, åi, ei, uo, uȯ, ui, oi, ȯu, ȯi, ue, eu. Grammatica autem Fennica habet vocales 8. diphtongos ſedecim. *Secundo.* Quia D. Leem ad exprimendos quosdam vocalium ſonos Lapponibus proprios, utitur eadem vocali duplicata, *aa*, *ee*, *ii*, &c. Hic modus diverſos vocalium ſonos exprimendi, licet bonus ſit in Idiomate, in quo concurſus diverſarum vocalium eſt rarior, ut e. g. in lingua Danica; in Idiomate tamen valde vocali, hoc eſt: in cujus vocibus multæ, & variæ, & juxta ſe poſitæ vocales

alioquin

alioquin occurrunt, iſta vocales a ſe diſtinguendi ratio adhiberi non poteſt, quin magnæ moleſtiæ Lectori creentur. *Tertiam* cauſam eſſe adverti, quia D. Leem ſonum certum, quarundam conſonantium; quem Ungari liqueſcentiam appellant, exprimit adjecta iisdem conſonantibus littera *i*, vel *je*. Ubi quidem littera *i*, non eſt vocalis, neque cum præcedente conſonante ſyllabam efficit, ſed ſolum oſtendit, illam enunciari debere paulo aliter, quam apud alias Gentes efferri ſolet. Quemadmodum ergo, hæ liqueſcentes conſonantes frequentiſſime apud Lappones occurrunt, ita in ortographia Leemiana littera quoque *i* frequenter nimis comparet. Sic, e. c.

Quoties littera *N* apud Lappones liqueſcit, ei adjungit litteram *i*, in voce *Niaalom*, (*lambo*) littera *i* non ſonat, neque vox trium eſt ſyllabarum, ſed ſolum duarum *Niaa-lom*. Ungari, ut dein oſtenſurus ſum, ſcribunt: *Nyalom*, (*lambo*). Idem facit D. Leem, quoties littera *G* initio vocis liqueſcit. Unde *Giærmom* (*uſum rationis aquiro*,) eſt duarum ſyllabarum littera *i* non ſonante. Ungari ſcribunt *Gyermek*. Significantque (*Puerum*), ſeu qui uſum rationis aquirit. Quodſi littera *G* liqueſcat in fine vocis, præter litteram *i* aliam adhuc vocalem adjungit Leemius, ut: *Vaggie*, (*Vallis*). Ungaris *Vallis* vocatur *Völgy*.

Præter litteras *N*, & *G*, apud Lappones liqueſcunt etiam, *T*, & *L*, non minus quam apud Ungaros. Sed harum Liqueſcentiam non ſatis advertiſſe videtur D. Leem, præſertim quod litteram *L* concernit.

Ad exprimendum ſonum litteræ *S*, qui apud Lappones profecto varius eſt, dum ventum eſſet, tantam difficultatem ſentit D. Leemius, ut in hæc verba prorumpat. " Difficultas ortographiæ Lapponicæ, atque elocutionis oritur præcipue ex forti ſibilo, & aſpiratione litteræ S, quæ in multis vocibus occurrit, & ita frequenter, ut non tantum in eadem voce bis redeat, ſed etiam in eadem ſyllaba bis reperiatur. Nec optimus, inquit, Magiſter capax eſt, idioma Lapponicum ita exſcribendi, ut ipſius litteræ omnimode, & tam exacte reſpondeant enun-

 " ciationi

" ciationi Lapponum, ut lector exinde possit pronunciare voca-
" bula Lapponica recte, & prout a Lapponibus pronunciantur."
Quod si ita est, optimos sane ortographiæ Magistros Ungariam habuisse oportet, cum experientia mea didicerim, nullam enunciationem Lapponicam, quantumcunque Domino Leem difficilis appareat, re ipsa esse tam difficilem, ut non ab Adolescente quovis Ungaro, scriptionis (ut sunt plerique omnes) gnaro, prompte in chartam conjici posset, & adeo accurate, ut quandocunque libuerit, eam iterum e charta enunciaturus sit sono plane Lapponico. An autem etiam alter quiscunque, non Ungarus, vocem sic scriptam, ita, prout Ungarus, enunciaturus sit? equidem vadem me non interpono. Sed redeamus ad nostra.

Litteræ *S* D. Leem eundem sonum tribuit, quem apud Latinos habet.

Sh, vel *Zh* vocat sibilum cum aspiratione, & in medio vocum, nihil interesse dicit discriminis, initio tamen vocum litteris *Zhi* particularem enunciationem tribuit, & distinctam ab *Shi*, quænam autem illa sit? non exponit. Denique distinctionem facit inter *dzhi*, & *tzhi* usu discendam. Ex his autem iterum patet, litteram *i* in exprimendo sono *Shi*, *Zhi*, *dzhi*, *tzhi*. Suo modo esse superfluam, & nihil aliud præstare, quam numerum vocalium, & oriundam inde confusionem augere.

An autem malo huic remedium adferri possit, & debeat? ad me omnium minime pertinere plane scio. Neque ego ista illum in finem dicta volui, sed ideo duntaxat, ut appareat, quantæ mihi molestiæ exhauriendæ fuerint, vel solius Leemianæ ortographiæ causa, dum in convenientiam Idiomatis Ungarorum, & Lapponum indagarem. Cum Interea Ungari mei ortographiam per plura secula egregie cultam obtineant, brevem illam, facilem, certam, & ad omnes Lapponum sonos exprimendos Natam, Factam. Quænam illa sit? paucis videamus.

Utimur ergo Ungari vocalibus Latinorum quinque: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, his vocalibus interdum superinducimus accentum acutum *á*, *é*, *í*, *ó*, *ú*, quo facto sonum a priori distinctum obtinent. Quod si ab Ungaris vocalibus *o*, & *u*, duo puncta inscriban-

tur

tur *ö*, *ü*, ſonos duros, & Ungaris proprios exprimeɴt. (*) Hinc patet, Ungarorum accentuatam vocalem, æquivalere Leemianæ diphtongo duabus vocalibus conſtanti, & Ungarorum vocalem punctatam æquivalere Leemianæ diphtongo tribus vocalibus conſtanti. Unde, ſi inter duas vocales punctatas collocari debeat una accentuata, Ungarus utetur vocalibus tribus, Leemius vero octo, id quidem vix eveniet. Evenit e contra frequenter, ut vocalis punctata ponenda ſit juxta accentuatam, aut una accentuata juxta alteram, in primo caſu Leemius utetur vocalibus quinque, in altero quatuor, Ungarus in utroque ſolum duabus, compendio certe non contemnendo.

Illud quoque hodierna Ungarorum ortographia habet commodi, quod, ſi litteram *i* contingat cum præcedente, aut ſubſequente vocali in unam ſyllabam conjungi, adeoque virtutem ſuam vocalem amittere, quod, inquam, non littera *i*, ſed *j*, (jotta) ſcribatur. (**) Sic non ſcribunt *Főzöie*, (*Cocus ipſius*) ſed *Főzöje*, Leemius ſcribit: *Vuosshiuoie*. Hinc autem fit, ut dubium, quod vocalis *i* juncta alteri vocali faceret, omnino tollatur. Si D. Leem uti placuiſſet, hac ſcribendi ratione, e numero diphtongorum triginta novem, fere 20 eliminaſſet, omnes videlicet, quæ ex vocali *i* aliis vocalibus juncta efformantur. Et vero initio vocum, id ipſum diligenter præſtat, neque ſcribit *iegn*, (*glacies*) ſed *jegn*, prout Ungari ſcribunt *jég*, (*glacies*) quare idem in medio quoque vocum non faciat? ipſe noverit. Sed ſatis de vocalibus!

Conſonantes liqueſcentes apud Ungaros occurrunt quatuor. Nempe: *G. L. N. T.* Harum liqueſcentia deſignatur adjungendo ipſis litteram *y*. *Gy. Ly. Ny. Ty.* adeoque *y* apud Ungaros nec vocalis, nec conſonans eſt. Easdem Liqueſcentias apud Lappones reperiri ſupra jam monui.

Varius ſonus litteræ *S*, nullam ortographiæ Ungaricæ perito difficultatem parit; dum enim Leemius quinque diverſos ſonos

(*) Aliqui vocalibus *o*, & *u*, litterulam *e* ſuperponunt.

(**) Veteres interdum *y* loco *j* adhibuerunt.

apud Lappones agnoſcit, exprimendos per *s*, *sh*, *zhi*, *dzhi*, *tzhi*, Ungari agnoſcunt ſex: exprimendos per *S*. *Z*. *Sz*. *Zs*. *Ts*. *Tz*. reipſa etiam inter Lappones ſextum ſonum inveni. Notandum autem veteres Ungaros ſonum *ts* per *cz*, vel *cs*, expreſſiſſe; (*) moderna plerorumque ortographia caret, littera *c*, ejusque loco in aliis caſibus utuntur littera *k*. Illud etiam notandum apud Ungaros litteram *S* non ſonare, ut apud Latinos, ſed quemadmodum apud Germanos ſch. Si vero ſonum exprimere velint, quem Germani, aut Latini per *S* deſignant, Ungari ſcribunt *Sz*. Littera *Z* apud Ungaros fortiter ſonat, quod ſi ſonum exprimere velint, quem habet Germanorum *Z*, ſcribunt *Tz*. Utrumque prudenti œconomia factum, cum enim ſonus per litteras *S*, vel *Z* exprimendus frequentius multo in Idiomate Ungarico recurrat, quam ſonus per *Sz*, & *Tz* exſcribendus, maluerunt ſonos rarius recurrentes duabus litteris exprimere, ut brevitati conſulerent. Atque hæc de ortographia dixiſſe ſufficiat. Jam enim patet, ortographiam Ungaricam ad exprimendos Lapponum ſonos ſufficientem eſſe, adeoque voces Lapponicas Ungarica ortographia exſcribi poſſe. Quod quidem a me neceſſario fieri debebit, ubi hanc, vel illam Lapponicam vocem Ungaricam eſſe, oſtendere voluero. Si enim voces Lapponicas, prout a Leemio in Nomenclatore ſcribuntur, Ungaris propoſuero, eas neque legere, neque pronunciare gnari, trans mare ablegabunt; at ſi litteris Leemianis alias, ex Ungarorum ortographia deſumptas, idem tamen ſonantes, ſubſtituero, Ungari voces Lapponum, & legent, & pronunciabunt, & intelligent, & quaſi conſanguineas, atque fraternas benevole complectentur.

§. V.

Reductio Ortographiæ Lapponicæ Leemianæ ad Ortographiam Ungarorum.

Cum convenientiam Idiomatis Ungarorum, & Lapponum in ſequentibus probaturus ſim, ex multitudine vocabulorum, quæ

(*) Hodie ſequimur Cl. Paris Papai, cujus Lexicon Latino-Ungaricum noviſſime Typis Academicis Tyrnaviæ recuſum, & Germanico quoque idiomate locupletatum proſtat.

quæ apud utramque Gentem eadem prorſus ſunt. Eadem autem vocabula, ſi diverſa ortographia ſcribantur, diverſa, & diſtincta eſſe appareant, neceſſitatem mihi impoſitam video, ortographiam Leemianam ad ortographiam Ungaris uſitatam, reducendi. Hoc eſt: in ſcriptione vocum Lapponicarum litteris Leemianis, litteras Ungaricas, idem ſonantes ſubſtituendi. Quod ut facere poſſem, præprimis ſonum litterarum a Leemio adhibitarum perſpectum mihi reddere debui. Quanam autem ratione id aſſequerer, quando D Leem plerarumque litterarum ſonos viva Inſtructoris voce condiſcendos relinquit? ergo, quoniam Inſtructore carebam, hanc viam ingreſſus ſum. Voces complures Danicas, quæ in Nomenclatore certis Lapponicis reſpondent, excerpſi. Lapponibus dein per intervalla ad Inſulam noſtram venientibus, per interpretem propoſui viſurus, quid eas Lapponice ſignificare dixerint? accidit plerumque, ut idem vocabulum, quod in Nomenclatore exſtabat, enunciarent. Hæc prout a Lapponibus enunciabantur, ortographia Ungarica diligenter exſcripſi, atque cum vocibus Lapponicis, a Leemio in Nomenclatore ſcriptis, contuli, vidique protinus, quænam litteræ Ungaricæ Leemianis reſpondeant. Ita factis plurimis combinationibus Tabellam Generalem mihi conſtruxi, cujus ductu voces Lapponicas a Leemio ſcriptas ortographia Ungarica ſine negotio exſcriberem. Quemadmodum autem Tabella hæc, magno mihi labore ſtetit, ita uſui jam erat egregio, &, ſi DEO videbitur, porro erit longe maximo. Iis autem, qui forte voces Lapponicas cum Ungaricis conferre voluerint, ita hæc eadem Tabula erit neceſſaria, ut ſine ipſa, oleum, & operam perdituros eſſe audacter enunciem. En illam!

TABULA

TABULA I.

Obſervationes exhibens, quarum ductu voces Lapponicæ a Leemio ſcriptæ ortographia Ungarica exſcribuntur.

		Loco litteræ	Scribi debet.
1.	Ungari litteram A ſono depreſſo enunciant, prout Dani AA. Unde loco Leemii AA ſcribitur ab Ungaro A . .	AA.	A.
2.	Litteram A ſi clare pronuncianda ſit, Ungari notant accentu acuto A'. Leemius ſcribit ſine accentu: A . . .	A.	A'.
3.	Cum Ungari, & Lappones litteram A ſono depreſſo pronuncient, & ad O accedente, Leemius interdum ſcribit litteram O, ubi Ungarus poneret: A . .	O.	A.
4.	Leemianum Æ, Ungarorum litteræ E' æquivalere certum eſt. . . .	Æ.	E'.
5.	Quoniam Ungari, & Lappones litteram E' pronunciant ſono ad I accedente, Leemius interdum ponit I, ubi Ungarus ſcriberet E'. . . .	I.	E'.
6.	Leemianum OAA reipſa reſpondet Ungarorum OA, vel OO ſeu O' . .	OAA.	O'.
7.	Ubi Leemius ſcribit UO, plerumque ſufficit Ungarorum U, interdum ponendum eſt ö	UO.	U, ö.
8.	Leemianum NI (ſequente vocali) certum eſt exprimi ab Ungaro, per NY . . .	NI.	NY.
9.	Sic quoque loco Leemiani GI ſcribendum GY	GI.	GY.
10.	Leemius monet GN efferendum more Italico, cum aliqua liqueſcentia, Ungari ſcribunt NY	GN.	NY.

		Loco litteræ	Scribi debet.
11.	Quia Leemius liquescentiam litterarum T, & L Ungaris, & Lapponibus communem non satis advertit, eam exprimere interdum negligit, interdum consonantes adjungit, quæ pronunciationem faciunt difficilem, & hoc indicium, liquescentiam Ungarorum latere. Interdum vero ZHI adhibet. . . .	ZHI.	TY.
12.	Littera S Leemii, Ungaris scribitur SZ. .	S.	SZ.
13.	Litteræ SH, & ZH apud Leemium sonant uti apud Ungaros S. . .	SH.	S.
14.	Litteræ ZHI Initio vocabulorum occurrentes ab Ungaro mutari debent in TS. .	ZHI.	TS.
15.	Leemianum DZHI sonat ut Ungarorum ZS.	DZHI.	ZS.
16.	Leemianum Z, & TZHI Ungari exprimunt per TZ. . . .	Z.	TZ.
17.	Sonum, quem Ungari exprimunt per Z, non solum Danis, sed etiam Germanis insolitum, Lapponibus autem usitatum, a Leemio interdum per S interdum per SS, semel etiam per SK expressum vidi. Unde in quibusdam casibus loco S, v. SS, v. SK scribendum mihi fuit Z.	S.SS.SK.	Z.

Has litterarum substitutiones fieri posse, quin sonus vocis mutetur ex viva Lapponum voce didici. In vocabulis Lapponicis, quæ sequenti Elencho continentur, Ungarice exscribendis, nunquam pluribus, quam fortasse duabus hujus generis observationibus utor. Ea enim, in quibus pluribus uti debuissem, sponte prætermisi, ne scilicet Lectori, qui de similitudine vocabuli Lapponici, & Ungarici judicio solum oculorum, non item aurium pronunciare debet, molestus essem.

§. VI.

De diversitate Dialectorum in genere.

Præcedentis Tabulæ ductu, voces Lapponicæ a Leemio scriptæ, fere omnes ita ortographia Ungarica exscribi poterunt, ut ipsas Ungarus, & legere, & Lapponico plane sono eloqui possit. An autem earum quoque significationem illico assequetur? in multis assequetur omnino statim, at nequaquam in omnibus, eveniet autem istud ob diversitatem Dialectorum, quam inter Ungaros, & Lappones intercedere aliquam nemo mirabitur, qui cogitat Gentes has 13 Seculorum spatio a se divisas nullo convictus, aut sermonis commercio usas fuisse. Si Fennones diversam a Lapponibus dialectum habent, si ipsi Lappones diversas Sveciæ Provincias incolentes, variis dialectis utuntur, si eadem diversitas inter Lappones Finmarchiæ Montanos, atque Maritimos intercedit, aliquam inter Ungaros, & Lappones quoque intercedere prorsus necesse est. Solet autem diversitas dialecti, ita vocabula litterarum additione, transmutatione, omissione &c. permutare, ut voces unius dialecti, ab altero alterius tantum dialecti gnaro vix intelligantur. Atque ut exemplis utar, quis unquam dicet: Wand idem significare, ac Wasser? *Aqua*, nisi advertat, ab aliis litteras ss permutari in tt, dicique *aquam*, Watter, ab aliis litteram r, mutari in n, dicique Watten, ab aliis denique omitti litteras tte, dicique Wand. Sic nisi quis dialectorum gnarus sciat, vocem Mor, *Mater*, eandem esse, cum Moder, hanc vero, cum Mutter, vocabula Mor, & Mutter diversæ prorsus significationis esse censebit. Constat a Danis litteram Germanicam z penitus eliminatam esse, ejusque loco t, usurpari, dicique loco Zeit, *tempus* Tiid. Sonum litterarum Germanicarum sch nusquam apud Danos reperies, sed ejus loco sk. Neque dicunt Fisch, *piscis* sed Fisk. pf quoque Dani mutant in p, & ch in g, loco Pfeil, *sagitta*, dicendo Piil, & loco Flucht, *fuga*, Flugt. Vocalium præterea tanta permutatio est inter Danos, & Germanos, ut ad regulas revocari vix possit. Neque tamen hæc omnia Eruditos unquam inducent, ut Danorum linguam, a Germanorum Idiomate distinctam, & diversam esse pronuncient. Litterarum quidem constans permutatio,

tio, aut omiſſio, qualem nunc inter Danos, & Germanos exiſtere oſtendi, inter Ungaros, & Lappones locum non habet. Quotquot enim ſonis, & elocutionibus utuntur Ungari, totidem plane, & iisdem utuntur & Lappones. Indubio argumento: minorem diverſitatem inter dialectum Lapponicam, & Ungaricam, quam inter Germanorum, & Danorum loquelam intercedere. De ceteris autem litterarum transpoſitionibus inter Lappones, & Ungaros occurrentibus audeo dicere: quod ſi quis ſciat, ſecundum proprietates ſingularum dialectorum ſe regere, & quomodo litteræ unius organi facile inter ſe permutentur? & quæ illæ ſint? & qua ratione in diverſis dialectis ipſæ contingant? audeo dicere: nullam fere Ungaricam vocem reperiendam, quæ non inter Fennos, aut Lappones Sveciæ, aut certe inter Lappones Finmarchiæ itidem reperiatur. Quodſi tamen aliquæ repertæ non fuerint, erunt reipſa paucæ, & æque parum exinde diverſitas Idiomatum probabitur, quam parum probatur diverſitas Idiomatis Germanorum, & Danorum ex vocibus, quæ in utraque natione diſtinctæ omnino deprehenduntur. Ne quis autem dicat, hanc perfectam dialectorum notitiam, a me optari magis poſſe, quam ſperari, is meminerit velim, noſtro ævo, complures jam libros in Gentium harum gratiam conſcriptos proſtare, Grammaticas præſertim, in quibus diverſitas dialectorum, & in quo ipſa conſiſtat? a peritis obſervatoribus ſucceſſive, & per partes in lucem publicam protrahitur, ut adeo recta harum obſervationum combinatione, recta de diverſitate dialectorum notitia ſine magno, & ſumptuoſo per has Regiones peregrinandi labore obtineri poſſit. Cujus rei fidem ut Lectori faciam, juvat adducere obſervationes quorundam in Lapponia Svecica factas, diverſitatem dialectorum concernentes.

D. Ganander quidem hæc habet: "Litteræ diſtingvuntur in *Linguales:* L. N. D. T. *Palatinas*, J. G. C. K. *Dentales*, " S. Z. R. *Labiales*, B. F. M. P. W. addit: litteræ unius organi " facile, *Labiales* autem frequentiſſime, interdum etiam *Linguales*, & *Dentales* inter ſe permutantur." Exemplis adductis hæc illuſtrat, quæ brevitatis cauſa prætereo.

 D. Fiel-

D. Fielström in sua Grammatica sic loquitur; "Differentia
" Dialectorum potissimum consistit 1. in quarundam vocalium al-
" ternatione. 2. in quarundam vocum differenti significatione.
" 3. in quorundam casuum, & temporum terminatione. Diale-
" ctus australior mutat *a* borealis in *i*, vel etiam vocibus a vocali
" incipientibus præponit litteram *i*. Interdum una Dialectus vo-
" ces Vocali exprimit, quas altera enunciat diphtongo. Dativus
" singularis Numeri ab aliis in *s*, ab aliis in *i* terminatur. Ac-
" cusativum alii per *m*, alii per *h* efferunt. Casui mediativo de-
" sinenti in syllabam *in* a borealibus adjicitur littera *a*. Verbo-
" rum prima Persona a plerisque terminatur in *am*, vel *om*, ab
" aliis in *oh*, ab aliis in *of*. Vacalem ultimam secundæ, & tertiæ
" Personæ indicativi Præsentis, Dialectus australior in plerisque
" verbis absorbet, uti etiam vocalem ultimam Imperativi." Plura
ejusmodi in Grammatica D. Fielström videre est.

D. Högström jam alias laudatus, pro sua, quam habebat, Dia-
lectorum diversarum notitia, hæc adnotavit. " Si quis sciat lit-
" teras *Bumaph* inter se permutari, facile videbit voces: *jackab*,
" *jackap*, *jackam*, *jackaf*, & *jackaw*, idem reipsa esse. Item *tin-*
" *tet*, *tiptet*, *tiftet* . . *gæb*, *gæw*, *gawa* &c. Cum permutatione
" aliarum litterarum eodem modo se res habet. Loco *dat: tat*.
" Loco *asse: asshe*. Loco *Golm: Kolm* dicitur. Neque præteriri
" debet specialis transpositio consonantium, quæ in quibusdam
" Dialectis reperitur. Sic voces, quas Australiores per *tk* effe-
" runt, boreales per *rk* pronunciant. Unde *botkanet*, *ratket*,
" *abro*, *dabredet*, aliis dicitur: *borganet*, *rarket*, *arwo*, *tarwetet*.
" Pariter nihil insoliti est, ut una Dialectus copiam litterarum
" voci adjungat; Australes certe voci a vocali incipienti libenter
" præmittunt *j*. Sic Australium *jæno*, *jenem*, *jelet*, est Borealiorum
" *æno*, *ænam*, *ælet*. Et quemadmodum Australes vocibus litteras
" addunt, & ea propter a Borealibus non intelliguntur, ita Bo-
" realiores quoque litteras adjiciunt suis vocibus, neque solum in
" fine, aut initio ipsarum sed etiam in medio. Deprehensum
" est, Ipsorum *harbma*, *jæremak*, *ædno* nihil aliud esse, quam
" cæterorum *harma*, *jærmak*, *jæno*." Plura adferri possent ex
Grammatica Fennica Aboæ edita, item ex Esthica Halæ impressa,
sed

ſed iſta, ut fidem Lectori facerem, attuliſſe ſufficiat. Quod autem ad diverſitatem Dialectorum inter Finmarchiæ Lappones Montanos, & Maritimos intercedentem pertinet, peculiari § pertractandum judicavi.

Præſtolabitur fortaſſe Lector, ut aliquid etiam de diverſitate Dialectorum in Ungaria loquar? at vero, cum Ungari quotidiano inter ſe commercio utantur, nulla talis in ſermone Ipſorum obſervatur diverſitas, quæ diverſa Dialectus compellari poſſit; paucæ ſunt voces, quas aliter Cis-Danubiani, aliter Trans-Danubiani enunciant, optime tamen ſe mutuo intelligunt. Idem de Ungaris Tranſylvaniam incolentibus, qui ſe *Székely*ianos, ſeu Siculos appellant, eſto Judicium. Hi enim præter aliquot voces ſibi proprias, in elocutione quarundam vocalium duntaxat a cæteris Ungaris divertunt. Quorum autem enunciatio alteri præferenda ſit? Grammatici non definient. Ajunt Siculi: apud Ipſos linguæ Ungaricæ puritatem reſidere, ſed idem contendunt Ungari, Jázyges præſertim, meditullium Regni incolentes. Quamquam Comitatus quoque Caſtri Ferrei in R. P. Franciſco FALUDI è S. J. Verum Ungariæ Ciceronem dedit (*) & ad hunc proxime accedere Cl. P. Joannem Molnár vel ipſi Tranſylvani fatentur, dum opus ipſius pervolvunt de *Prodigioſis Veterum ædificiis* Ungarice ſcriptum. Quemadmodum autem Siculorum Idioma ipſiſſimum eſſe dixi, quo reliqui Ungari in Ungaria utuntur, ita e contra Idioma Sclavonicum, ſeu Slavonicum toto cœlo diverſum eſſe ab Ungarico, extra omne eſt dubium. Neque demirari ſatis poſſum Hiſtoricorum quorundam his in Borealibus partibus ſcribentium manifeſtum errorem, cum Gentem Sclavonicam, ſeu Slavonicam eandem cum Ungarica eſſe Duce Olao Rudbeckio Patre (Atalanticæ Tom. I. Cap. 3. §. 18.) affirmant. Verum quidem eſt, magnam Ungariæ partem a Sclavica Gente incoli, ſermone tamen, ſi paucas voces excipias, quas ab invicem mutuati ſunt, tam ab Ungaris differunt, quam qui maxime. Rectius hi ſcriptores facerent, ſi linguam Sclavonicam, ex Illyrica prognatam ſcriberent, Ungaricam vero a veteribus Scythis repeterent.

(*) Scripſit Idiomate Ungarico Officia Viri Aulici (*Udvari Ember*), & Mulieris Aulicæ (*Udvari Aſzſzony*) ſane eleganter.

terent. Sed his, ad propositum meum minus facientibus, supersedeamus.

§. VII.

De diversis Dialectis Lapponum Finmarchiæ.

Inter Lappones Finmarchiæ diversas dari Dialectos, & ego expertus sum, & D. Leem fuse exponit. Inter Lappones Montanos non ita magna est, cum aliquod inter se commercium habeant, quando certis temporibus in statis locis nundinarum causa conveniunt. Majorem diversitatem habent Lappones Maritimi inter se, cum ad varios maris sinus habitantes, rarissime se mutuo invisant. Maxima autem existit inter Lappones Maritimos, & Montanos, qui a se mutuo penitus sejuncti, & divisi vivunt. In quo autem hæc diversitas consistat? optime exponit idem D. Leem in sua Grammatica. Ego observationes ipsius in sequentem *Tabellam* collegi. Earum ductu vocem Lapponicam unius Dialecti, in vocem alterius Dialecti facile transmutare poterit quisque. Tabula eadem mihi erit usui, cum ostendere voluero, multa vocabula Ungaris propria, apud Lappones itidem reperiri. Sæpe enim Vox, prout Montanorum Dialecto effertur, ab Ungarica abludit, at si eam paululum harum observationum ductu permutemus, ut in Dialectum maritimis usitatam transeat, cum Ungarica plane conspirat. Quod ipsum me facere posse, bona Lectoris venia confido, seu enim vocem Lapponibus Montanis usitatam, seu vocem Lapponibus Maritimis receptam, cum Ungarica convenire ostendero, perinde est, cum & Maritimi, & Montani vere Lappones sint!

TABULA

TABULA II.

Exhibens obſervationes, quarum ductu vox Dialecti Lapponum Montanorum, in vocem Dialecti Lapponum Maritimorum, mutari poteſt.

Videatur Grammatica D. Leem a Pag. 371 ad 388.

		Loco litteræ	Scribi poteſt.
I.	Ubi alii B enunciant, alii enunciant P. .	B.	P.
II.	Littera D ab aliis enunciatur ut T. . .	D.	T.
III.	Si littera B occurrat ante M, ab aliis mutatur in M. . . .	BM.	MM.
IV.	Sic quoque D poſitum ante N, apud alios tranſit in N. . . .	DN.	NN.
V.	Loco B vel P alii uſurpant V. . .	B.	V.
VI.	Frequenter permutatur F cum V. . .	F.	V.
	Ex combinatione harum duarum obſervationum patet, litteram F interdum commutari cum B.	F.	B.
VII.	Leemius docet ab aliis enunciari per F, quod alii efferrunt per K.	F.	K.
VIII.	Litteras G, & K promiſcue adhiberi ſcitur.	G.	K.
IX.	Monet Author in quibusdam vocibus ab aliis Z, ab aliis S (Ungarorum SZ,) uſurpari. .	Z.	SZ.

X. Etſi Leemianum ZHI communiter ſonet, ut Ungarorum TS, tamen voces ſic ſcriptas alii enunciarunt per S, alii per SZ Ungarorum. ex. gr. *Zhialme*, alii enunciarunt *Tsalme*, alii *Selme*, alii *Szemme*. Quam autem affines ſibi ſint hæ elocutiones? Ungari noverunt.

XI. Quibusdam vocibus (teſte Leemio) ab aliis per aphæreſim præmittitur littera S. ſeu Ungarorum SZ.

XII.

XII. Inter conſonantes duas ab aliis vocalem interjici non eſt inſolitum.

XIII. Eſt quoque, teſte iterum Leemio, Lapponibus uſitata Syncope Figura. loco: *Lokkujuvum* dicendo, *Lokkum*.

XIV. Ante litteram M alii collocant litteram L. quod etiam Ungaris uſu venit.

XV. Obſervavi quoque Ungarorum F initio vocum ab Eſthiis, Fennis, & Lapponibus in P converſum eſſe.

Harum obſervationum aliquas adhibendo etſi reipſa nihil aliud fecerim, quam quod vocem e Dialecto una, in alteram traduxerim, vidi tamen eadem opera in eum ſtatum vocabula Lapponica Leemiana reponi, quem apud Ungaros hodiedum obtinent. Quid ſi illarum quoque permutationum habeatur ratio, quas inter Dialectos Lapponum Sveciæ, & Fennonum obſervari ſupra oſtendi? plurima certe vocabula, quæ nunc ab Ungaricis diſcrepare putantur, cum iisdem conſpirabunt.

§. VIII.

Idioma Ungarorum, & Lapponum Idem eſſe oſtenditur ex vocabulis utrique Genti communibus.

Quotquot harmoniam inter Gentium diverſarum linguas adſtruunt, catalogum texere ſolent vocabulorum, utrique Genti uſitatorum; id mihi quoque faciendum intelligo. Priusquam tamen Elenchum ipſum adſcribam, hæc neceſſario præmonenda duxi.

Primo. In hoc Elencho nullum vocabulum Lapponicum adduco, quod non in Nomenclatore Leemii exiſteret. Neque ullam Ungaricam, quæ non in Lexico Ungarico Molnárij reperiretur. Idque propterea, ne quis exiſtimet, me ad augendum catalogum, voces aut Lapponicas, aut Ungaricas mala fide retuliſſe. Imo vero plurimas Lapponicas, cum Ungaricis conſpirantes, quasque

ex

ex viva Lapponum voce didici, inter adverſaria reſervo, cum ipſas in Nomenclatore non invenerim.

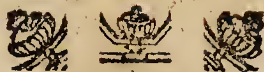
Secundo. Ex hoc Elencho ſtudioſe excluſi omnia illa tam Lapponica quam Ungarica vocabula, quæ quoquo modo ſuſpicionem movere poſſent, quod non ſint Genti propria, ſed ab aliis mutuata. Talia ſunt: ad *DEUM*, & *Fidem* pertinentia. Item nomina ad ſtatum *Politicum*, *Militarem*, *Oeconomicum*, *agrorum culturam* ſpectantia. Nomina item: *Terræ fructuum*, *altilium*, *domeſticæ ſupellectilis* &c. &c.

Tertio. Quando propter diverſitatem dialectorum e Tabula II. litterarum permutationem, transpoſitionem, additionem adhibeo, id raro, & caute præſtare conatus ſum, probe ſciens, quod multi hac licentia abuſi quidlibet faciant ex quolibet. Sed nempe eodem artificio, quo ſimilitudinem vocabulorum probare volunt, diſſimilitudinem produnt. Ego licet iisdem permutationibus uti poſſem, quas inter Lappones Sveciæ reperiri ſupra oſtendi, ipſis tamen conſulto abſtineo, contentus illis duntaxat uti, quas D. Leem inter Lappones Finmarchiæ Maritimos, atque Montanos intercedere luculenter docet, & allatis exemplis demonſtrat.

Quarto. Neque mihi ſequendum duxi illorum exemplum, qui voces easdem ſed in contrario ſenſu, a diverſis Gentibus uſitatas, pro argumento convenientiæ Idiomatum adducunt. Quare vocabula mei Elenchi apud utramque Gentem idem prorſus, aut idem fere ſignificant. Si enim neglecta ſignificatione omnia vocabula Lapponica adſcribere vellem, quæ apud Ungaros quoque, ſed in diverſa ſignificatione, reperiuntur, totum fere Nomenclatorem huc tranſcribere debuiſſem.

Quinto. Cum Nomenclator Lapponicus D. Leemii non ſit perfectum Lexicon, nomina compoſita, & derivata pauca complectitur. Quare ignoſcere debet Lector, quod in Elencho quoque meo compoſita, & derivata rarius, quam fortaſſe cuperet, obveniant. Sed defectus iſte compenſari abunde poterit, ubi

 amplum

amplum Lapponicum Lexicon Authore eodem Leemio lucem publicam viderit.

Sexto. Licet vi obſervationis 2. Tabulæ I. littera Leemiana A aquivaleat litteræ Ungarorum accentuatæ A'. id tamen non obtinet in terminatione verborum; hæc enim a Lapponibus ſono depreſſo, & ad O accedente enunciari certum eſt. Quod quidem in ortographia Leemiana exprimi deberet per geminum A, niſi brevitati ſtudeas. Ab Ungaris recte exprimitur per ſimplex A. Neque moveri quis debet, quod verba Ungarorum quæpiam in litteram K deſinant, dum Lapponum verba omnia deſinunt in M, apparens iſta diſcrepantia §. XI. tolletur. Præterea in vocum quarundam fine littera Leemiana *s* Ungarorum *sz.* æquivalens, revera in ore Lapponum ſonat ut Ungarorum *s.*

Denique. Si quorumpiam Lapponicorum vocabulorum ſignificationem, quæ in Nomenclatore Danico Idiomate exponitur, non plane ad amuſſim latine reddidiſſem; id Interpretibus meis a Benevolo Lectore ignoſci peto.

ELEN-

ELENCHUS

Centum quinquaginta Vocabulorum Ungaris, & Lapponibus communium.

Numerus vocabulo Lapponico præfixus indicat Paginam *Nomenclatoris Lapponici*, qua continetur vocabulum ſubſequens. Numerum ſequitur vox Lapponica prout citata pagina a Leemio ſcribitur. Hanc excipiunt obſervationes *Tab.* I. quibus uſus ſum ad præcedentem vocem ortographia Ungarica exſcribendam, eæque numeris Arabicis notantur. Romani autem numeri deſignant obſervationis *Tab.* II. quarum ductu vocabulum Lapponicum ob varietatem dialecti variari poteſt. Columna penultima voces complectitur Lapponicas ortographia Ungarica ſcriptas. Denique Columna ultima exhibet voces Ungaris hodie uſitatas, prout ipſas in Molnárii Lexico reperire eſt.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
304. Ælam. ex obſervatione 4. ſcribendum eſt E'lam. Lapponibus ſignificat *vivo.* Ungaris *vivo* ſignificat E'lem, vel E'lek.	E'lam.	E'lem.
Æled. ex obſ. 4. E'led. ex obſ. vero II. ſcribi poteſt E'let. Lapponibus ſignif. *Tempus vitæ.* Ungaris *vitam.*	E'let.	E'let.
Ælle. ex obſ. 4. & omiſſa littera l, ſcribitur E'le. ſignif. Lapponice *vivens, vivus.* Ungaris E'lö idem ſignificat.	E'le.	E'lö.
Ællo. ex obſ. ut ſupra E'lo. Hoc nomine, referente Leemio, Lappones compellant *ſuas opes, divitias.* Ungari E'lés vocant *annonam, penum, victualia.* En *Opes* Lapponicas!	E'lo.	E'lés.
Æletam. ex obſ. 4. E'letam. ſignif. *vivere facio.* Ungaris idem ſignificat E'ltetem.	E'letam.	E'ltetem.
377. E'laſzkam: Lapponibus *reviviſco* dicitur. Ungaris E'leſztem.	E'laſzkam.	E'leſztem.

	Vox Lappon. ortogr. Ungar. scripta.	Vox Ungarica Molnárii.
377. Nielam. ex obs. 8. scribi debet Nyelam. Ungaris, & Lapponibus significat *glutio*. Ex verbo Nyelem derivatur Ungarorum Nyelv, *lingua*. Cujus pronunciatio si cui durior videtur, is quæso pronunciet vocem, Nomenclatoris pag. 604 scriptam: Niuovzh, *lingua*. *Linguam* (in sensu *Idiomatis*) Lappones dicunt *Gyel*; quod magis accedit ad Nyelv Ungarorum.	Nyelam.	Nyelem.
Nielatam. ex obs. 8. Nyelatam. Lapponibus, & Ungaris *sino glutiri*.	Nyelatam.	Nyeletem.
486. Niaalom. ex obs. 1. & 8. omnino scribi debet Nyalom. Ungaris, & Lapponibus signif. prorsus idem, nempe: *lambo*. Ex hoc verbo Nyalom Lappones derivant Nyalme *os*. Ungari Nyál dicunt *salivam*.	Nyalom.	Nyalom.
Niaalotam. ex obs. 1. & 8. scribi debet Nyalotam. ex 3. autem scribi potest Nyalatam. significat Lapponibus *sino lambi*. Ungaris Nyalatom idem.	Nyalatam.	Nyalatom.
Niaalodam. ex obs. 1. & 8. itidem scribi debet Nyalodam. Lapponibus est *lente, meditative lambo*. Ungaris Nyalódom prorsus idem.	Nyalodam.	Nyalódam.
349. Solve. ex obs. 12. Szolve. Lapponibus signif. *sinum oris*. Ungaris *os* dicitur Száj. Quod convenit cum Careliis, qui *os* dicunt Szu. Esthii quoque *os* vocant Szui. cæterum Ungaris *vox* dicitur Szo.	Szolve.	Száj.

577.

	Vox Lappon. ortogr. Ungar. scripta.	Vox Ungarica Molnárii.
577. Zulom. ex obs. IX. scribi potest Sulom. & ex 12. Ungarice scribetur Szulom. Lapponibus signif. *loquor.* Ungari *loquor* dicunt Szolok, vel Szolom.	Szulom.	Szolom.
27. Karodom. ex obs. 2. Károdam. Lapponibus signif. *blasphemo*, *execror.* Idem significat Ungaris Káromlom, Káromkodom.	Károdom.	Káromkodom.
390. Shiaalom. ex obs. 1. & 13. scribi deberet Salom. sed ex X. scribi potest Tsalom. & cum Ungarorum Tsalom significatione ad amussim congruet; utrisque nempe significat *garrio. verba do. impostorem ago.*	Tsalom.	Tsalom.
Shiaalas. ex obs. iisdem. & ex obs. 2. scribatur Tsálás. Ungaris, & Lapponibus significat *garritum*, *imposturam.*	Tsalás.	Tsalás.
Shiaallo. ex observationibus superioribus Tsalo. Ungaris æque, ac Lapponibus *impostorem* significat.	Tsalo.	Tsalo.
Quod si voces: Shiaalom, Shiaalas, Shiaalo vi observationis X. alicui placuerit ortographia Ungarica sic exscribere: Szolom, Szolás, Szolo: eæ erunt Ungaricæ, & significabunt: *loquor*, *loquela*, *loquens.*		
284. Aalon-dafte. Compositum ex dafte, *os ossis*, & Aalon. Significat Lapponibus *maxillam.* Ungaris áll, est *maxilla*, *mentum.*	Alon.	Áll.
319. Bouvs. ex obs. 3. & 12. scribitur Bausz. Lapponibus significat *labium.* Ungari	Bausz.	Bausz.

gari

	VoxLappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
gari quidem *labium* vocant Ajak. Sed *Myſtax* iisdem vocatur Bauſz.		
660. Zhialbme. ex pronunciatione Lapponum ſcribi poteſt Salme, vel Szemme. Significatque *oculum*. Ungari oculum vocant Szem. Fenni vero Szilme. Eſthii Szim. Carelii cum Ungaris Szem.	Szemme.	Szem.
189. Giet. ex obſ. VIII. Kiet. ſignificat *manum*. Eſthii Käzi. Fenni Keszi. Carelii vero Kez, & Ungari Kéz dicunt.	Kiet.	Kéz.
12. Garniel. ex obſ. 8. & VIII. Karnyel. Lapponibus ſignificat *cubitum*. Ungaris Karnyil eſt compoſitum ex Kar *brachium*, & nyil quaſi *brachii apertura*. Interea Ungari *cubitum* quoque dicunt Kar.	Karnyel.	Karnyil.
356. Nikke. Lappones vocant *cervicem*, *collum*, Ungaris dicitur Nyak.	Nikke.	Nyak.
Nauvgos. ex obſ. VIII. Nauvkos. Significat Lapponibus *contumacem*, *pervicacem*. Idem Ungaris Nyakos.	Nauvkos.	Nyakos.
62. Mieelg. ex obſ. 11. ſcribi debet Miely. Lapponibus ſignificat *pectus*. Ungaris Mely *pectus* dicitur.	Miely.	Mely.
50. Vuor. Lapponibus eſt *Sanguis*. Fenni *Sanguinem* dicunt Veri. Eſthii Verri. Ungari Vér.	Vuor.	Vér.
Vuoris. Lapponibus ſignificat *Sanguineus*. Ungaris *Sanguineus* dicitur véres, ſed ſi ex obſ. 7. Leemianum Vuoris ſcribatur Vöris. conveniet cum Ungarorum Vörös *ruber*, *rubei coloris*.	Vuoris.	Vörös.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
169. Saeppe. ex obſ. 4. & XI. E'ppe. Significat Lapponibus *bilem*. Ungaris idem.	E'pe.	Epe.
133. Mirko. ex obſ. 5. Mérko. & ex VIII. ſcribi poteſt Mérgo. Lapponice ſignificat *Venenum*, quod Ungaris Méreg dicitur.	Mérgo.	Méreg.
568. Vuodnom. Lapponibus ſignificat *venor feras*. Unde fera ipſis dicitur Vuod. Ungaris Vad, *Venor*, Ungari dicunt Vadáſzom.	Vuod.	Vad.
207. Sorv. ex obſ. 3. & 12. ſcribi debet Szarv. Lapponibus ſignificat *cervum*. Ungari *cervum* vocant Szarvas.	Szarv.	Szarvas.
209. Zhioaarve. ex obſ. 6. & 14. ſcriberetur Tsórve. ſed ex obſ. X. Szórve. Lapponibus dicitur *cornu*. apud Fennos Szarvi ſignificat *cornu*. Eſthii dicunt *Szarv*, prorſus ut Ungari.	Szórve.	Szarv.
Zhioaarvos. ex iisdem obſervationibus Szórvos. Lapponibus ſignificat *caput Darandi cornibus ornatum*. Ungaris Szarvos eſt *cornutus*.	Szórvos.	Szarvos.
408. Zhiorra. ex obſ. 14. Tsorra. Lapponice ſignificat *agmen cervorum Darandorum*. Ungaris Tsorda eſt *agmen cornuti pecoris*.	Tsorra.	Tsorda.
389. Niuol. ex obſ. 8. Nyuol. ſignificat Lapponibus *ſagittam*. Fenni dicunt Nuol, Eſthii Nool, Ungari Nyil.	Nyuol.	Nyil.
Dolgge. ex obſ. II. Tolge. ſignificat *plumam*. Ungari *plumam* vocant Toll.	Tolge.	Toll.

	Vox Lappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
401. Bæſe. ex obſ. 4. & 12. debet omnino ſcribi Béſze: & ex obſ. VI. Féſze: Lapponibus ſignificat *nidum.* Ungari dicunt Féſzek.	Féſze.	Fészek.
89. Manne. ex obſ. 2. ſcriberetur Máne. & ſignificat Lapponibus *ovum.* Eſthii dicunt Munna. Fenni Muna. Ungari Mony.	Máne.	Mony.
271. Vuosshiam. ex obſ. 7. & 17. ſcribi debet Vösam. Sed ex V. ſcribitur Fösam, vel ex X. Fözam. Significat Lapponibus, & Ungaris *Coquo.*	Fözam.	Fözöm.
Vuosshiatam. ex obſ. iisdem. Fözatam ſignif. utrisque *curo coqui.*	Fözatam.	Fözetem.
Vuosshius. ex obſ. ſuperioribus Fözus. Lapponibus, & Ungaris ſignificat *coctio.*	Fözus.	Fözés.
Vuosshie. ex obſ. ut ſupra Föze. Lappones vocant *cocum.* Ungaris eſt Fözö *Coctor.* Cocum enim proprie compellant *Szakáts.* Lapponibus *Szokos* eſt *res, quæ ſub coctione tumeſcit.*	Föze.	Fözö.
331. Malees. ex obſ. 2. ſcribi debet Málés. Lapponibus ſignificat *quodcunque cibi genus.* Ungari Málé vocant ſpeciem *placentæ dulcis, & plebis edulium.*	Máles.	Málé.
498. Vuoigi. ex pronunciatione Lapponis ſcribendum eſt Voj. *Butyrum* ſignificat Lapponibus. Fenni quoque, & Eſthii dicunt Voj. Ungaris Vaj, *butyrum.*	Voj.	Vaj.
373. Toppetalam. Significat Lapponibus *enutrio, educo,* & affinitatem habere videtur cum Táplálom, quod Ungaris idem prorſus ſignificat.	Toppetalam.	Táplálom.

	Vox Lappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
98. Bæresh. ex obſ. 4. & 13. ſcribi omnino debet Béres. Lapponibus ſignif. *totam domus familiam.* Ungari *certum famulitii genus* vocant *Béres.*	Béres.	Béres.
8. Sakko. ex obſ. 12. ſcribitur Szako. Lapponibus ſignificat *proſapiam.* Habentque plura derivata elegantia, ſed Ungaris jam ignota hodie. Unicum verbum *Szakok* in ſimili ſenſu adhuc uſurpant. Unde: *ágyábul Szakott,* ipſis eſt: *ejus thoro progenitus, generatus.*	Szako.	Szakok.
141. Giærmom. ex obſ. 4. & 10. ſcribendum eſt Gyérmom. Lapponibus ſignificat, *uſum rationis aquiro,* a radice Gyérme *ratio intellectus.* Ungaris, & verbum hoc, & ejus radix, & cætera derivata incognita ſunt. *Pueros* tamen, ſeu *qui uſum rationis acquirunt,* notiſſimo vocabulo Gyermek appellant. Cujus quidem vocis originem, & radicem apud Lappones nobis quærendam quis crediſſet? Sed plurima alia hujus generis invenient Ungari, ſi novum Leemii Lexicon Lapponicum perluſtrare ipſis placuerit.		
137. Mieel. Lapponibus ſignif. *mentem, ingenium.* Eſthii dicunt Meel. Ungari Elme, quaſi per anagrama.	Mieel.	Elme.
Simile anagramma faciunt ex Lapponico Kereſz, quod *vehiculum Lapponicum* (Pulk) ſignificat. Ungari enim *currus, & vehicula* Szekér vocant.	Kereſz.	Szekér.
284. Duouvdam. ex obſ. 7. & 11. ſcribitur Tuodom. Lapponibus ſignif. *ſcio.* Ungaris Tudom, vel Tudok idem.	Tuodom.	Tudom.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. scripta.	Vox Ungarica Molnárii.
Duodatam. ex obſ. iisdem Tuodatam ſignificat *facio ſciri*. Ungaris Tudatom idem ſignificat.	Tuvdatam.	Tudatom.
Duttevas. Significat Lapponibus *rem, quæ ſcitur, noſcitur*. Ungaris *Tuttas* eſt *res nota, vulgata*.	Tuttevas.	Tuttas.
Tuodos. exobſ. 7. Tudos. Utrisque ſignificat *ſciens, noſcens*.	Tudos.	Tudos.
521. Biſom. ex obſ. 17. Bizom. Lapponibus ſignificat *firmiter ſto*. Ungaris autem *firmiter confido*.	Bizom.	Bizom.
Biſoladam, Biſodom, Biſotam. *Conor eſſe firmus*. Similia quoque apud Ungaros reperiuntur: Bizodalom, Biztam.	Bizoladam.	Bizodalom.
522. Biſſol. ex obſ. 17. Bizol ſignificat Lapponibus *firmiter*. Ungari dicunt Bizony *firmiter, certe*.	Bizol.	Bizony.
110. Onokoſtam. ex obſ. 3. Anakoſztam. Lapponibus ſignificat *ſuſpicor*. Videtur accedere ad Ungarorum Gyonokoſztam *ſuſpicatus ſum*, Gyanokozok Ungaris *ſuſpicor*.	Anakoſztam.	Gyanokoſztam.
653. Onokosat. ex obſ. eadem Anakoszat. Significat *ſuſpicax*. Ungari Gyanokozás dicunt *ſuſpicionem*, & Gyanokozo *ſuſpicax*.	Anakosat.	Gyanokozás.
109. Vikke. ex obſ. 5. Vékke. Significat Lapponibus *error, vitium*. Ungaris Idem eſt Vétek, vel etiam Vétke.	Vékke.	Vétke.
252. Vaidam. Vaidelam. Lapponibus ſignificat *queror, accuſo*, Ungari dicunt Vádolom.	Vaidelam.	Vádolom.

478.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. fcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
478. Zhiaskom. ex obf. 14. Tsaskom fignificat *percutio*, *tundo*. Ungaris Tsapom idem fignificat.		
536. Rangaftam. ex obf. 2. & 12. Rángáfztam fignificat *verbero*. Ungaris Rángafztom *hinc inde traho*. Quod inter verberandum ufuvenit.	Rángafztam.	Rángafztom.
626. Væratam. ex obf. 4. Vératam. Lapponibus eft *punio*, *verbero*. Ungaris Veretem fignif. *verberari facio*. *Verbero* autem dicunt Verem.	Veratam.	Veretem.
536. Shiiggom & obf. 13. Sigom. fed ex X. Tsigom. Lapponibus fignif. *punio caftigo*. Uti etiam Tsigolam, Tsigodalom. Ungaris Tsigázom eft *torqueo*, Tsigázo tortor, Tsiga *cochlea tortoria*.	Tsigom.	Tsigázom.
185. Zhiærom. ex obf. 5. Zhiirom & ex X. Sirom. Significat *fleo*. Ungaris Sirom idem.	Sirom.	Sirom.
Zhiærolas ex obf. iisdem Sirolás fignificat *fletus* Ungaris Sirolás, Siratás, Sirás. dicitur.	Sirolás.	Sirolás.
Zhiærotam. ex obf. fuperioribus, & 3. Siratam. Lapponibus fignif. *fleo*. Ungaris *defleo*.	Siratam.	Siratom.
252. Biegom. Lapponibus eft *Lamentor* de animantibus æque, ac hominibus ufurpatur. Ungaris dicunt *Bögök*.	Biegom.	Bögök.
194. Buoshie. ex obf. 7. & 13. fcribitur *Bufe*. Significat Lapponibus *acerbitas*, *dolor*. Ungari *acerbitatem animi* vocant Bú, & Búfos *acerbus*.	Bufe.	Búfos.

	Vox Lappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
176. Addom. Lapponibus eſt *do*, *tribuo*. non probo eorum opinionem qui id a latinorum *addo* derivant; cum Ungari quoque dicant, Adom. *do trado*.	Adom.	Adom.
Addetam. Signif. *dari facio*. Ungari dicunt Adatom.	Adetam.	Adatom.
Adde. Significat *eum*, *qui dat*. Ungarice Adó.	Ade.	Adó.
Adaldak. Significat Lapponice *donum*. Ungaris ſignificare poſſet *rem datam*. *Donum* enim proprie dicitur Ajándék.	A'daldak.	A'daldak.
Addaltas. *Donum rem perditam invenienti, & reſtituenti dari ſolitum*. Ungari ſimilem *mercipotum* dicunt A'ldomás.	A'daldas.	A'ldomás.
330. Mæredam. ex obſ. 4. & II. Méretam. Lapponibus ſignif. *Menſuro*. Ungaris Méretem eſt *ſino menſurari*. *Menſuro* autem *Mérem* dicunt.	Méretam.	Méretem.
Mærre. ex obſ. 4. Mére. Significat *menſuram*. Ungari dicunt Mérö, vel Mérték.	Mére.	Mérö.
653. A'rvo. Significat *pretium rei venalis*. Ungari dicunt A'r, A'ro. A'rulok *venum expono*.	A'rvo.	A'r.
497. Zhieppe. ex obſ. 14. Tsepe. Sed ex X. Szepe. Signif. Lapponibus *pulcher*, *artificioſus*. Ungaris Szép idem.	Szepe.	Szép.
206. Amees. ex obſ. 4. & IX. Améz. Significat *mellitus*. Vox conjugatis propria, quaſi diceres: *dulciſſime rerum!* Ungaris *Mel* eſt Méz.	A'méz.	Méz.

511.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. fcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
511. Loigie. ex obf. 10. fcribendum eft Loigy. Significat *mitem*, *mollem*, *manfuetum*. Ungarorum Lágy prorfus idem.	Loigy.	Lágy.
624. Uigio. ex obf. 9. Uigyo. Significat *verecundum*, *fimplicem*. Eftque pronunciationis difficilis, ut Ungarorum Egyigyö quod omnino idem fignificat.	Uigyo.	Egyigyö.
222. Bilam. ex obf. V. Vilam Lapponibus fignificat *mico*, *fulguro*. Ungaris Villam eft *fulgur* a verbo Vilámlok *fulguro*, *corufco*.	Vilam.	Villam.
Vielgad. Lapponibus *lux*, *albedo*. Ungari dicunt *lucem* Világ. *lucidus* világos.	Vielgad.	Világ.
536. Suongiar. ex obf. 7. & 10. Sungyar. Significat: *radium Solis*. Idem prorfus Ungaris eft Suggár.	Sungyar.	Suggár.
49. Shiælgad. ex obf. 4. & X. Tsélgad. Lapponibus fignificat *radians*, *radiofus*. Ungari Tsillag vocant *ftellam*.	Tsélgad.	Tsillag.
35. Zavagak ex obf. 16. & VI. Tzafagak. Significat *phaleras*, & *varia dependentia* quæ veftitui ornatus caufa affuuntur. Eadem Ungaris in ufu funt, & Tzafrangak dicuntur.	Tzafagak.	Tzafrangak.
183. Rontzas. ex obf. 3. Rantzos Lapponibus fignificat *complicatus*. Ungaris *rugofus*, *plicatus*.	Rantzos.	Rántsos.
278. Gaure. verfo *au* in *ö* erit Göre fignificatque Lapponibus *curvum*, *inflexum* idem Ungari dicunt Görbe.	Gôre.	Görbe.

	Vox Lappon. ortogr. Ungar. scripta.	Vox Ungarica Molnárii.
58. Vuofs. ex obs. 7. & V. Buvs Lapponibus *largum*, *latum* significat, quod Ungaris dicitur Büv.	Buvs.	Büv.
593. Kuorras. ex obs. 7. Kurás. Significat *vacuus*. Ungari dicunt üres.	Kuras.	üres.
42. Ruddoi. ex obs. II. Rutoi Lapponibus signif. *infectus*. Ungari *infectum* vocant Rút.	Rutoi.	Rút.
Rudodom. ex obs. II. scribi potest Rutotom. significat *inficio*. Ungaris Rutitom prorsus idem.	Rutotom.	Rutitom.
620. Ruodzh. ex obs. 7. & 11. Ruty *turpem deformem* significat. Ungaris *turpis* est Rut, *turpitudo* Rutság, Rutólom *probris afficio*.	Ruty.	Rút.
481. Poikom. Lapponibus significat *excreo*. Ungari Pököm dicunt excreo, *exspuo*.	Poikom.	Pököm.
Poik. Lapponibus *excrementum* significat. Ungaris *sputum*.	Poik.	Pök.
374. Ælam. ex obs. 4. E'lam. Lapponibus signif. *maneo*, *commoror*. Ungaris quoque E'lek est *maneo*, quasi *hic vivo*.	E'lam.	E'lek.
165. Mæggam. ex obs. 4. Mégam. Lapponibus significat *eo*, *ambulo*. Ungaris idem est Megyök.	Mégam.	Megyök.
Balgom. Balgadom. *Huc atque illuc vagor*. Ungaris idem prorsus est Ballagok.	Balgadom.	Ballagok.
Aagam. Præmissa aspiratione Hagom. Significat *gradior scando* apud utrosque.	Hagom.	Hágok.
Aagodom.		

	Vox Lappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
Aagodom. Præmiſſa aſpiratione Hagodom *lente gradior.* Ungaris Hágodok prorſus idem ſignificat.	Hagodom.	Hágodok.
482. Gudjo. Dicitur apud Lappones ſignificare *telam, qua ſarcinas peregrinantes contegunt.* Ungaris *ſarcinæ ipſæ* vocantur Gunya. *Tentorium* vero e tela extemporaneum appellant Gunyho.	Gudjo.	Gunya.
73. Vagie. ex obſ. 9. ſcribendum eſt Vagy. Sgnificat Lapponice *vallem.* Ungaris *vallis* dicitur Völgy.	Vagy.	Völgy.
Var. Significat Lapponibus *montem* communiter *Saxoſum* e quo proſpectus in diſſitum patet. Ungaris *arces in montibus plerumque ſtructæ* dicuntur Vár. *Urbes mænibus cinctæ* dicuntur Város. & vox hæc Vár in mappa Geographica Ungariæ æque frequenter recurrit, ac in mappa Finmarchiæ.	Vár.	Vár.
Vardom. Varodom. Significat *in monte quaſi in ſpecula conſiſtens proſpicio.* Ungaris Várom ſignificat *expecto*, & *ſpecula* dicitur Várta.	Várdom.	Várom.
73. Metze. Significat *campum.* Ungari *campum* vocant Mezö.	Metze.	Mezö.
26. Ride. ex obſ. 5. & II. ſcribatur Réte. Lapponibus eſt *pratum.* Ungari *pratum* vocant Rét.	Réte.	Rét.
188. Garde. ex obſ. 2. & VIII. Kárte ſignificat *ſepes.* Ungaris Kert eſt *hortus ſepibus cinctus*, & *ſepio* dicunt Keritem.	Kárte.	Kert.
497. Suine. ex obſ. 12. Szuine. Lapponibus ſignificat *equiſetum,* quo ex ſiccato in	Szuina.	Széna.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
in manicis, & calceis utuntur ad arcendum frigus, eſtque ſimillimum *fœno*. Ungari *fœnum* vocant Széna.		
73. Autzhia ex obſ. 16. Autza. Lapponibus ſignificat *vallem anguſtiorem intra duos colles*. Ungari *plateam duplici domorum ſerie* comprehenſam Utza dicunt.	Autza.	Utza.
632. Zhiaetze. ex obſ. 14. & 16. Tsatze. Significat Lapponibus *aquam*. Et multum ab Ungarico Viz diſcrepat. Interim Fenni *aquam* dicunt Vezi. Eſthii Veſzſzi. Carelii Vez.	Tsatze.	Viz.
566. Faule. Lapponibus ſignificat *lacum*. Ungari *fluvios* dicunt Folyo-viz quaſi *fluens aqua*.	Faule.	Folyo.
402. Arve. ex obſ. 2. A'rve. Lapponice *pluvia*. Ungaris A'rviz eſt *repentina aquarum exundatio*.	A'rve.	A'rviz.
537. Revzhia. Lapponibus ſignificat littus *ſaxis*, & *Lapidibus carens*. Seu *ubi excenſio e naviculis eſt commoda*. Ungari *vadum*, & ubi fluvius navicula trasmitti poteſt Rév appellant.	Revtsa.	Rév.
240. Jegn. Lapponibus ſignificat *glaciem* Ungari dicunt Jég.	Jegn.	Jég.
Vuodzhie. ex obſ. 7. & VI. Fodzhie ſed ex 11. Fodye. Leemius dicit ſignificare *glaciem*. Reipſa ſignificat *gelu*, (*cauſam glaciei*). Ungaris *gelu* eſt Fagy.	Fodye.	Fagy.
Vuodzhiom. ex obſ. iisdem. Fodyam. Recte dicit Leemius ſignificare: *congelor*. idem Ungaris dicitur Fagyok.	Fodyam.	Fagyok.

	Vox Lappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
273. Basked. ex obſ. 17. & VI. Fázed Lapponibus ſignificat *præ frigore digiti pruriunt.* Ungari Fazik dicunt *friget.* & *frigeo* Fázok.	Fazed.	Fázik.
283. Zhiidn. ex obſ. IV. & X. ſcribatur Szinn. Lapponibus ſignificat *carbonem.* Ungaris Szén idem.	Szinn.	Szén.
46. Kov. ex obſ. V. Kop. Significat *Imaginem.* Ungaris Kép dicitur *imago.*	Kop.	Kép.
453. Top. ſignificat *vaginam.* Ungari *vaginam* vocant Tok.	Top.	Tok.
207. Zhieek. ex obſ. VIII. & X. Szeg. Lapponibus ſignificat *angulum.* Ungaris *clavum.* Sed *angulum* Ungari dicunt Szeglet.	Szeg.	Szeglet.
347. Luokko. ex obſ. 7. Luko. ſignif. *foramen.* Ungaris idem eſt Lyuk.	Luko.	Lyuk.
583. Daukom. ex obſ. VIII. Daugom. *obſtruo, obturo.* Ungari dicunt Dugom.	Daugom.	Dugom.
289. Lok. Lapponibus ſignificat *Seram.* Ungari dicunt Lakat. Fenni, & Eſthii *ſeram* vocant Lucku.	Lok.	Lakat.
Inde habetur verbum Lapponicum Lokatam. *obſero* quod Ungari efferunt per Lakatolom.	Lakatam.	Lakatolom.
528. Duorbom. ex obſ. 7. Dorbom. Significat *projicere lapillos.* Ungaris *projicio* eſt Dobom.	Dorbom.	Dobom.
528. Kedge. Lapponibus ſignificat *lapidem.* Ungari *lapidem* vocant Kö. Carelii Köv. Fenni Kövi.	Kedge.	Kö.
647. Lieſſo. Significat *Lente, remiſſe.* Ungarice idem Laſſan.	Laſſo.	Laſſan.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
432. Laazhiidam. ex obſ. 1. &X. Laſſidam ſignificat *lenteſco remitto a vehementia.* Ungaris Laſſodom prorſus idem.	Laſidom.	Laſſodom.
197. Jottel. Lapponibus ſignificat, *cito, celeriter.* Ungaris *jöttel jött* ſignificat, *cito, celeriter venit.* Quaſi per pleonaſmum, *veniens venit.*	Jottel.	Jöttel.
371. Jorgom. Jorgidom. Significat *roto, in circulum ago.* Hoc Ungari exprimunt per *Forgom, Forditom, Forgatom.*	Jorgom.	Forgom.
539. Vaanam. ex obſ. 1. & 3. Vonam. Significat utriſque *traho, extendo.*	Vonam.	Vonom.
Vaanatam. Vaanatalam. Vaanaddam. idem, quod ſupra, ſignificare dicit Leemius. Ungaris Vantatom eſt *ſino trahi.* Vonogatam, Vonzom. *traho.*	Vonatam.	Vontatom.
190. Rokkal. Significat *colum* Lapponibus. idem omnino Ungaris Rokka dicitur.	Rokkal.	Rokka.
268. Zhiuolm. ex obſ. 7. & 14. Tsolm. ſed ex XIV. Tsom. ita etiam Lappo pronunciavit. Significat Lapponibus *nodum.* Ungari *nodum* vocant Tsomo.	Tsom.	Tsomo.
Zhiuolmam. ex obſ. iiſdem Tsomam. Significat utriſque *nodum facio.*	Tsomam.	Tsomom.
Zhiuolmodam. ex obſ. ut ſupra, Tsomodam ſignificat Lapponibus *nodis illigo.* Ungari dicunt Tsomozom.	Tsomodom.	Tsomozam.
562. Zhiagges. ex obſ. 14. & VIII. Tsakes. Signif Lapponibus *Saccum.* Ungari dicunt Zsák. Molnár ſcribit Sák.	Tsakes.	Zsák.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. fcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
342. Gask. ex obf. 12. & VIII. Kaszk. Significat *medium, medio loco.* Ungaris idem fignif. Köfzt.	Kaszk.	Köszt.
23. Vaala-Kest. ex obf. fuperioribus Vala-Kefzt compofitum ex Keszt *medio loco*, fignificat Lapponibus intra *fcapulas.* Ungaris idem dicitur Vála-Köfzt.	Vala-Keszt.	Vála-Köszt.
195. Bælle. ex obf. 4. & VI. Féle. Lapponibus fignificat *dimidium.* Ungaris Fél idem.	Féle.	Fél.
187. Vare. ex obf. V. Báre. Particula optativa *utinam!* Ungari dicunt Bár.	Báre.	Bár.
55. Erit. vel Erijdi. exobf. 11. Eridy. Significat Lapponibus *apage hinc! abi!* Convenit cum Ungarorum Eredgy. quod idem fignificat.	Erijdi.	Eredgy.
Fuos. ex obf. 7. Fús. Lappones utuntur *ad abigendos canes.* Ungaris eft formula *homines* quoque *abigendi. Canes* abiguntur dicendo: Tzoki.	Fus.	Fuss.
589. Boddo. Lapponibus fignificat *Tempus.* Ungari tempus vocant üdö. Ungarorum formula falutandi eft Jó üdöt! Lapponum autem buorre idet.	Boddo.	üdö.
612. Niarzo. ex obf. 8. fcribi debet Nyárzo. Lapponibus fignificat *tempus quo nives folvuntur.* Ungari *æftatem* vocant Nyár. Non ante hanc folvuntur in Finmarchia nives.	Nyárzo.	Nyár.
649. Dalve. Lapponibus dicitur *hyems.* Ungari *hyemem* vocant Tél. *Ver* autem Tavafz.	Tálve.	Tél.

	VoxLappon. ortogr. Ungar. ſcripta.	Vox Ungarica Molnárii.
356. Ja Lappo pronunciavit Ije. Significat *noctem.* Fenni dicunt Yo, Ungari Ej. unde *noctu* E'jel.	Ja.	E'j.
8. Nogom. Lapponibus ſignif. *quieſco.* Ungaris *quies* Nyugodalom. *quieſco* Nyugszom.	Nogom.	Nyugszom.
Aigie. ex obſ. 10. ſcribi debet Aigy. Significat Lapponibus *levem ſomnum.* Ungaris *Somnus* eſt álom, ſed ágy *lectum* vocant.	Aigy.	A'gy.
560. Vuoijom. ex obſ. 7. & V. Bujom. Significat Lapponibus *ita aquas ſubire, ut oculis res eripiatur.* Ungaris Buvom, vel Buom eſt in genere. *Oculis me ſubduco.*	Bujom.	Bujom.

In gradibus conſanguinitatis diſcernendis, & cognominandis Gens Lapponum æque accurata, & copioſa eſt, atque Ungari. Dum enim Ungarus Fratrem majorem natu compellat *Bátya*, Juniorem *ötse.* Sororem natu majorem *Néne*, minorem *Huga.* Lappones diſtincto vocabulo compellant Patris Fratrem *Seniorem* Patre, & diſtincto *Juniorem.* Item aliter nominant Matris ſororem *Juniorem* Matre, aliter *Seniorem.* Aliter Prolem Fratris *Senioris*, aliter *Junioris* &c. ex his juvat aliqua adferre.

Pater Lapponibus dicitur *Atzhie*, vel *Atye.* Ungaris *Atya.*

Mater Lapponibus Montanis *Ædne*, Maritimis *Ænne*, convenit cum Ungarorum *Anya.* Ut autem jam hic videatur æqualitas affixorum; Lappo dicit: Meus Pater, *Atyám.* Mea Mater, *Ænnám.* Tuus Pater, *Atyád.* Tua Mater *Ænnád* prorſus Ungarice. Nam & nos dicimus *Atyám* (meus Pater) *Atyád* (tuus.) *Anyám* (mea Mater) *Anyád* (tua Mater.)

Frater a Lapponibus vocatur Veelj. ſeu ex obſervationibus ſuperioricus Fél. vox hæc Ungaris ſignificat *dimidium*, eaque

utuntur

utuntur pro nominanda conjuge *Feleſég*, eam quaſi dimidium ſui compellando. Lappones uxorem dicunt *Akka*, Feminam in genere *Niszszon*, Ungari *Aszszony*.

Proles a Lapponibus vocatur *Menna*. Ungari *Meny* tribuunt *Nurui*, *Meny-Aszszony ſponſæ*.

Avus Lapponibus dicitur *Aigie*, ſeu verius *A'gy*. Ungari Avum vocant ös, ſed Fratriam *A'ngya*. Cæterum Ungaris *A'gg* eſt *ſenex vetuſtus*.

Avia Lapponibus *Akko* Ungaris *ükkô*. *Vetulam* autem *A'gno* vocant Ungari.

Sororis filium Lappones dicunt *Næp*. Ungari *Nap* vocant *Socrum*.

Uxoris ſoror Lapponibus *Sivju*. apud Ungaros *Sü* dicitur mariti *frater*.

Orphanus Lapponibus *Oaarbes*, vel rectius *Arves*. Ungaris *A'rva*.

Proles ultimo, & poſtremo partu edita utrisque dicitur *Vakarts*.

Si cuipiam quædam Lapponica vocabula ab Ungaricis longius diſtare videbuntur, ea e Catalogo hoc tuto eliminare poterit, remánebunt tamen centenis plura, quorum cum Ungaricis convenientiam ne ſeveriſſimus quidem judex in dubium revocabit. Et licet numerus iſte per ſeſe magnus ſit, longe tamen maximus evadet, ubi reliqua ex adverſariis meis, tum plurima, illa, quæ in amplo Lexico Lapponico latent & disquiſitionem expectant, luci publicæ propoſuero. Nunc enim & præſtituta operi brevitas, & neceſſarii otii defectus me longiorem eſſe non ſinunt.

§. IX.

Idioma Ungarorum, & Lapponum Idem esse probatur ex Declinatione Nominum, Comparatione Adjectivorum, Formatione Diminutivorum, & usu Numeralium.

Etsi vocabula bene multa retuli, & multo adhuc plura referre potuissem, e quibus convenientia Idiomatis Ungarorum, & Lapponum luculenter sane ostenditur, non tamen hic mihi sistendum judicavi. Libet ultra progredi, & ipsas orationis partes *Nomina*, *Pronomina*, *Verba* ad Grammaticæ trutinam revocare. Quodsi ostendero has quoque orationis partes pari, aut fere pari ratione ab utraque Gente usurpari, nihil jam superesse video, quod ad plenam Asserti mei Demonstrationem Lector exigere posset.

De Nomine.

Tria consideranda veniunt: *Genus*, *Numerus*, *casuum terminatio.* Apud Ungaros *Generis* nulla est distinctio, neque ratione articuli, neque ratione terminationis. Nomina quæ animantibus diversi sexus tribuuntur distincta sunt, & diversitatem hanc per se demonstrant. Idem apud Lappones, & Fennones obtinere communi Grammaticorum consensu traditur, neque male se explicant dicendo: *Voces Lapponicas omnes, esse generis omnis.* *Numeri* apud Ungaros hodie sunt duo: *Singularis* nempe, & *Pluralis.* Præter hos apud Lappones Finmarchiæ *Dualem* insuper deprehendi, more scilicet omnibus fere orientalibus linguis usitato. Ut verum fatear hæc me discrepantia sollicitum reddidit. Verebar enim ne, si dicerem *Dualem Numerum* longo non usu apud Ungaros exolevisse, ne inquam assertum, nulli argumento innixum, minus credibile quibusdam videatur. Hac cura occupatus Grammaticam D. Ganandri in usus Lapponum Sveciæ conscriptam inspexi & ecce! pag. 12. hanc Notam reperi: *Nota* (inquit) *Dualis solum in statu affixo occurrit.* Grammaticam dein D. Fielström, itidem pro Lapponibus

bus exaratam perluſtrans adverti, quod de Nominibus agens ne mentionem quidem faciat *Numeri Dualis*. Pag. vero 52. ſignanter hæc habet: *Numerus Dualis verborum licet non ita in uſu ſit, illum tamen hic adducere voluimus, ut, ſi quando occurrat ignotus plane non eſſet.* Denique Grammatica Fennica Aboæ edita, neque in Nominibus, neque in Pronominibus, neque in Verbis *Numeri Dualis* uspiam meminit; ſic neque in Grammatica Eſthica hic Numerus usquam comparet; quibus viſis tuto affirmare utique licet, *Numerum Dualem* eo minus vigere, quo Gentes hoc Idiomate utentes, longuis a ſeptentrione abſunt; & quoniam in Fennia, atque Eſthia jam deficit, in Ungaria requiri non debet. *Terminatio caſuum* qualis ſit apud Lappones Finmarchiæ ex Grammatica Leemiana adſcribam. Notandum vero, a me Ablativum caſum ſponte prætermitti, cum alibi de eo locuturus ſim.

Numer. Singularis.		*Numer. Pluralis.*	
Nominat.	*Variat.*	Nominat.	in *k.*
Genit.	ut *Nominat.*	Genit.	in *i.*
Dativ.	in *i.*	Dativ.	in *di.*
Accuſ.	ut *Nominat.*	Accuſ.	in *t.*
Vocat.	ut *Nominat.*	Vocat.	ut *Nominat.*

Si ita eſt, prout Leemius eſſe dicit, quod apud Lappones *Nominativus*, *Genitivus*, *Accuſativus*, & *Vocativus* Singularis Numeri regulariter eandem terminationem habeant, Linguam Lapponum jam in defectu eſſe ſuſpicor. Si enim ex ſenſu duntaxat conſtructionis æſtimare debeant an nomen in *Genitivo*, vel *Accuſativo*, vel *Nominativo* ſit? Sermo non erit abſimilis eorum loquelæ, qui linguam v. g. Latinam nondum docti voces ſingulas in *Nominativo* enunciant. Suſpicionem confirmat ipſe D. Leem pag. 14. Grammaticæ dicens: Reperiri quædam Anomala, quæ a præcedenti regula diſcrepant, adducitque tria exempla, in quibus *Genitivus*, & *Accuſativus* a *Nominativo* reipſa diſtincti ſunt. Quid ſi hæc potius, pro regula cæterorum adhiberi deberent? Sed hæc ſuſpicio tantum eſt.

Priusquam

Priusquam *Terminationem casuum*, quæ apud Ungaros obtinet, referam, juvat adscribere *Terminationes*, quibus utuntur *Esthii*, *Fenni*, & *Lappones Sveciæ*. Patebit inde, quantum diversitati Dialectorum, hac quidem in parte tribui possit, & debeat; cum harum Gentium Linguas sola Dialecto differre omnium Eruditorum constet testimonio, & ipsi, qui harum Gentium Grammaticas conscripsere, Authores fateantur.

Dialectus Esthica.	*Fennica Aboensis.*	*Lapponica Fielström.*
Nom. *Variat.*	Nom. *Variat.*	Nom. *Variat.*
Gen. in *a.*	Gen. in *en. in.*	Gen. in *n.*
Dat. in *ale. al.*	Dat. in *lle.*	Dat. in *s. i.*
Acc. in *t.*	Acc. in *a. aa.*	Acc. in *m. b.*
Pluralis.	*Pluralis.*	*Pluralis.*
Nom. in *ad.*	Nom. in *t.*	Nom. in *h.*
Gen. in *atte.*	Gen. in *ten.*	Gen. in *i.*
Dat. in *le. aile.*	Dat. in *lle.*	Dat. in *id. it.*
Acc. in *aid. id.*	Acc. in *a.*	Acc. in *id. it.*

D. Fielström hæc addit: "Dativus, & Accusativus singularis " est duplicis terminationis in *s*, & *i*. in *m*, & *b*. quod fit ex " variantia Dialectorum. Dialectus enim Australis habet in Da- " tivo *s*, in Accusativo *m*. Borealior vero Dativum in *i*, Accu- " sativum in *b*. Quod etiam usitatius est ita, ut priorem termi- " nationem in *s*, & *m* universa Lapponia ignoret, excepta An- " germannica." Quoniam ex his patet Terminationem casuum Lapponum Finmarchiæ cum cæteris non consentire, imo ipsos Lappones Sveciæ inter se differre. An putamus Lappones cum Ungaris conventuros? Conveniunt autem certe in formando *Nominativo Plurali* adæquate cum Ungaris. Quemadmodum enim hi vocibus in vocalem desinentibus pro obtinendo *Plurali* adjiciunt litteram *k*. ita & Lappones faciunt; & quemadmodum Lappones vocibus desinentibus in consonantem adjungunt syllabam *ak*. vel rectius *aak*. ita Ungari adjungunt syllabam *ok*. quæ ex observatione 3. *Tabulæ* I. sono coincidunt. Si e voce Lapponica *Kokkadusa*. Ungarus faceret *Pluralem* diceret, *Rokkadusák*, & dum

vocem

vocem *Zhioaarvos*, seu *Sarvos*, (*cornutus*) in plurali enunciat, dicit *Sarvasok*, plane Lapponice, ut e Grammatica Leemii pag. 1. & 6. videre est. *Genitivus* præterea *Pluralis Numeri* apud Lappones terminatur in *i*, apud Ungaros in *é*. quarum litterarum sonum eundem esse ex observatione 5. Tabulæ iterum I. constat. *Dativus*, in *i*, *Accusativus* Leemio terminatur ut *Nominativus*, apud Ungaros *Dativus* desinit in *nak*, vel *nek*. & *Accusativus* in *at*, vel *et*, vel *ot*, neque pluralis a singulari distinguitur, nisi ratione incrementi; cum hæ syllabæ Nominativo plurali (una littera, vel syllaba, ut supra vidimus, aucto) adjungantur. Ex quibus Lector utique intelliget, Lappones Finmarchiæ magis convenire cum Ungaris quam cum *Esthiis*, *Fennis*, & vicinis *Sveciæ Lapponibus*, quod certe exspectari vix poterat. Imo vero magis inter hos convenit, quam inter Germanos & Danos, præterquam enim quod Dani articulum Der, Die, Das, in declinandis nominibus, quem Germani præponunt, semper postponant, ita eum præterea nomini ipsi conjungunt, ut a Germano intelligi vix possint. Dum enim Germanus dicit: Der Herr, *dominus*. Des Herrn, *domini*. Danus enunciat; Herren, *dominus*. Herrens, *domini*. In *plurali* dicit Germanus: Die Herren, *domini*. Der Herren, *dominorum*. Danus vero: Herrerne, *domini*. Herrernes, *dominorum*. Manet ergo hac quoque parte verum, minorem dialecti differentiam Lappones inter, & Ungaros intercedere, quam inter Danos, atque Germanos.

De Nominibus Adjectivis.

Duo in his consideranda veniunt, *Comparatio* per gradus, & ipsorum cum Substantivis *constructio*. Quotquot autem regulas D. Leem pro formandis *comparativis* præscribit, omnes pro Ungaris scripsisse videri potest, aut ex Ungarorum Grammaticis desumpsisse. Certe prout apud Ungaros pro varia positivi gradus terminatione, *comparativus* exit vel in syllabam *abb*, vel *ebb*, vel *obb*. semper autem in *b*, ita etiam apud Lappones. e. g.

Ungarice.	Lapponice.
Tiszta (purus) comp. *Tisztább*.	*Boaanda* (dives) comp. *Boaandáb*.
üres (vacuus) comp. *üressebb*.	*Kuoras* (vacuus) comp. *Kuoraseb*.
Egyigyö (simplex) comp. *Egyigyöbb*.	*Uigio* (simplex) comp. *Uigiob*.

 Illud

Illud autem ſatis non aſſequor, quomodo evenerit, ut licet Lappones cum Ungaris in formandis *comparativis* plane conveniant, in formandis tamen *ſuperlativis* inſigniter diſcrepent? Dum enim Ungari *ſuperlativum* formamus comparativo gradui præfigendo particulam *leg*, v. g. *Nagy*, (*magnus*) *Nagyobb*, (*major*) *leg-Nagyobb.* (*maximus*) Lappones poſitivis ſuis ſubjungunt particulam *mus.* Sic: *Boaanda*, (*dives*) *Boaandab*, (*ditior*) *Boaandamus.* (*ditiſſimus*) Præter hos autem *ſuperlativos* Lappones in uſu habent repetitionem ejusdem adjectivi *Boaanda*, *Boaanda*, (*dives*, *dives*). Quod apud Ungaros quoque, ſed raro reperitur. Frequentius apud ipſos uſuvenit expreſſio, & quæ cum inſigni emphaſi conjuncta eſt, nempe: poſitivo, vel comparativo gradui, adjungunt comparativum e. c. loco *pulcherrimus* dicendo: *pulchro pulchrior* (*Szépnel Szebb.*) vel etiam *pulchriore pulchrior* (*Szebbnél Szebb.*) Quod ergo Lappones cum ſuis poſitivis, hoc Ungari cum comparativis facere intelliguntur. Niſi forte hoc ipſum etiam a Lapponibus fiat.

Conſtructio Adjectivorum cum ſuis *Subſtantivis* mira plane, & fortaſſis etiam erronea videbitur illis, qui linguarum orientalium minus periti ſunt. Namque, licet adjectiva Lapponica, ſi ſine ſubſtantivis ponantur, hoc eſt: Subſtantivo occulte ſubintellecto; per caſus, ac numeros non minus declinentur, quam ſubſtantiva ipſa, tamen ſi adjectivum juxta ſubſtantivum expreſſe poſitum compareat, nec in *Numero*, nec in *caſu* cum ipſo concordat; verum ſemper ponitur in *Nominativo* numeri *ſingularis.* Neque diceret Lappo: *ego habeo bonos libros*, ſed: *ego habeo bonus libros.* Eadem autem Generalis regula a Grammaticis Ungaris præſcribitur, & quotidiano uſu ab Ungaris tam exacte obſervatur, ut ſi quis loco: *Szép könyveket láttam*, (*vidi pulcher libros*) diceret: *Szépeket könyveket láttam*, (*vidi pulchros libros*) ne pro Tyrone quidem Ungaricæ linguæ haberetur. Attamen, ſi ſubſtantivum occulte ſubintelligatur, ut, ſi quæſtio ſit: *Quales libros vidiſti?* (*mitsodás könyveket láttál?*) adjectivum per quod reſpondetur, in *Numero*, & *Caſu* cum ſubſtantivo concordari debet, dicendo: *Szépeket.* (*pulchros*) Non vero: *Szép.* (*pulcher*) Idem a Lapponibus diligenter præſtatur.

De

De Diminutivis.

Diminutivorum uſus apud Lappones teſte Leemio, & Ganandro eſt frequentiſſimus, in quibus nempe elegantiæ partem maximam lingua Lapponica repoſitam habeat. Non ſolum autem a ſubſtantivis omnibus, atque adjectivis, ſed etiam a comparativis, *diminutiva* formari docent iidem Grammatici. Quam frequentia apud Ungaros ſint? & quam eleganter adhibeantur *diminutiva*, ipſi optime noverunt. Molnár in ſua Grammatica teſtatur. *Vix vocem reperiri in lingua Ungarica, quæ certis litteris diminui non poſſet.* Pereſzlényius vero in ſua Grammatica Tyrnaviæ edita: *Gratioſam* vocat *apud Ungaros Diminutionem tam ſubſtantivis quam adjectivis communem.* Fit autem a Lapponibus *diminutivum*, ſi voci addatur *tzh*, vel ſecundum dialectum Maritimorum *sh*. Ex ſupra dictis de ortographia, & viva Lapponum voce didici, ſonum harum litterarum eundem eſſe, ac Ungarorum *Ts* vel *S*. Jam vero Ungari ipſiſſimos hos ſonos adhibent ad formanda *diminutiva*. Et quia Ungari ex eadem voce plura diminutiva formare noverunt, (uti ex *Leány*, (*puella*) *Leánka*, *Leántſa*, *Leánotska*, (*puellula*) fit; ut apud Ungaros non ſolum *diminutiva* Lapponum Montanorum, & Maritimorum reperiantur, ſed inſuper & alia, quæ licet in Grammatica Leemiana non exſtent, in uſu tamen Lapponibus eſſe non dubito. Neque enim omnia arcana Idiomatis peregrini, & adeo ampli patefacere unius viri ſolertia poteſt.

De Numeralibus.

Pro magno ſemper argumento habuerunt critici, diverſarum Gentium Idiomata congruere ſi *Numeralia* aliquantum convenire animadverterunt. Unde comparationem Idiomatum a comparatione *numeralium* eos potiſſimum inchoaſſe in libris ipſorum ſcriptis videre eſt. Et vero experientia docemur, viros plurium linguarum peritos, etſi negotia ſua alieno idiomate inoffenſe pertractent, ſi tamen numerandi, & computandi labor forte ſuboriatur, ad proprium, & nativum ſermonem, ne advertentes quidem recurrere, & calculos lingua patria ſubducere. Quantum autem

in *Numeralibus* Lappones cum Ungaris conveniant, ex ſubjecto Schemate Lectori judicandum relinquo.

Lapp.Finmarchiæ.	*Ungari.*	*Lapp. Sveciæ.*	*Fenni.*
1. Auſt.	Egy.	Ackt.	Yxi.
2. Guoſt.	Kettö.	Queckt.	Caxi.
3. Golm.	Három.	Kolm.	Colme.
4. Nielja.	Négy.	Nelje.	Nelja.
5. Vit.	Ött.	Vit.	Viiſi.
6. Gut.	Hat.	Kot.	Cuuſi.
7. Zhieezhia.	Hét.	Giegie.	Seitzemen.
8. Kautze.	Nyoltz.	Kackze.	Cahdexan.
9. Autze.	Kilentz.	Atze.	Yhdexen.
10. Laagi.	Tiz.	Lacke.	Kymmenen.

Si in his habeatur ratio diverſæ ortographiæ, & variæ itidem pronunciationis, & quomodo pronunciatio unius facile in pronunciationem alterius permutari poſſit? Videbitur Numerale 2. Lapponicum cum Ungarorum 2. ſatis convenire. item Numeralia 4. 5. 6. bene conſpirare. Lapponicum vero 8, cum Ungarorum 9. & Ungarorum 8, cum Lapponum 9. affinitatem habet. Ungarorum 10. *Tiz* a cæterorum *decem* diſcrepat quidem, ſed ſi advertamus a Fennis *undecim* dici: *Yxi-Toizta* videbimus Ungarorum *Tiz*, convenire cum *Toizta*, ſeu verius *Toiz*, terminatio enim *ta* Svecana potius eſt, quam Fennica.

Ad altiores numeros exprimendos, nempe: 20, Lappones utuntur: *Goaalmad Laage*, ſeu *bis decem*. Ad exprimendum 21, *auſt goaalmad Lokkai.* Seu *unum ad tertium decem.* &c. Iſte modus numeros majores tot vocabulorum combinatione exprimendi, ſatis probat, quod de Lapponibus ſcriptores memoriæ prodiderunt, ipſos nempe non facile ultra *decem* numerare. Numerum vero *Milleſimum* omnino ignorare. Si ipſis numerorum altiorum tam frequens foret uſus, uti Ungaris eſt, credo equidem pridem jam brevitati ſtuduiſſent, quemadmodum fecerunt Ungari. dum 20 exprimunt per *Huſz*, 21 per *huſzon-egy* & 1000 per *Ezer.*

Numerus

Numerus enim 100 (*Száz*) cum Lapponico *Zhioette*, ſeu *Szate* ſatis convenit, multo autem magis cum Fennonum *Szád*.

Non debeo prætermittere uſum prorſus ſingularem horum *Numeralium*, in eo ſitum, quod, quandocunque *Numerale* pluralitatem ſignificans adjungitur ſubſtantivo, ſubſtantivum neque a Lapponibus, neque ab Ungaris pronatur ad *Pluralem* ſed ſemper in *Singulari* maneat. Unde non recte diceret Lappo, aut Ungarus, *do tibi quatuor*, libros, (*adom néket Négy* Könyveket.) ſed dicere debet, *adom néket négy* könyvet, (*do tibi quatuor* librum.) qui modus etſi prima fronte exoticus appareat, rationi tamen valde conſentaneus facile intelligitur.

§. X.

Idioma Ungarorum, & Lapponum Idem eſſe probatur ex ſimili uſu Pronominum, Affixorum, & Suffixorum, item Præpoſitionum.

Quemadmodum uſus pronominum in omni lingua frequens eſt, ita ſi in diverſis dialectis Pronomina vel paululum mutentur, in ſermone magnum cauſant diſcrimen. Sic quod Germanus ægre intelligat Danum magnam partem inde oritur, quia Pronominibus aliquantum variatis utuntur. Dum enim

	Germanus dicit:	Danus enunciat:
Ego	ich	jeg
Mihi	mir	mig.
A me	von mir	af mig.
Nos	wir	vi.
Nobis	uns	os.
Ille	er.	han.

Diſcrepant quoque in Pronominibus aliquantum Lappones, Fennii, Eſthii, Ungari. Non ita tamen, ut varietatem dialecti non facile agnoſcas. Lappones Finmarchiæ Pronomina *ego*, *tu*, *ille*,

 nos,

nos, *vos*, *illi*. Efferunt per: *mon*, *ton*, *ſon*, *mii*, *tii*, *ſii*. Ungari vero dicendo: *én*, *te*, *ö*, *mi*, *ti*, *ök*. Adeoque pluralis *nos*, & *vos* idem eſt apud utrosque.

Relativum *qui*, *quæ*, *quod*, duplex datur apud Ungaros *ki*, & *mi*, utrumque hoc *ki*, & *mi* apud Lappones quoque habetur. Et quidem ſervato etiam peculiari relativa hæc conſtruendi modo. Nam, ſi relativum *qui*, reſpondeat ſubſtantivo rei viventis utuntur Ungari voce *ki*. e contra, ſi ſubſtantivum, cui reſpondet relativum *qui*, denotet rem non viventem, utimur particula *mi*. Non recte dicerem Ungarice: *mi ſzol?* (*quis loquitur?*) ſed dicere oportet: *ki ſzol?* & rurſus non dicitur *ki eſett?* (*quid cecidit?*) ſed *mi eſett?* Eandem regulam Leemius præſcribit, pro uſu Lapponum *ki*, & *mi* Grammaticæ ſuæ pagina 84 & ſequentibus.

Particula Lapponica *Jezh:* ſeu ut a Suecis Grammaticis ſcribitur *ez*, vel *egie*, ſignificat *ipſe* eadem particula *ez* apud Ungaros ſignificat *Iſte*, hujus Genitivo *egien*, præfigunt Lappones Svecici pronomen *Mo*, & obtinent *Moegien*, (*ego ipſe*) ſeu (*proprius*) atque hinc Ungarorum *Magam*, (*ego ipſe*) oriri prorſus non dubito. Cæterum quemadmodum Ungari loco *poſſeſſivorum* (*meus*, *tuus*, *ſuus*) utuntur Genitivis pronominum (*ego*, *tu*, *ille*.) Ita & Lappones. Quod tamen intelligendum de illis caſibus, quando res poſſeſſa occulte ſubintelligitur. Si enim res poſſeſſa expreſſe ponatur. Ut: *liber eſt meus*. Loco poſſeſſivi *meus* non licet uti genitivo pronominis *ego*, ſed ex ſubſtantivo *liber* formari debet poſſeſſivum ope particularum quarundam ipſi ſuffigendarum. Ut jam patebit.

De Suffixis Poſſeſſivis.

Tota vis, atque energia Idiomatis, de quo mihi ſermo eſt, conſiſtit in recto particularum ſuffigendarum uſu. Eædem linguam diſcere volentibus difficultatem pariunt vix ſuperabilem, cum non ſolum in nominibus, ſed etiam in verbis, atque adverbiis copioſe adhibeantur. Ipſi certe Grammatici uſum horum ſuffixorum eorumque varietatem, & diverſitatem regulis comprehen-

dere

dere volentes, molestias sentiunt non modicas, unde non iisdem viis, neque iisdem observationibus ad eundem terminum pervenire laborant. D. Leem negotium hocce breviter absolvit, & pro rei gravitate fortasse nimium breviter. Dicit enim: Possessiva *Meus*, *Tuus*, *Suus*, *Noster*, *Vester*, *Illorum*. Exprimenda esse, adjiciendo Nomini, in suo casu, & numero jam constituto, particulas sequentes, *am*, *ad*, *es*, *æmek*, *æddek*, *æsek*. Si autem Nomen sit in Dativo casu, particulas suffigi debere has: *Assam*, *assad*, *asse*, *assamek*, *assadek*, *assasek*. Atque his totam de Nominibus *Possessivis* Doctrinam absolvit.

Non sic apud Ungaros, in quorum Grammaticis maximam semper partem *Possessivorum* explicatio occupat. Etsi enim Possessivum *primæ Personæ* interdum formetur suffigendo Nomini particulam *ám*, ut *Pater meus*, (*Atyám*) id tamen non evenit generaliter, alias enim suffigi debet particula *em*, alias *om*, alias *im*, pro varia nempe Nominis absoluti terminatione. Sic quoque, etsi ad exprimendum possessivum *secundæ Personæ* interdum suffigi debeat particula *ád*, ut: *Tuus Pater*. (*Atyád*) interdum tamen suffigendum est *ed*, interdum *od*, pro varia itidem nominis absoluti terminatione. Ad exprimendum vero possessivum *suus*, seu *tertiæ Personæ* jam *a*, jam *e*, jam *i*, suffigitur. Idem sentiendum de *Possessivis* pluralis Numeri; nempe *noster*, *vester*, *illorum*. Ad quæ exprimenda suffixis utimur omnino diversis, tum ob variam terminationem nominum absolutorum, tum ob varietatem personarum, tum ob diversitatem Numerorum. In *possessivis* enim quatuor casus Ungaro considerandi veniunt. 1. *Si & possessor, & res possessa sit in singulari*, ut *Pater meus*. 2. *Si possessor sit in singulari, & res possessa in plurali*, ut *Patres mei*. 3. *Si possessores sint in plurali, res possessa in singulari*, ut *Pater noster*. 4. *Si & possessores, & res possessæ sint in plurali*, ut *Patres nostri*. In singulis his casibus particulæ suffigendæ diversæ sunt, & reipsa diversæ esse debent, si lingua bene culta supponatur. Sic in casu:

1. Meus Pater, *Atyám*.	Tuus, *Atyád*.	Illius, *Atya*.
2. Mei Patres, *Atyáim*.	Tui, *Atyáid*.	Illius, *Atyái*.
3. Noster Pater, *Atyánk*.	Vester, *Atyátok*.	Illorum, *Atyok*.
4. Nostri Patres, *Atyáink*.	Vestri, *Atyáitok*.	Illorum, *Atyáiok*.

Alia

Alia nomina, quæ aliter terminantur quam *Atya*, aliis particulis ſuffixis, ut dixi, gaudent, ſed ea brevitatis cauſa prætereo.

Tanta cum ſit apud Ungaros in formandis *poſſeſſivis* particularum ſuffigendarum varietas, & multitudo, apud Lappones e contra paucæ, eædem ſemper, & invariatæ maneant. Concludendum eſſe judico magnam ſuffixorum partem apud Lappones interiviſſe, reſervatis pauculis, & quæ omnibus nominibus promiſcue eadem ſemper ſuffigant. Quod ſi autem ſuffixa, quibus Ungari præ Lapponibus hodie abundant, reipſa apud Lappones nunquam exſtiterunt, illa profecto ab Ungaris, per tot ſecula linguam Patriam egregie excolentibus concinnitatis, & facilioris elocutionis gratia poterant introduci. Quid? quod mihi ſuſpicio orta eſt, inde etiam fieri poſſe, ut plura, & magis variantia ſuffixa in Grammaticis Ungarorum occurrant, quam in Leemiana: quod nimirum Grammaticarum Ungaricarum Magiſtri, Idiomatis Patrii genium, funditus ſibi perſpectum habentes, & varios Ungarorum loquendi modos ab infantia edocti, veterum præterea ſcriptorum, & recentiorum Librorum (*) copia inſtructi, diverſitatem hanc ſuffixorum penitius introſpexerint, neque contemnendam rati, in Grammaticis ſuis enucleatius pertractandam ſuſceperint. Quod ipſum ita certe præſtiterunt, ut nemo exterorum, ſi præſertim libris deſtitutus ſit, id pariter facturus unquam, facile videatur.

De Suffixis Verbalibus.

Verbis quoque adjungi ſuffixa, & ipſa in Poſſeſſiva quodammodo tranſire bene advertit D. Leemius. Unde eam doctrinam Pag. 105. & ſequent. fuſius exponit. Dicitque communiter id evenire in verbis *precandi*, *optandi*, *mandandi* &c. quæ a Latinis, cum particula *ut* conſtruuntur. v. g. *rogo, ut des. Mando, ut eas.* In his caſibus conjunctionem *ut* emanere in Lapponico, & verbum

(*) Ad veteres merito refertur *Chronicon mundi* a Stephano Székely Ungarice editum Cracoviæ 1558. Recentiora ſunt: Opera multiplicia Cardinalis Pázmány. Káldii verſio Bibliorum in folio excuſa Tyrnaviæ. Gyöngyöſii opuſcula Poëtica verſibus conſcripta. &c. &c.

bum *des*, vel *eas*, construi cum suffixo *secundæ personæ*. Quomodo autem hæc suffixio fieri debeat? mirum se torquet; in plerisque fieri deberet addendo aliquid ad Imperativi secundam personam. Sed hanc generalem regulam multis exceptionibus limitat, ratione scilicet terminationis verborum, tam in prima, quam in secunda, & tertia persona præsentis temporis Indicativi, quam iterum ratione terminationis Imperativi. Ungari non solum verba *petendi*, *optandi*, *mandandi*, sed etiam *potentialia*, item *decet*, *oportet* &c. eodem plane modo, quo Lappones construunt. Nempe conjunctionem, *ut*, (qua latini plerumque utuntur) omittendo, & verbo subsequenti, suffixum adjiciendo aliquod conveniens. Sic; *decet: ut ego videam.* (*illik látnom*) quasi *decet videre me.* Illud; *me* exprimunt per suffixum *om.* (*illik látnod*) *decet videre te*, illud; *te* exprimunt per suffixum *od.* &c. Similia autem formantur non magno negotio ex Infinitivis verborum, ut in Grammaticis Ungaris dilucide expositum est.

De Suffixis Adverbialibus.

Duplicis generis adverbia in hoc Idiomate occurrunt, alia vocari possunt *Præpositiones*, quæ vocibus præponuntur, & varios casus regunt. Alia reipsa vocibus suffiguntur, & in unum cum ipsis vocabulum coalescunt. Neque reipsa *præpositiones* vocantur, nisi eatenus, quatenus æquivalent talibus particulis, quæ in aliis Idiomatibus *præpositiones* audiunt.

Prioribus illis, seu vere præpositionibus, tam Ungari, quam Lappones particulas suas *am*, *ad* &c. Suffigere solent, ut sic ostendatur cujus Personæ, & Numeri pronomen sit, ad quod præpositio pertinet. e. g. *post* Ungarice dicitur: *uta'n* si velim dicere: *post me*, adverbio *uta'n* suffigitur particula *am* primam personam designans, dicoque: *uta'nam. Mellet.* (*penes*) suffigendo *em* fit *Mellettem.* (*penes me*) Sed hic quoque notandum, plures particulas suffixas existere apud Ungaros, quam Lappones, ut supra dictum est.

De Præpositionibus.

In Idiomatibus plerisque omnibus habentur præpositiones *à*, *ab*, *ex*, *cum*, *in*, *de* &c. his præpositionibus in Lapponum seu Ungarorum Idiomate respondent suffixa quæpiam, quæ nominibus subjunguntur. Atque huc pertinent casus, qui a plerisque Grammaticis *ablativi* appellantur, & quos ego in Declinatione Nominum superius sponte omisi. Dum enim Leemius dicit vocem *Rakadusa*, (*oratio*) in ablativo habere *Rakadusain*, vel *Rakadusast*, reipsa particula *in* & *st* æquivalent præpositionibus *cum*, & *ab*. Seu diceres, *cum oratione*, *ab oratione*. Eadem suffixa Grammatici Svecici considerant, ut diversas casuum Terminationes. Hinc videas apud illos præter ordinarios sex casus, etiam *Locativum*, *mediativum*, *factivum*, *nuncupativum*, *penetrativum*, *instructivum* &c. adduci. D. autem Leem sic se explicat: *Dum apud latinos aliquæ præpositiones alium casum regunt, quando quietem significant, & alium, quando denotant motum, apud Lappones voces non ponuntur ad diversos casus, sed ipsarum solum terminatio paululum immutatur.* Quæ quidem omnia etiam apud Ungaros reperiri vel ex hoc uno exemplo patebit. Ungarus enim dicit: lignum: *fa*, a ligno: *fától*, ex ligno: *fábul*, de ligno: *fárol*, cum ligno: *fával*, pro ligno: *faért*, ad lignum: *fához*, apud lignum: *fánál*, supra lignum: *fára*, super ligno: *fán*, in ligno: *fába*, in lignum: *fá'ban*, in lignum mutatus *fá'vá*.

§. XI.

Idioma Ungarorum, & Lapponum Idem esse Probatur ex Conjugatione Verborum, & Verbis Auxiliaribus.

Quod Conjugationum Numerum, Ordinem, Modos, Tempora, rationemque eadem formandi concernit, magis ex ingenio Grammatici, quam genio linguæ pendere, vel inde intelligitur, quod hæc a diversis Grammaticis diverso modo pertractari videamus. D. Leemius in verbis proponit Tempus *Præsens*, *Imperfectum*-

fectum, *Perfectum*, *duo plusquamperfecta*, & *futurum*. Hoc est: *Tempora Sex*. D. Fielström. *Præsentia tempora duo*, *Imperfecta* itidem *duo*, *Perfectum*, *plusquamperfectum*, & *futurum* universim *Tempora Septem*. Molnár in Grammatica Ungarica ponit: *Præsens primum* & *secundum*, *Imperfectum primum* & *secundum*, *Perfectum primum* & *secundum* & *tertium*. *Plusquamperfectum primum* & *secundum*, ac denique *Futurum*, adeoque *tempora decem*. Tempora a Leemio adducta, alia sunt *simplicia*, *alia composita*, nempe ex verbo principali, & auxiliari quopiam.

De Temporibus Verborum simplicibus.

Primam Personam præsentis Temporis D. Leem docet terminari in *om*, vel in *am*, interdum in *im*. D. Fielström Grammaticæ suæ pag. 57. Sic loquitur: " Terminatio præsentis in *am* " & *om*, est dialectus tantum Angermanniæ, alii hanc termina- " tionem mutant in *ab* vel *ob*, Lulenses in *af*, vel *of*." Fatigat se deinde in terminationum istarum conciliatione.

De Ungaris hæc dicenda habeo. Verba ipsorum terminantur in *om* aliqua in *em*, quando accusativus verbi aut expresse adjungitur, aut occulte saltem subintelligitur. Ut: *Tudom a Magyar nyelvet*. (*Scio linguam Ungaricam*) at, si Verbum construatur indeterminate, sine accusativo, ne quidem occulte subintellecto, terminatio *om* vel *em*, mutatur in *ok* vel *ek*. v. g. *Scio Ungarice*. (*Tudok Magyarúl*.) Hanc legem nemo Ungarorum violari patitur. Et forte D. Fielström hac observatione adhibita, facilius se difficultate sua expedivisset, in concilianda terminatione Lulensium *of*, cum aliorum *om*. Animadvertendum præterea apud Ungaros, non tantum terminationem præsentis temporis in *om*, *ok*, *em*, *ek*, sed omnium fere Temporum, & omnium Personarum, atque utriusque Numeri, considerari ut vera suffixa. Supponunt nempe Ungari, Radicem omnium Temporum, & personarum esse Tertiam Personam Præsentis indicativi, quod ipsum linguarum orientalium Grammatici faciunt omnes. Ganander quoque pro Radice reliquorum temporum assumit tertiam personam præsentis indicativi. Sed Fielström non recte assumit infinitivum, & D.

Leem minus recte assumit Imperativum. Claritatis causa: Ungari dicunt *él*, *ád*, *nyal*, (*vivit dat*, *lambit*) hinc reliqua tempora & personas formant. Adjungendo diversa suffixa pro ratione diversarum Personarum. Si dicere velint *vivo*: voci *él* adjungunt suffixum *ek* eritque *élek* (*vivo*) sed indeterminate. Si dicere velint *do*, voci *ád*, adjungunt suffixunt primæ Personæ *om*, (si subintelligatur accusativus eritque *adom*, (*do*) nempe: *hanc* vel *illam rem*, atque ita porro de cæteris personis. Suffixa autem ista Ungarorum plura utique, & magis variantia sunt, quam apud Lappones, Iisdem de causis, quæ superiori paragrapho allatæ sunt.

Si autem alicui proponatur prima Persona præsentis, is sibi tertiam verbi personam facile facere potest, ut radicem cæterorum obtineat. Nihil nempe aliud opus, quam ultimam syllabam *om*, *ok*, *em*, *ek*, abjicere; residuum erit radix omnium temporum, & Personarum. Atque hoc fieri quoque debet, dum quis verba Lapponica in Elencho meo supra allata, cum Ungaricis conferre voluerit. Videbitque, quod licet verba interdum quoad terminationem discrepent, dum in prima Persona ponuntur, non tamen discrepent, si ex iisdem (modo dicta ratione) tertia persona, seu radix ipsa inquiratur. Lappo dicit: *élam*. (*vivo*) Ungarus *élek*, itidem (*vivo*) hæc discrepant, at si quæratur radix, erit illa apud utrosque *él*, (*vivit*) quare discrepantia illa non fuit verbi ipsius, sed solum particulæ suffixæ *am* & *ek*.

Neque moveri quis debet, quod hac ratione inquirendo in tertiam personam verbi ea communiter obveniat consonante terminata, cum tamen Leemii, 2 & 3 persona plerumque in vocalem terminetur. Advertendum enim, etiam apud Ungaros eam in vocalem terminari si accusativus vel expresse, vel occulte adsit. Dicimus quidem *Vivit* (indeterminate) *él*, sed si accusativus adsit dicendum *éli* v. g. *a Világot*, (*vivit deliciosam vitam*) Cæterum D. Fielström pag. 62. monet: Vocalem tertiæ personæ Præsentis a dialecto Australi in plerisque verbis absorberi. Quid, si regulam Ungarorum sequentes omnes Lappones, vocalem illam interdum absorbent, interdum enunciant? prout verbum in sensu determinato, vel indeterminato construitur.

Tempus

Tempus *Imperfectum* apud Leemium terminatur in syllabam *im*. Molnário nostro tempora *Imperfecta* sunt composita, sed perfectum primum terminatur in *ék* vel *ém*, quod postremum ad sonum *im* proxime accedit.

Imperativus tam apud Ungaros, quam Lappones est variæ prorsus terminationis. Ungarorum tamen *Imperativi* vix in vocalem desinunt, sed in Consonantes, duræ pronunciationis, & quarum enunciatio Ungarum, aut Lapponem requirit. Sic: *olvass* lege, *félly* time, *adgy* da, *örezz* custodi, *tarts* tene. Istis Imperativis, Leemius & Grammatici Svecici communiter vocalem adjiciunt, credo facilioris suæ elocutionis causa. Monet tamen Fielström a dialecto Australi vocalem ultimam absorberi. Dicique: *Gol*, (*audi*) *Borr*, (*ede*) *Dack*, (*fac*) *Ropp*. (*aperi*) Unde Imperativi hujus dialecti plane Ungarici sunt.

Infinitivum Præsens Lapponibus in *t* Ungaris in *i* terminatur, apud utrosque autem ope suffixorum, in diversis numeris, & personis construitur, ut supra jam memini. *Gerundium* Leemius in *diin* format: *Logadoediin*, (*legendo*) *Supinum* in *shiet* seu *set*, ut *Logashiet*, vel *logaset*: (*lectu*).

D. Fielström a Lapponibus utrumque formari dicit, in *an*, ut: *jackeman*. (*credendo*, *creditu*) Apud Ungaros alii vocant *Gerundium*, alii *Participium* quod desinit in *án*, vel *én*. *Látván*, (*videndo*, *videns*) quæ terminatio cum Lapponica Svecana magis convenit. At *Participium futurum* Ungari formant in *andó*, vel *endő*, ut *látandó*, & hoc cum *Gerundio* Leemii conspirat. Cæterum dicimus, *lectus*, *lectum*. (*olvasott*) quod iterum cum Lapponico convenit. Locutiones tamen, quas Latini per *Gerundia*, & *Supina* efferunt, Gentes hæ per *infinitivos* malunt exprimere.

De Verbis Auxiliaribus.

Tempora composita, ex Verbo Principali, & *Auxiliari* quopiam eidem adjuncto, formari sciuntur. Talia sunt Lapponum *Perfecta*, *plusquamperfecta*, & *futura*. Ad formandum *futurum*

 utuntur

utuntur Auxiliari *kalkam*, (*debeo*) Ungarice dicitur *kel*, (*debet*) quæ quidem res dialectum Danicam, & Svecanam proxime imitatur, nam & hi ad formandum *futurum* utuntur auxiliari *debeo*. Jeg skal giøre det. (Ich soll dieses machen.) *Ego hoc faciam*. Ungari pro hoc tempore formando utuntur auxiliari *fogok*, *fogom*; quasi (*capio*, *incipio*) unde: *fogok tselekedni*, quasi (*jam incipio facere*, hoc est: *faciam*, *perficiam*. Alias etiam utimur præsenti Indicativo præmittendo particulam *meg*, ut: *meg-tselekszem*. (*faciam*) In reliquis temporibus utuntur Lappones verbo Auxiliari *sum*: (*Lem*) Cujus convenientiam cum auxiliari Ungarico, ut ostendam, juvat totam hujus verbi conjugationem huc adscribere ex Leemio:

Sum, *es*, *est*. lem, lek, lé.
Eram, *eras*, *erat*. leigyém, leigyék, lei.
Fui, *fuisti*, *fuit*. lem lémátz, lék lémátz, lé lémátz.
Fueram, *fueras*, *fuerat*. leigyém lémátz, leigyék lémátz, lei lémátz.
Sim, *sis*, *sit*. lézsam, lézsak, lézsa.
Essem, *esses*, *esset*. liftsém, liftsék, liftsé.
Esto. lég.
Esse. let.

Apud Ungaros.

Lészek, lészesz, lészen. *Significat proprie fio*, *fis*, *fit*.
Lök, lövék. löl, lél, lövel. lön, len. *eram*, *eras*, *erat*.
Löttem, lettem. löttél, lettél. lött, lett. *factus sum*, *es*, *est*.
Lett legyek, lett légy, lett légyen. *factus fueram*, *fueras*, *fuerat*.
Legyek, legy, legyen. *sim*, *sis*, *sit*.
Lennéın, lennél, lenne. *essem*, *esses*, *esset*.
Légy, *esto*. Lenni, *esse*.
Lött, vel lett. *Participium*.

Jam si pronunciationis aliquantulum variatæ habeatur ratio, hæc inter se egregie conspirare videbuntur. Habendam autem pronunciationis rationem, vel ipse Leemius probat, dum Grammaticæ pag. 387. dicit *Lifzhjim*, seu *Liftsém*, ab aliis pronunciari *Livlim*, seu *Livlém*. *Imperativus* dein apud utrosque est idem.

Quodsi præterea Ungarus advertat, Præteritum perfectum Ungarorum *Lettem*, *lettél*, *lett*, nequaquam regulariter derivari, a tertia

tertia Perſona Præſentis *Léſzen.* Multo autem minus a tertia Perſona verbi *Vagyok*, (quod Ungaris proprie *ſum* ſignificat) approbabit credo ſuſpicionem meam: Uſum nempe Præſentis temporis Verbi *Lem* apud Ungaros interiiſſe, reſervato hodiedum Præterito Perfecto, *Lettem.*

Quod autem Præterita Perfecta Lapponum concernit, majoris momenti obſervationem hic adjungo. Hæc tempora apud Leemium ſemper ſunt compoſita, ex Præſenti nempe tempore verbi Principalis, & Auxiliari *Lem.* Sic *Addom*, (*do*) habet Præteritum *dedi.* (*lem addom*) Apud Ungaros Præteritum Perfectum II. non eſt compoſitum, ſed derivatur regulariter a tertia perſona Præſentis Indicativi, addendo ipſi, interdum ſyllabam *tam* interdum *tem.* Sic Ungaris *adom*, (*do*) *ád*, (*dat*) *adtam*, (*dedi*) *adatom*, (*dor*) *adatattam*, vel per ſyncopen, *adattam*, (*datus ſum.*) Hæ quidem terminationes in Grammatica Leemii non obveniunt, ubi de conjugationibus agit, at vero ubi de Verbis derivatis agitur, omnes hæ terminationes, & copioſe quidem comparent. Sic pag. 309. ex *Logam*, (*lego*) Leemius dicit derivari *Logatam*, ex *Logatalam*, *Logataddam*, ex *Lokkalam*, *Lokkaladdam.* Ex *Rattaſam*, (*rumpo*) derivat *Rattaſaddam*, ex *Laanom*, (*rogo*) *Laanotam.* &c. &c. quæ quidem derivata Leemius dicit, ejusdem plerumque eſſe ſignificationis cum ſuis Primitivis. Ego, qui ſcio in Lapponum lingua, vocum ſignificationem, vel paucis adjectis litteris, immutari, vix inducor, ut credam hæc eſſe Synonima. Ungari certe, derivata hæc verba pro Præteritis Perfectis ſuorum primitivorum haberent. Et quamvis concedam apud Lappones Præterita Perfecta compoſita in frequentiori uſu eſſe, utpote quæ ſe commendant ipſa facilitate, qua formantur, præſenti tempori auxiliare *lem* adjungendo, fieri tamen poteſt, ut cum Ungaris etiam ſimplicia præterita habeant, quæ in uſu jam rarius ſint, & ab exteris Grammaticis quaſi derivata & inſtar verborum Præſentis Temporis conſiderentur. Quod ſi ita eſt, Conjugationes Ungarorum cum Conjugationibus Lapponum plane conſpirabunt. Interea diſſimulare non debeo ſingularem illam, & Lapponibus propriam, verba in ſenſu negativo conſtruendi rationem. Utuntur Illi ad ſenſum negativum exprimendum Verbo Auxiliari *Lem* negative conſtructo, &

aliquam

aliquam in verbo quoque Principali mutationem faciunt. Quia ipſa Pronomina *ego, tu, ille,* in ſenſu negativo aliter efferunt. Fateor hoc in puncto Lappones aliquid præ Ungaris habent ſingulare. Sed nempe, poſt tot ſeculorum divortium neceſſaria prorſus ſequela hæc eſt, ut dum diverſa fata, apud diverſas, & ſejunctas Gentes idem Idioma experitur, multa apud alteram gentem in vigore ſuo permaneant, quæ apud alteram ipſo non uſu oblitterantur. At ſi poſt longi temporis lapſum, Gentes illæ Idioma ſuum conferant, atque combinent, quantum habuerint? quantum amiſerint? non ſine dolore intelligunt. Quod ipſum ad exornandam utriusque Gentis linguam, & priſtino ſplendori reſtituendam, quantum interſit? nemo non videt. Denique quod concernit verba *meditativa, inchoativa, diminutiva* &c. ita in his Lapponibus cum Ungaris convenit, ut inde vel maxime utriusque Gentis Idem eſſe Idioma luculentiſſime demonſtretur. Ungari certe, qui Magnum Leemianum Lexicon obtinuerint, in eo Idioma ſuum videbunt oculis, manibusque palpabunt. Cum enim D. Leem præ quam ullus alius Lexicorum ſcriptor, in recenſendis Verborum derivatis ſit prolixus, & diligens; poſt ſingula verba radicalia in eo opere derivata omnis generis longiſſima ſerie comparent. Hæc inter autem videbit protinus Ungarus verba Lapponica *Meditativa* eſſe vere Ungarica. *Inchoativa* itidem Ungarica, *Frequentativa,* prorſus ut Ungaris in uſu ſunt. Videbit dein omnium horum Verborum, tam *Radicalium,* quam *meditativorum, inchoativorum, frequentativorum* &c. *præteritum perfectum* prorſus Ungaricum. Singulorum horum verborum tempus *præſens paſſivum*, & itidem paſſivum *præteritum perfectum,* ad amuſſim, & ſecundum regulas Ungarorum formatum, atque expreſſum. Ut adeo ad demonſtrandam Ungaris aſſerti mei veritatem, nulla re alia opus mihi ſit, quam ſæpe laudatum Lexicon iisdem inſpiciendum proponere.

Licebit præterea Ungaris in hoc Lexico Leemiano advertere multa ſane vocabula *radicalia,* quorum *derivata* hodiedum poſſident Ungari, amiſſis *radicibus* ipſis. Advertent multa *derivata* a Lapponibus eleganter uſurpari, quæ in hodierno Ungarorum ſermone novata putarentur, licet veterrima ſint. Videbunt plurima

Verba

Verba noſtra trium ſyllabarum, apud Lappones eſſe diſſyllaba; & quod inde conſequitur in *Verbis* fere omnibus tertiam perſonam præſentis temporis (quæ radix eſt cæterorum) reipſa eſſe monoſyllabam. Quod quidem genius linguæ Ungaricæ jure quodam proprio ſibi poſtulat. Sed omnia hæc fuſius pertractandi ſi foret propoſitum, opus præſens finem haberet ſero nimis. Serviam itaque tempori, & manum de tabula tollam, ubi prius Celebriorum quorundam Authorum ſententias adduxero, quibus convenientiam hanc Idiomatis Ungarici, atque Lapponici jam ante me aſſeverarunt. Ita nempe Lector intelliget, aſſertum meum neque hodie natum, neque ex meo unius capite profluxiſſe. Quod quidem ad veritatem ipſius confirmandam novum erit argumentum.

§. Ultimus.

Idioma Ungarorum, & Lapponum Idem eſſe confirmatur ex ſenſu quorundam Celebrium Authorum.

Etſi e Finmarchia redux, ea, qua par eſt, modeſtia negaverim, me (quod rumor ſparſerat) Lappones loquentes intellexiſſe, tamen ſimul profeſſus ſum, Gentis Ungaricæ, & Lapponicæ Idem eſſe Idioma, ſed quod, niſi ſcripto aliquo demonſtrari non poſſet iis præſertim, quibus utriusque Gentis ſermo ignoraretur. Ergo, ut ſcriptum ſimile concinnare vellem, plerique Litteratorum hortabantur, ut autem etiam poſſem, operam ſuam in ſubminiſtrandis, ad id negotii neceſſariis libris, large pollicebantur. Quoniam vero non ſegnius, ac promiſerant, rem præſtiterunt, brevi tempore Grammaticis, & Lexicis, non ſolum Lapponicis, ſed etiam Fennicis, Eſthicis, atque Ungaricis abunde inſtructus fui. Obtinui præter hæc Celebriorum quorundam Authorum opuſcula, in quibus Idioma Ungaricum cum Fennico, atque Lap-

 ponico

ponico convenire etsi non demonstrent, ita tamen luculenter asserunt, ut hac in re novæ Inventionis laudem mihi arrogare non possim, licet forte possem certitudinis, atque Demonstrationis. Ut ut sit sensa Illorum hoc §. Complector. Adscriptis insuper Illustrium illorum Virorum nominibus, quorum benevolentia opuscula hæc, proposito meo tam opportuna, adeptus sum. Id quidem non alia de causa factum volui, quam, ut publicum aliquod gratitudinis meæ adversum ipsos exstaret Monumentum.

Hos inter primo loco nominandus mihi est Excellentissimus Comes a THOTT, Aulæ Regiæ Minister Primarius, & Regiæ hujus Scientiarum Societatis Præses. Præterquam enim, quod Grammaticam, & Nomenclatorem Leemianum Ei in acceptis referam; Opusculum exhibuit Olai Rudbeckii Filii *Specimen Usus Linguæ Gothicæ* inscriptum, Upsaliæ anno 1717 editum. Inibi fol. 77. Cl. Author Wottonium corrigit dicentem: *Linguam Esthicam, & Letticam dialectos esse Linguæ Fennicæ, Ungaricam vero toto cœlo ab omnibus Europæis differre.* Sic enim habet: " Ungaricam linguam non pro eo, ac par erat, a Viro hoc Cl. examinatam, nec cum Fennica collatam esse facile dixerim, cum ego Ungaricam, & Fennicam linguas tam propinqua cognatione sibi junctas deprehenderim, ut consanguineæ merito dici queant. Quod, ut constet luculentius vocabula hic quædam usu quotidiano trita, atque adeo mutationi, & interitui minus obnoxia recensere volui, ex quibus Ungaricæ linguæ cum Finnica consensus pateat. Qualia sunt. "

Latina.	*Fennica.*	*Ungarica.*	Latina.	*Fennica.*	*Ungarica.*
Nubes.	Pilwi.	Felhö.	*Nox.*	Yö.	E'j.
Nebula.	Suma.	Homály.	*Lux.*	Walkæus.	Világ.
Pluvia.	Sade.	Essö.	*Vesper.*	Etho.	Estve.
Glacies.	Jææ.	Jég.	*Caput.*	Pææ.	Fö.
Pruina.	Hærme.	Harmat.	*Cerebrum.*	Aju.	A'gyvelö.
Hyems.	Tolwi.	Tél.	*Os.*	Suu.	Száj.

Latina.	Fennica.	Ungarica.	Latina.	Fennica.	Ungarica.
Tempora.	Ohauxet.	Vakſzem.	*Piſcis.*	Cala.	Hal.
Gingivæ.	Ikenæ.	Iny.	*Aqua.*	Vezi.	Viz.
Guttur.	Curcku.	Torok.	*Zona.*	Wye.	öv.
Cervix.	Niſca.	Nyak.	*Sera.*	Lucku.	Lakat.
Manus.	Kæſi.	Kéz.	*Lapis.*	Kiwi.	Kö.
Cor.	Sydan.	Sziv.	*Carbo.*	Syſi.	Szén.
Venter.	Vatza.	Has.	*Fides.*	Uſco.	Hit.
Humerus.	Olca.	Váll.	*Culter.*	Vætzi.	Kés.
Axilla.	Cainalon.	Honallya.	*Virga.*	Vitza.	Veſzſzö.
Crus.	Saari.	Szár.	*Puteus.*	Caiwo.	Kút.
Sanguis.	Veri.	Vér.	*Cornu.*	Sarwi.	Szarv.
Fel.	Soppi.	Epe.	*Sagitta.*	Nuoli.	Nyil.
Pulmo.	Tædyt.	Tüdö.	*Picus.*	Kærki.	Harkály.
Hepar.	Maxa.	Máj.	*Hirundo.*	Pæskinen	Fetske.
Lachryma.	Kyne.	Köny.	*Paſſer.*	Warpui.	Veréb.
Auditus.	Cuulemi.	Hallás.	*Cornix.*	Wares.	Szarka.
Crinis.	Huix.	Haj.	*Pediculus.*	Tæi.	Tetö.
Vivus.	Elævenin.	Eleveny.	*Lens. dis*	Saiware.	Sark.
Vita.	Eleme.	E'let.	*Unus.*	Yxi.	Egy.
Animal.	Elein.	A'llat.	*Duo.*	Caxi.	Kettö.
Mors.	Cuolema.	Halál.	*Primordium*	Alcu.	Elei.
Tempus.	Aica.	üdö.	*Folium.*	Lethi.	Levél.
Ventus.	Tuuli.	Szél.	*Radix.*	Juuri.	Gyöker.
Secale.	Ruis.	Ros.	*Arbor.*	Puu.	Fa.
Hordeum.	Ohra.	A'rpa.	*Mane.*	Aamu.	Hajnal.
Butyrum.	Woi.	Vaj	*Cortex.*	Tuohi.	Hej.
Ovum.	Muna.	Mony.	*Janua.*	Owi. uxi.	Ajtó.

Latina.	Fennica.	Ungarica.	Latina.	Fennica.	Ungarica.
Cardo.	Saræmæ.	Sark.	*Palus dis.*	Suuo.	Tó.
Peritus.	Tietos.	Tudós.	*Salix.*	Paju.	Füzfa.
Mansuetudo.	Hiliaisus.	Szelidség.	*Armus.*	Lapa.	Lapitzka.
Fur.	Waras.	Orv.	*Rectus.*	Ockio.	Igaz.
Socer.	Appi.	Ipa.	*Curvus.*	Vææræ.	Horgas.
Socrus.	Noppi.	Nap.	*Crepida.*	Toffeli.	Tzipelö.
Gener.	Vævy.	Vö.	*Pica.*	Haracka.	Szarka.
Nurus.	Minia.	Meny.	*Cossus.*	Toucka.	Szu.
Orphanus.	Orwoi.	Arva.	*Foramen.*	Lauku.	Lyuk.
Jus.	Ockeus.	Szokás.	*Focus.*	Totto.	Tüz.
Vimen.	Vitzaus.	Veszszö.			

Hactenus Rudbeckius. Et licet hoc loco Ungaricam cum Fennica comparet, tamen Pag. 83. illud quoque asserit: *Fennicam cum Lapponica convenire*, laudatque Schefferum idem affirmantem. Unde omnium horum Idioma conspirare manifestum est. Cæterum quia voces Ungaricæ, quas in defectu melioris Lexici e Megissero, & Calepino desumpsit, multum erronee exscriptæ erant, illas hic ad debitam ortographiam reduxi.

Multo elegantius in eandem rem scribit Cl. IHRE, Author Glossarii Suio-Gothici Upsaliæ 1769 recenter editi, & quod opus Benevolentia Illustr. D. a LUXDORFF, Conferentiæ Consiliarii possedi. Author Ille in Prooemio suo de Lingua Finnica, & Lapponica sic habet: "Coronidis loco superest, ut de Lingua Fen- " nica, quæque ipsam proxima cognatione attingit, Lapponica " non nihil adferam." Ostendit dein Fennonicam hanc longe vetustiorem esse Gothico Idiomate, utpote quod primum ab Odino has in terras invectum sit Fennones, & Lappones primos Regnorum Borealium Colonos, & Hunnicæ originis autumat. " Non enim arbitror (inquit) alia ratione facile explicari posse,

" unde

" unde exſtiterit inſignis illa, quæ inter linguam Ungaricam, & " Fennicam obſervatur affinitas, quæque tanta eſt, ut certa fide " relatum mihi ſit, in nupero bello, quod in Germania geſſi- " mus, milites quosdam Fennicæ Nationis in Ungariam transla- " tos intra perexiguum tempus cum Regionis ejus Incolis col- " loquia miſcere potuiſſe. Obſervavit eandem hanc affinitatem " jam ante me Illuſtris Leibnitzius, & ex illo Egenolphus alii- " que, imprimis vero luculentum vocabulorum Fenno-Ungarico- " rum Catalogum contexuit D. Joannes Velin, Aboenſis olim " Academiæ decus, & meliori fato dignus. Ille nempe, ex Mol- " nári Lexico Ungarico illa collegit, quæ cum Fennonicis con- " ſona animadvertit, quæque plures paginas complent. Breve " hoc ſpecimen adferam."

Ungarica.	Latina.	*Fennica.*
Alá.	*Infra.*	Alla.
Alább.	*Inferius.*	Alambi.
Aláhajtás.	*Dejectio.*	Alaheito.
Alávetem.	*Dejicio.*	Alasveti.
Aláhajtom.	*Idem.*	Alasheitam.
Apa.	*Pater.*	Appi. *ſocer.*
Apaſtam.	*Exſicco.*	Paiſta. *torreo.*
Artza.	*Facies.*	Ortza. *frons.*
A'rva.	*Orphanus.*	Orva.
Bab.	*Faba.*	Papu.
Béres.	*Mercenarius.*	Berhe.
Bötke.	*Bulbus.*	Putki.
Tzipö.	*Fœmur.*	Sypi. *ala.*
Dugo.	*Obturaculum.*	Tucko.
E'brén.	*Vigilanter.*	Heræn.
Darabos.	*Aſper.*	Tereve.

Ungarica.	Latina.	*Fennica.*
E'lek.	*Vivo.*	Elle.
E'jeli.	*Nocturnus.*	Eilæn. *heri.*
Elvetem.	*Abjicio.*	Edesveta.
E'nekes.	*Cantor.*	Ænikes.
Evés.	*Eſca.*	Evæs. *viaticum.*
E'j.	*Nox.*	Yö.
E'jeli.	*Nocturnus.*	Yöl.
Ez.	*Iſte.*	Itze.
Falu.	*Pagus.*	Fala.
Fel.	*Surſum.*	Pææl.
Fél.	*Dimidium.*	Puoli.
Félek.	*Timeo.*	Pelkæ.
Félig eleveny.	*Semivivus.*	Puoli eleve.
Fertö.	*Lacus.*	Virtæ *flumen.*
Fö.	*Caput.*	Pæ.
Föld.	*Terra.*	Peldo. *ager.* &c. &c.

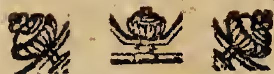
" Ex allatis (proſequitur idem Author) ſatis conſtare arbitror, " haſce Regiones, quas tot aliæ Gentes, tot linguæ diſſonæ ſe- " parant, & poſt tot ſeculorum diſſidium, nihilominus in ſer- " mone oppido multa communia habere. . . . Non enim " ut fungi, temere, & inopinato naſcuntur vocabula! "

Amplas quoque gratias Illuſtr. D. a TEMLER Conſiliario ſtatus me habere profiteor, qui multis Fennicis, & Lapponicis libris commodatis, ad concinnandam Demonſtrationem meam præclaro mihi adjumento fuit. Erat hos inter Deſcriptio Imperii Ruſſici Stockholmiæ anno 1730. Germanice edita a D. Strallenbergio. Author hic Harmoniam linguarum Gentium ſeptentrionalium nobis ſiſtit ſane elegantem. Pagina autem operis ſui 32 ſic

ſic loquitur: "Sciendum eſt, in Europa, & Aſia, quæ ſeptentrionem & orientem reſpiciunt, ſex claſſes Populorum inveniri, quos paſſim ſub uno Tartarorum Nomine complectimur. Sunt hi: *Morduini*, *Scheremiſſæ*, *Permeckii*, *Wotyackii*, *Wogulitzii*, *Oſtiaki*, omnes hi olim cum *Finnis*, *Lapponibus*, *Eſthiis*, & *Ungaris* unum eundemque populum conſtituerunt. Atque ad ſic dictos Hunnos, vel Unnos, qui non erant Tartari pertinebant." In Tabula linguarum Harmonica iterum monet, omnes iſtos ſex populos, reipſa ad *Ungaram*, & *Finnicam* gentem pertinere, & cum his in Idiomate conſpirare. Quod ut oſtenderet, multa vocabula ſex illorum populorum, cum vocabulis Ungaricis, & Fennicis comparat. Ego ſolum Ungarica, & Finnica ab ipſo allata huc tranſcribo.

Latina.	*Ungarica.*	*Fennica.*
Unus.	Egy.	Yx.
Duo.	Kettö.	Kax.
Tria.	Három.	Kolm.
Quatuor.	Négy.	Nellye.
Quinque.	ött.	Vys.
Sex.	Hat.	Kuhs.
Septem.	Hét.	Zeitzeme.
Octo.	Nyoltz.	Kadhexen.
Novem.	Kilentz.	Ydhexen.
Decem.	Tiz.	Kymmene.
DEUS.	Iſten.	Jumala.
Pater.	Atya.	Aja.
Mater.	Anya.	Aiti.
Ignis.	Tüz.	Tuli.
Aqua.	Viz.	Veſi.
Terra.	Mező.	Ma.

Latina.

Latina.	Ungarica.	Fennica.
Ventus.	Szél.	Tuli.
Oculus.	Szem.	Silme.
Lingua.	Nyelv.	Kyeli.
Vita.	E'let.	Eleme.
Manus.	Kéz.	Käſi.
Pes.	Láb.	Jalka.
Butyrum.	Vaj.	Woi.
Caput.	Fö.	Pææ.
Arbor.	Fa.	Pu.
Collum.	Nyak.	Niska.
Capillus	Haj.	Hiux.
Os.	Száj.	Sui.
Cor.	Sziv.	Sidan.
Piſcis.	Hal.	Kalat.
Pediculus.	Tetö.	Tai.
Nox.	Ej.	Je.
Dies.	Nap.	Bejwa.
Lapis.	Kö.	Kiwi.
Sagitta.	Nyil.	Nuoli.
Gallus.	Kakas.	Kuko.
Foramen.	Lyuk.	Luola.
Ovum.	Mony.	Muna.
Sanguis.	Vér.	Veri.
Cuſtodia.	Warta.	Wartiat.
Hyems.	Tél.	Tolvi.
Cornu.	Szarv.	Szarwi.

Quia

Quia vero citati a me modo Triumviri, Rudbeckius nempe Ihreus, & Strallenbergius in Bibliothecis fere tantum reperiuntur, Büſchingium adduxiſſe juvat, cujus Geographia in manibus certe plurimorum verſatur. Is autem de *Finlandia*, & *Finlandis* agens, aperte enunciat linguam ipſorum ſola dialecto differre ab *Eſthica*, & convenire cum lingua *Lapponum*, atque *Ungarorum*.

Büſchingio SCHÖNINGIUM adjungo Scriptorem Danicum, qui in Diſſertatione ſua de origine Gentium ſeptentrionalium erudite conſcripta, & anno 1769. Danice edita, in fine Capitis I. mentem quorundam de origine Regni Ungariæ refert. Tum in *Nota* ſubjungit: *His innititur, quod quidam Finnos, & Ungaros ejusdem originis eſſe exiſtiment.* Quia vero eodem in loco citatur *Diſſertatio* D. Wöldike *de convenientia linguæ Ungaricæ cum Grönlandica*, monendum Lectorem duxi, a D. Wöldike nequaquam hanc convenientiam aſſertam fuiſſe. Habui Diſſertationem ipſam ab Illuſtr. D. Chriſtiano HORREBOWIO Conſiliario Status, Univerſitatisque hujus Aſtronomo, (& cujus ego magna humanitatis, atque benevolentiæ documenta grata ſemper memoria recolam) mihi commodatam. Titulus operis eſt: *De origine Linguæ Grönlandicæ, ejusque a Cæteris linguis differentia.* Neque ipſe Author ex pauculis illis, quæ Grönlandi cum Ungaris habent communia, inferre ſuſtinet: *Eorum Idioma unum, idemque unquam fuiſſe.* Diligenter præterea perluſtravi tum Grammaticam, tum Lexicon Grönlandicum a Cl. D. Paulo EGEDE linguæ Grönlandicæ Profeſſore editum, vidique omnino, Idioma Ungaricum a Grönlandico penitus eſſe diverſum.

Jam Demonſtratio hæc mea typis exſcribenda erat, cum Illuſtr. D. a SUHM Conferentiæ Conſiliarius, nova benevolentiæ ſuæ ſignificatione libellum mihi ſubmiſit hoc plane anno 1770. recentiſſime Göttingæ editum, nempe: Fiſcheri *quæſtiones Petropolitanas.* In iis Author ſic loquitur: "Scythas vero, & proprio nomine " compello, qui Scythice loquntur, loquntur autem Scythice *Eſthii,* " *Fenni, Lappones, Syrani, Permii, Morduini, Tseremiſſi, Voti,* " *Voguli.* &c. &c. Hi omnes communem inter ſe linquam habent,

 "varietate

" varietate dialectorum ita diſcretam, ut tamen communem omnium matrem facile agnoſcas." Subjungit dein tabellam Harmonicam Vocabulorum his Gentibus uſitatorum eaque Ungarica eſſe oſtendit. Quæ quidem omnia ex Strallenbergio deſumpta eſſe intelliguntur. Opinionem autem, quam de origine Ungrorum (Ungarorum) Fiſcherus adfert, non probo. Sententiam veriorem longe a R. Patre Maximiliano HELL edocebimur, cum opus ſuum *Litterariæ Expeditionis* erudito orbi communicaverit. *Hæc Typographo tardius ſubmiſi iſto præcipue loco inſerenda.*

Ex his itaque patere puto, aſſertum meum non ita novum eſſe, ut non jam ante me publicis aliorum monumentis fuerit conſignatum. Quia tamen neceſſariæ demonſtrationis defectu laborabat, minus quam par eſt, Eruditorum animos advertit. An aſſertis Illorum quidpiam detulerit P. Georgius PRAY *Annalium Ungariæ* Clariſſimus ſcriptor, nunc quidem non habeo dicere. Neque novi mentem R. P. Stephani KAPRINAI de S. J. Viri in re litteraria Ungarica verſatiſſimi. Reliqui certe Ungari ſcriptores, inter quos eminet Innocentius DESERICIUS Scholarum Piarum Presbyter Doctrina, & Virtute Illuſtris, tum BELIUS Ungariæ quoque Topographiæ, longe elegantiſſimæ Author, item Tymon, Hevenyeſſius, Otrokotsius, Turotzius, Iſtvánfius, Bonfinius &c. altum de Finnis, & Lapponibus (quod quidem ſciam) ſilent, tacentque. Unius MOLNARII Verba, quia plena Candoris, & Sinceritatis, adducere placet. Is, poſtquam Patriam linguam inſigni Lexico Latino-Græco-Ungarico illuſtravit, Grammaticam conſcripſit Ungaricam Hanoviæ editam, neque mihi viſam ante, quam ab Illuſtr. D. de LANGEBECK Juſtitiæ Conſiliario cum pluribus aliis libellis, mihi perquam utilibus eſſet communicata. In Præfatione ad hanc Grammaticam ſic ſcribit Author: "Si quis ex me quærat, ad quam " originalem linguam Ungarica referenda ſit? vel cum quibus ha- " beat cognationem? me neſcire fatebor. Video enim eos, qui " hoc tempore Theſauros Poliglottos edunt, & linguas quasque " in ſuas origines & claſſes referunt, Ungaricam ſemper in medio " relinquere. Cum Europæis nullam connexionem habere hanc " noſtram certum eſt. An vero in Scythicis Aſiæ finibus, ſuper-

" ſint

" ſint Gentes aliquæ noſtra lingua Hunnica utentes? juxta cum " ignariſſimis ſcio." Hæc Molnárius Ungarus! Sed aliter poſthac Gentiles meos ea de re ſcripturos puto.

Interea ſi Illuſtriſſima Regia ſcientiarum SOCIETAS Demonſtrationem hanc meam graviſſimo ſuo Judicio comprobaverit, & candidis dignam calculis cenſuerit, mihi quidem magnopere gratulabor. At fructus, qui in rem Litterariam præſertim Hiſtoricam inde enaſcentur uberrimi; uni R. Patri Maximiliano HELL in acceptis erunt referendi. ILLE me ſecum in Finmarchiæ oras ſponte detulit. ILLE, ut Diſquiſitionem aggrederer, primus admonuit. ILLE, ut inchoatam continuarem, hortator acceſſit. ILLE, ut continuatam ad finem usque deducere poſſem, præſtito otio, ſubminiſtrato conſilio, interpoſita Auctoritate perfecit. Tot titulis ad ILLUM hoc opus pertinet! Qui una mecum DEUM Optimum, Maximum exorare non deſinet, ut Gentes hasce omnes, ad communis boni emolumentum, ad Principum ſuorum ſolatium, ad Majorem Divini Sui Nominis Gloriam, Pios, Felices, Florentes reddat, & diutiſſime ſervet.

Pag.	*Lin.*	*Loco.*	*Lege.*
13.	30.	*P*,	G.
19.	19.	*P*,	G.
-	22.	*P*,	G.
31.	4.	731. 788.	371. 388.

I. N. S. S. T.

DISSERTATIO HISTORICA
DE
ORIGINE AC RELIGIONE FENNONVM,
Von dem
Ursprung und der Religion der Finnländer/

QVAM

CONSENSV AMPLISSIMAE FACVLTATIS PHILOSOPHICAE
IN REGIA ACADEMIA VPSALIENSI,

PRAESIDE

VIRO AMPLISSIMO ATQVE CELEBERRIMO

MAG. FABIANO Törner/

ELOQV. PROFESSORE REG. ET ORD.

AD PVBLICVM EXAMEN MODESTE DEFERT

SÆ. RÆ. MTIS. ALVMNVS,

GABRIEL ARCTOPOLITANVS,

GREGORII FILIVS,

OSTROBOTHNIENSIS.

IN AVDIT. GVSTAV. MAI. DIE III. APRIL. A. MDCCXXVIII.

HORIS ANTE MERIDIEM SOLITIS.

VPSALIAE, LITERIS WERNERIANIS. 8½.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

SAE. RAE. MTIS
MAGNAE FIDEI VIR,
ACADEMIAE ABOENSIS
PRO - CANCELLARIE,
DIOECESEOS EIVSDEM
EPISCOPE
EMINENTISSIME,
CONSISTORII ECCLESIASTICI
PRAESES,
ET SCHOLARVM
EPHORE,
REVERENDISSIME
PATER AC DOMINE,
DOCT.
HERMANNE WITTE,
MAECENAS MAGNE.

E mireris, Reverendissime Pater, *plures esse clientes, qui Tua adeunt limina: plures enim adeundi sunt caussæ. Alios ad audendum invitat summa Tua benevolentia, alios ingentia be-*

 neficia

neficiæ, alios facilitas laudibus prædicanda summis, alios caussæ aliæ. Sed me alliciunt hæc omnia, & præterea supra laudes meas posita cura admirabilis in administranda Ecclesia Fenlandicæ gentis. Illa etenim facit, ut audeam ex tenebris meis prorepere, & abs Tua Reverendissima *dignitate petere, liceat mihi huic meæ dissertationi, de Origine ac Religione nostræ gentis, ex celebratissima* Tui Nominis *fama lucem conciliare. Quam veniam, si benigne meæ tenuitati concesseris, multam habebo lætandi materiam, mihique gratulandi in sinu. De cetero, spes & fortunas meas,* Reverendissime Pater, *bonitati Tuæ commendo humillime: proque Tua salute, ac flore perpetuo Nobilissimæ domus, vota semper fundam calidissima.*

REVERENDISSIMI NOMINIS TVI

CLIENS HUMILLIMUS
GABRIEL ARCTOPOLITANUS.

SAE. RAE. MTIS
MAGNAE FIDEI VIR
PER VERMELANDIAM ET DALIAM
SVPERINTENDENS,
CONSISTORII CAROLSTADIENSIS
PRAESES,
GYMNASII SCHOLARVMQVE
EPHORE,
REVERENDISSIME
PATER AC DOMINE,
DOCT.
IOHANNES STEVCHI,
MAECENAS OPTIME.

Uando, non ita pridem, hostes Finlandiam invaderent, coacti sunt Carissimi Parentes mei fuga se suosque eripere sævientis admodum, illo tempore, Martis furoribus. Aperuit tandem navigantibus, an errantibus auspicato portum Suecia, miserorum asylum. Sed quia plures simul advenerant, quam commodo hospitio excipere poterat, vagabundi multi multa gratis pulsabant ostia. Ita vagando Parentes quoque mei cum liberis multa passi sunt mala.

Tandem, DEI providentia, & fama benignitatis Tuæ iter monstrante, ad Nesiam Uplandiæ se contulere. Eras Tu, Reverendissime Pater, *Pastor hujus ecclesiæ: audiebas, accessisse domo sua & patria expulsos exules, postulabas, quod petere non poterant, Tuo uterentur hospitio, fruerentur beficio. Ita rediit Patri meo Carissimo animus. Sed omnia illa Tua beneficia, quæ longo tempore præstitisti adflictæ domui nostræ, nemo enumerare potest; neque ego enumerare tentabo, quia a me fieri nequit. Jam vero jussit Carissimus Pater meus, quia ad id est occasio, dum edo hanc, de Origine & Religione Fennonum qualemcunque dissertationem, ut interpretem agam totius nostræ familiæ in gratiis* Tibi, Reverendissime Pater, *agendis. At non possunt eæ paucis verbis comprehendi, aut explicari a me, qui jam in eo sum, ut novum petam beneficium, utque Tua Reverendissima dignitas benignis oculis hanc respiciat chartam. Supplex, inquam, rogo, velis,* Reverendissime Pater, *illam, Nomini Tuo dicatam, benigne accipere, proque tessera animi longe gratissimi habere. DEUS* Te, Reverendissime Pater, *omni bonorum cumulo augeat beatumquæ præstet! Hæ sunt preces meæ, eruntque semper.*

REVERENDISSIMI NOMINIS TVI

CLIENS HVMILLIMVS
GABRIEL ARCTOPOLITANVS.

VIR
ADMODVM REVERENDE ET CLARISSIME,
DOMINE GREGORI ARCTOPOLITANE,
PASTOR IN LOIO MERITISSIME,
ET
ADIACENTIS DISTRICTVS PRAEPOSITE ADCVRATISSIME,
PARENS OPTIME ET LONGE CARISSIME.

P*Rodit jam in lucem fœtus ingenii mei, laborisque juvenilis, de* Origine & Religione Fennonum: *ſed qui lucem adſpexiſſet nunquam, niſi illum* Tua, Parens Cariſſime, *liberalitas produxiſſet. Non poſſum itaque non, mihi impenſe gratulari, felicemque prædicare, quod* Te *talem nactus ſim patrem, qui, præter incunabulorum curas, non tantum a teneris inde annis, incredibiles impen-*
diſti

disti formandis studiis meis labores, sed etiam una cum annis, majores in Te suscepisti molestias, tum quoque, quum aliorum ope ipse quam maxime indigeres. Hæc omnia ut maximi a me fiunt, & fieri debent, ita, qua pietate possum, humillime rogo, ut velis stamini, quod orsus sum, subtemen subministrare. Sic licebit mihi inoffenso pede in studiis meis pergere; quo nihil certe mihi potest contingere gratius. In me autem, quum nihil sit, quod ad referendam gratiam pertineat, confugiam ad Deum, atque omni animo, pro diutina Tua nostrumque omnium felicitate, preces fundam ardentissimas.

PARENTIS OPTIMI ET CARISSIMI

FILIVS OBEDIENTISSIMVS
GABRIEL ARCTOPOLITANVS.

I. N. J.

CAPUT PRIMUM.

De Origine Fennonum.

§. I.

Nſcribitur præſens noſtra diſputatio de Origine ac Religione Fennonum. Quid ſit *Origo*, quum ſermo eſt de initiis, unde ſint gentes, nemo ignorare poteſt: Quid vero ſit *religio*, & unde appellationem trahat, ſæpius, præter alios, ab eruditis meis commilitonibus dictum eſt, ut heic nulla prolixa nominis explicatio ſit neceſſaria. Eſt vero *religio* certa Deum colendi ra-

Vexionii desc. Suec. c. 22. tio. Per *Fennones* intelligimus eam gentem, quæ imperio Suio-Gothico ſubjecta, nomen magni ducatus jam diu obtinet. Sunt vero *Fennones* inter antiquos eos populos, quorum mentionem facit quoque Cornelius *Cap. ult.* Tacitus, de Germania ita loquens; *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis adſcribam, dubito.* *Lib. III. c. 45.* Cluverius in Germania antiqua, explicaturus Tacitum, hæc habet; Ultimi omnium „in Germania recenſentur auctori noſtro „*Fenni:* quorum nomen genusque antiqua „ſede etiam nunc manet. Dicuntur quip„pe ſibi ipſis atque conterminis Sueonibus „*Finner;* Danis & Norvagiis *Finder;* cite„rioribus Germanis, maris Suevici & Ger„manici adcolis, *Fennen;* ſuperioribus *Fin„nen.* Unde etiam Latinis & Græcis voca„bulum eorum in prima ſyllaba variatum. „Quidpe Tacito ſunt *Fenni:* Ptolomæo, „ac Jornandi φίννοι, *Finni.* Difficile autem eſt dictu, quænam vocis derivatio Finlandiæ præ ceteris conveniat, quum in diverſas partes abeant antiquitatum Scriptores, ſuis-

ſuisque plerique non contemnendis rationibus nitantur. Qui enim autumant, *Finlandiam*, dici ab amœnitate & pulchritudine, quaſi *amœnam* & *pulchram* terram, non omnino ineptam denominationis rationem afferunt. Eſt enim tota illa regio *frugibus*, *pecoribus*, *jumentis*, *piſcationibus*, *venationibus*, aliisque vitæ adminiculis refertiſſima. Bureus in deſcriptione Sueciæ, ex aliorum ſententia, hanc adfert derivationem, ac ſi Finlandia vocata ſit, quod ubique amœnior ſit Suecia, pinguioresque fructus proferat, minusque ſit montoſa & paludinoſa. Sunt, qui nomen Finlandiæ, deducant a voce Suethica *Finna*, quod in angulo fere Europæ inventa ſit. Tandem Finlandia quibusdam notat tantundem ac *terra hoſtilis*. Nobis, ſi qua Finlandiæ appellationis ratio probaretur, videretur hæc poſtrema non prorſus rejicienda. Conſtat enim, Fennicam a Gothis Suecisque diverſam eſſe gentem, & proprios olim habuiſſe reges, cum quibus continua Suecis bella. Scilicet, inde ab antiquiſſimis temporibus,

Paul. Gothi Hiſt. Arct. lib. I. c. 26. Vexion. deſcr. Suec. c. 22.

Videantur Paul. Goth. c. cit. & Vexionius c. cit.

Bureus in deſc. Suec. p. m. 56.

Vex. deſc. Suec. c. 22.

Vexion. l. c. Paul. Goth. Hiſt. Arct. lib. I. c. 26.

Paul. Gothi Hiſt. Arct. lib. I. c. 26.

ante ædificatam Stockholmiam, frequentissimas irruptiones in provincias, Melero lacui adjacentes, fecerunt Fenni & Esthones, easque hostiliter depopulati sunt. Unde non est mirandum, si a Suecis nomen Fiendaland Fenningiæ sit impositum. Finlandiam vocat Finningiam, Plinius; *Nec est minor*, inquit, *opinione Finningia.* Di„cta autem est a gente Fennorum Finnin„gia, eadem analogia, qua hodie in Scan„dinavia regiones vocantur, Helsing, Fie„ring, Moring, Bleking: & in continen„te Germaniæ Slesing ad utramque Via„dri ripam; inter Albim & Amisiam, Kä„ding, Städing, Hemmeling: cis Rhenum „vero Lotharing. Fennonibus ipsis patria ipsorum vocatur Suomi & Suomima, alliis Somi & Soma / sive a Suomu/ squamis, quibus eorum domus, ob copiosam piscium capturam, frequentissime consperguntur; sive a Suoo/ paludibus, quibus regio abundat; sive a rege Sumbli; sive a Semo, cujus posteritate, ex Asia veniente, habitari creditur. Cogitaveramus initio, de

Lib. 4. c. 13.

Cluv. Germ. Antiq. l. 3. c. 38. p. 656.

Vid. Vex. c. 22. Paul. Gothi Hist. Arct. lib. I. c. 26.

Vexionius loco cit.

de ſola Religione gentis ſcribere, ſed neſcio, an officio noſtro ſatisfeciſſemus, ſi originem gentis, de qua variæ variorum ſunt opiniones, intactam prætermiſiſſemus, in primis, quum & illa religioni Fennicæ, ſaltem ejus mutationibus vicibusque, aliquam conciliare poſſit lucem, & quod ſperamus, aliquam benevoli Lectoris gratiam fortaſſis mereri.

§. II.

Eſt vero gens Fennica in Europa peregrinæ originis. Quare hæret Tacitus, ut vidimus, adſcribatne Fennos Sarmatis, an Germanis. Sed Cluverius, in Germania ſua antiqua, affirmat ſine erroris quaſi periculo, Fennos eſſe Germanos. Utitur vero, ut hoc demonſtret, partim verbis Taciti, partim ſuo, quod robuſtum eſſe credit, argumento. Si, inquit, *in plauſtro* " *e quoque vivere*, certum eſt argumentum " Sarmatici generis; *pedum* autem *uſu ac* " *pernicitate gaudere*, indicium generis Ger- " manici; certe & Finni nulli alii fuere, "

Cluv. Germ. Ant. lib. 3. c. 45. p. 698.

 quam

„quam Germani. Verum Germanos hos „fuiſſe, ex eo maxime adparet, quod por- „tiones eorum, ab univerſo corpore anti- „quis temporibus avulſæ, Scritofinni ac „Marchiofinni, ſemper in hanc usque diem „fuere Germani. Nec ipſi Finni in Fin- „ningia ab hoc genere, vel ſermone, vel „moribus degenerant, niſi verſus Corel- „liam; ubi ejusdem cum Lapponibus atque „Corelliis ſunt ſermonis: multumque vete- „rum morum, ſi qua alia gens, pertina- „citer ſervant. Nos auctoritatem equidem Cluverii alias magni facimus; ut autem, hac in parte, eam ſequamur prohibent multa, quæ eam comitantur incommoda: Tacitum, hoc in caſu, leviter eſſe lapſum, putamus. Argumentum vero Cluverii eadem facilitate, qua adſumitur, etiam deſtrui poſſe videtur. Nemo ſane probaverit, Fennos eſſe Germanos, quum illud ipſum, eruditis viris, arguat non vulgarem imperitiam in Europæis antiquitatibus. Certum namque eſt, inter antiquiſſimas & primas Europæ gentes, non

fuiſſe

fuiſſe Fennones. Quod non obſcure docuit antiquæ hiſtoriæ magnus ille & celeberrimus interpres, b. m. Rudbeckius, Pater. Scilicet, non ſine ratione, ſtatuit, tria tantum hominum genera Europam occupaſſe, *Græcos*, *Celtas*, atque *Scythas*, gentes, ut exiſtimat, linguæ diverſitate, ad quam in populorum conſtituendis diſcriminibus reſpiciendum eſt, diſtinctiſſimas. De Celtis producit teſtimonium & fidem Herodoti, ſcribentis, Iſtrum fluvium, hodie Danubium vocatum, incipere a Celtis, omnium in Europa, ad ſolis occaſum, extremis, & mediam Europam ſcindere, donec in mare Euxinum excurrat. Jam omnes quidem norunt, in media prope Germania ſcaturire Iſtrum. Herodoti autem tempore, regionem, quam Iſter præterlabitur, non appellatam fuiſſe Germaniam, ſed Celtiam, ipſosque locorum incolas non veniſſe Germanorum, vel Gallorum nomine, ſed Celtarum, conſtat. Quod vero Gallia Celtiæ nomine venerit, præter alias rationes, quas adducit vir immortalis me-

Tom. I. c. III. §. XI. XII. XIII. &c.

p. m. 58.

memoriæ, etiam illa eſt, quæ deſumitur ex Diodoro Siculo, qui ſcribit, virum olim egregium Celtis imperaſſe, ex quo filia,
p. m. 60. lia, corporis magnitudine ultra naturæ modum ſuper ceteras excellens, orta esſet. Quæ, quum elata viribus & ſpecie, viros alios, ut matrimonio ſuo indignos, contemneret, tandem Herculem in Celticam adverſus Gergonem venientem, maritum voluit. Sic, poſtquam Herculi juncta eſſet, peperit filium Galaten, qui, patrio ſuſcepto regno, præclarisque rebus geſtis, ſubditos omnes ex ſuo nomine appellavit Galatas. Unde omnis ea regio *Gala-*
p. m. 61. *tia* dicta: Galatia autem Gallia eſt, ut Galatæ iidem, qui Galli. Germaniam autem Celtarum fuiſſe, arbitratur firmiſſime poſſe concludi, auctoritate Strabonis, ea loca,
p. m. 63. quæ Græciam & Scythiam interjacent, Muſcoviam puta, Germaniam, Poloniam, & præter has, Daniam, Galliam, Hiſpaniamque, antiquiſſimis iſtis temporibus, aut nullos, aut rariſſimos incolas habuiſſe affirmantis. Ultimo, finem ſermoni de Celtis, antiquis-

ſimis

ſimis Europæ incolis, impoſiturus, Dionis Caſſii clariſſima verba adducit; Rhenus" p. m. 66. ex Alpibus Celtarum, paulo ſupra Rhæ-" tos oritur, inde verſus occidentem pro-" fluens, ad ſiniſtram, Galliam ejusque in-" colas, ad dextram Celtas dividit, tandem" in Oceanum exit. Hic enim limes in" hunc usque diem earum regionum habe-" tur, ab eo tempore, quo diverſa nomina" adeptæ ſunt. Siquidem antiquitus popu-" li, qui ex utraque parte Rheni habitabant," Celtæ uno nomine appellati ſunt. De Græ- p. m. 67. cis utitur teſtimonio Scylacis, probatque, ad eos pertinuiſſe urbes, per omnia maris mediterranei litora, maxime ea, quæ Europæ adhærent, *Emporium* & *Maſſiliam* in Gallia, in Hiſpania *Iberos*, in Campania Italiæ *Cumas* & *Neapolim*, in Pannonia, olim Illyrico, *Heracleam*, *Epidamnum*, *Apolloniam*, aliasque complures. De Scythis loquens docet, ex ſcriptorum teſtimoniis, habitaſſe eos in locis maxime ſeptentrionalibus, e regione Æthiopiæ, & quidem ſub communi meridiano, quem Geo- p. m. 68.

graphi omnes, eorumque mappæ ob oculos ponunt, & terram ipſam Sueoniam eſſe oſtendunt. Cujus etiam ultima pars promontorii, Scythiæ nomen hodieque retinet, Skyttingberg, id eſt, promontorium Scytharum. Omnem denique, de tribus antiquiſſimis Europæ incolis, ſermonem finit magnus noſter Antiquitatum Doctor, hunc in modum; firmum itaque fixumque manet, ſcriptores omnium antiquiſſimos, præter Scythas, Celtas & Græcos, populum in Europa nullum agnoviſſe. Ut autem eo melius hoc pateſceret, id ipſum probare quoque conatur ex linguis primariis, quas itidem tres numerat, *Græcam*, *Scythicam*, & *Celticam*. De Græca & Scythica nullum fere eſſe dubium exiſtimat, quum hymni & ſcripta veterum, variaque monumenta in ſaxis, membranis & lignis exarata, illas ad nos transmiſerint. De Celtica vero, cujus reliquiæ fere deſiderantur, major eſt auctori difficultas, qua tamen ſe liberare conatur. Quomodo aliæ Europæarum gentium linguæ,

Conf. p. 66. cum p. 68.

p. m. 68.

p. m. 71.

quæ

quæ nunc vigent, ad has reduci poſſint, præclare oſtendit; deſinendo in lingua Fennica. De hac, inquit, cui annumerandæ ſunt Lapponica, Eſthonica, Biarmica & Slavonica, quarum huic docti rurſum accenſent Moſcoviticam, Polonicam, Ungaricam, Bohemicam & Moldavicam, id teneri poſſe videtur, quod una cum populis ſuis, Obium, Volgam & Tanaim fluvios tranſeuntibus, ab oriente in Europam ſenſim penetrarint. p. m. 80.

§. III.

Sic vidimus, non numeratos fuiſſe Fennones inter populos Europæ antiquiſſimos: Ideoque nec linguam Fennicam originem debere linguis ceterorum Europæorum. Et, quia linguæ mentionem fecimus, magnum habebit pondus argumentum eorum, qui, ob linguæ convenientiam, ſtatuunt Lappones & Fennones ejusdem eſſe originis. Multa ſunt certe, quæ fidem conciliant beato Scheffero, adfirmanti, ejusdem eſſe nationis Fennones & Lappones. Ipſa, ut inde ordiamur, utriusque gentis appellatio ſola dialecto

differt; Lappo enim ſua lingua dicitur *Sahmi*, ſive, *Same*, Fenno *Suomi*. De conditore utriusque gentis traditio eſt pervetus, in utroque populo, eum vocari Finnonibus *Jumo*, Lapponibus *Jumi*. Sermo, licet in omnibus utrique genti non ſit plane idem, convenit tamen in pluribus, ut oſtendit idem beatus Schefferus, in capite peculiari, de ſermone Lapponum.

§. IV.

Plus, quam probabile itaque eſt, veniſſe Fennones ex Aſia, ſed, ex qua parte Aſiæ hi prodierint, nemo adhuc dixit, aut dicere potuit, propter rei difficultatem ſummam. Laudabilis itaque eſt conatus, ſuoque nititur fundamento, incluti viri, nobiliſſimique Domini Profeſſoris Olavi Rudbeckii, Filii, qui non vanis argumentis adductus evocat ex ipſis Iſraelitis originem Fennicæ gentis. Non eſt, ut nos quidquam dicamus de iis, in quibus ſuſpicimus ſummi viri & polyhiſtoris eruditionem, nobis ſemper venerandam. Dicimus interim, vel præ-

cipuam partem noſtri, de Fennonum origine, laboris, tanto nos debere patrono, qui permiſit nobis, id efficiente Ampliſſimo Præſide, ut literas ad ſe hoc in argumento ſcriptas cum erudito orbe communicare nobis liceat. Literæ vero hæ ſunt;

Videor ego Tibi, amiciſſime Domine, quum una eramus, de ceteris abunde diſſeruiſſe, ſed obiter nimis attigiſſe originem Eſthonum, Fennorum & Laponum: jamque petis, ut in hac etiam quæſtione deſiderio Tuo ſatisfaciam. Satisfacio autem libenter, ſi poſſum: ſaltem conſtabit Tibi, quæ ſit, fueritque jam diu opinio mea: quam ut nemini obtrudo, ita, ſi DEO ſic viſum, pluribus illam, alio tempore, exponam. Ad originem itaque quod attinet Eſthonum, Fennonum Laponumque, arbitror has gentes referendas eſſe ad reliquias decem Iſraelitarum tribuum, quas e Cananæa captivas abduxit Aſſyriorum rex, Salmanaſſar, inque deſerta, nec ad id tempus ſatis culta loca Perſiæ Mediæque transtulit: qualia חלח *Chalach,* חבר, *Chabur,* גּוֹזן *Goſen &* הוה *Hava, quorum no-*

 mina

mina in Sacris Bibliis recensentur. Mirari vero convenit, inde ab eo tempore, quo profugi facti sunt Israelitæ, nullum historicum mentionem eorum fecisse: contulerintne se alio, an illis in locis, in quibus considere eos jusserit Salmanassar, evanuerint. Memoratu interim digna sunt verba auctoris Libri IV. & cap. 13. *Esdræ;* Hæ sunt decem tribus, quæ captivæ sunt de terra sua in diebus Oseæ regis, quem captivum duxit Salmanassar, rex Assyriorum. Et transtulit eos trans flumen; & translati sunt in terram aliam. Ipsi autem dederunt sibi consilium hoc, ut derelinquerent multitudinem gentium, & proficiscerentur in ulteriorem regionem, ubi nunquam habitavit genus humanum: & ibi observarent legitima sua &c. Per eam enim regionem erat via multa itineris anni unius & dimidiii. Nam regio illa vocatur Arsareth. Tunc habitaverunt ibi, usque in novissimo tempore. *De adstruenda hujus Scriptoris fide, non laboro. Si interim hoc in negotio, vera loquitur, nescio, quo se contulerint Israelitæ, nisi in eam septentrionis partem, ubi nunquam habi-*

tavit genus humanum: atque iter illud a ponto Euxino *in* Lapponiam *postulavit istam, quam dicit, cum liberis, pecoribus & re domestica, moram unius anni cum dimidio. Quid tribuere velis* τῷ Arsareth, *quod respondet nomini urbis* Arsaratha *ap. Scythas, teste Beroso, ipse vide. Certe Plinii* Oserićta, *ut ipsis literis, ab* Arsaratha *non multum abludit, ita est* insula, *in Germaniæ littoribus cedri genere silvosa, unde electrum defluit in petras. Annon, quæso, hæc insula est Scandia, aut Scandinavia nostra? Ego, non sine caussa, esse opinor. Est heic Juniperus, Suet.* Enbår/ *species cedri, est abies, sive picea, quam pro cedro non pauci ex eruditis habent, saltem ejus generis esse credunt. Et hæ arborum species in Scandia integras constituunt silvas. Quod attinet ad originem vocis* Arsereth, *coaluit illa ex duobus verbis Hebraicis* ארץ, *arez h. e. terra, regio, &* ארז, *ares, cedrus, picea, quæ & Chaldæis vocatur* ארזא, *arza, & Arab.* ארזה, *arza: unde Arzareth idem est ac cedri vel piceæ terra, quasi* ארזארץ, *vel secundum genium linguæ Hebraicæ* ארץ הארז, *regio cedri. Vel*

Vel ex hac significatione videmur agnoscere Oserichtam, *sive Scandinaviam, quæ sola plurimum succini reliquis in orbe populis suppeditat. De cedro hæc habet in Lex. Polygl. Schindlerus;* est a. arbor omnium procerissima, abietis species, junipero non absimilis.

Verum non opus est testimoniis & argumentis aliis, pro vindicanda Arsaratha sive Osericta Scandiæ, si sunt in illa nationes, quarum lingua eas Hebraicæ gentis propaginem esse declarat.

Sunt illæ Lapones, Fenni & Esthones, quæ magnam partem, Hebraice loquuntur, ut, DEO juvante, docebit opus illud meum, quod hæc talia continet.

Non est, opinor, tacente historia, & tacentibus rerum actarum monumentis ac traditionibus, certior via, in eruendis populorum originibus, illa, quam monstrat linguarum convenientia major.

Concedendum interim est, esse primigeniæ linguæ reliquias passim ap. gentes singulas; sed excepta Syriaca, Chaldæa & Arabica tantam

tam cognationem cum Hebræa vix deprehendes, atque est in lingua Fennorum, Laponum Esthonumque. Heic enim videre est, ipsas vocum Hebraicarum radices, significationes, rationem per tempora & casus flectendi & nomina & verba, quorum non pauca, Hebræos imitando, quatuor parent Grammaticorum conjugationibus.

Quare non absque caussa laudanda mihi est opera ac diligentia, quam impendit dissertationi Academicæ de convenientia linguæ Hebraicæ & Fennicæ Clarissimus Philosophiæ Magister Ericus Cajanus.

Quid si adjecero, Laponibus & Fennis adhuc in usu esse, præter affixa, quæ vocantur, etiam suffixa, nescio, an aliis observata.

Similem esse rationem Pronominum separabilium & inseparabilium, quæ est apud bræos, idem recte monet Cajanus, quamvis pauca duntaxat exempla suæ adserendæ sententiæ adferat.

A fœmininis pl. numeri formari substantiva, ut apud Hebræos, constat. Dabo exemplum; נער *Naar Hebr. infans, puer, adole-*

ſcens, Nuor Lap. Nuori Fennis idem eſt. Unde נעורות *Neoroth Hebr. pueritia, juventus: Nuorawoth Lapon. Nuorus Fenn. idem.*

In hac vero verborum diſſimilitudine non attendes ad mutationem vocalium, ſed radices ipſas, quas faciunt conſonæ. Quam ſit inconſtans ratio vocalium, vel Suionicum illud Kung/ *Rex, oſtendit. Danis eſt* Kong/ *Anglis* King, *Germanis* König *&c. Conſonantes eædem, vocales diverſæ.* נער *Naar Hebr. agitavit, concuſſit &c. (*נערתי *Naarthi). Narthi vel Nardi Lap. idem.*

Abundamus exemplis aliis, quæ mittimus. Nemo a. eruditorum mirabitur, minores illos literarum ejusdem organi mutationes, & vocabulorum in caſibus & terminationibus: quia deperditis literis, & a majoribus accepta arte ſcribendi, quæ ſola linguis ruituris gradum ſiſtere poteſt, non mirum, linguas detrimentum pati.

Conjectura mea eſt, Odinum primum, quia id docent hiſtoriæ, non in gentem ſolum, ſed in linguam quoque exercuiſſe imperium, eamque mutaſſe. Sed de qua re alibi.

Quam

Quam supra professi sumus sententiam, Israelitas ex Persia & Oriente, in septentrionalia venisse loca, illa vires acquirit, si commonstraverimus, multa & urbium, & pagorum nomina in hac plaga, de qua loquimur, ac in Asia non esse diversa.

Ita eundem sonum & significatum habent. Ut ex plurimis pauciora adferam; Hallola *urbis vel pagi nomen in Persia, sub grad.* 34. Hallola *pagi nomen in Tavastia sub gr.* 62. Hallola lacus *ibidem.* Jumalech & Jumalen *pagus gr.* 38. Jumalaj *Finlandiæ gr.* 61. Chaja *pagus gr.* 90. Caja *inde* Cajansalmi *h.e. Cajæ fretum in* Cajania, *gr.* 66. Ollau *urbis nomen prope flumen Kurr, gr.* 43. Oulou *urbs & flumen in Ostrobothnia gr.* 66. Checmechu, *pagus in Persia prope montes gr.* 34. Kekimechi *pagus Finlandiæ gr.* 62. *Item* Sechmechi *aliis* Sexmechi *in Tavastia gr.* 62. Rasalain *lacus gr.* 36. Rozelain, *lacus Careliæ gr.* 63. Vassa *urbs, trans Euphratem gr.* 33 Vassa *urbs & flumen Finl. gr.* 60. *& hujus ordinis sexcenta alia nomina in septentrione Asiaticis respondentia ac similia.*

Quam porro viam Boream versus tenuerint profugæ decem tribus, ipsa ab illis relicta vestigia inter Persiam & Finlandiam testantur: ut sunt appellationes lacuum, fluviorum, pagorum &c. quos aut in mappis Geographicis legeris, aut ex ore audiveris peregrinantium.

Ego certe notitiam veritatemque talium rerum debeo benivolentiæ summum præfecti locum tenentis Dn. Taberti Stralenborg, Nobilissimo Domino Bibliothecario & Assessori, Henrico Brenner, aliisque.

Dicerem, hæc momenta, pro aperienda Fennorum & Laponum, imo & Esthonum origine maximi ponderis, nisi prioribus essent, quæ sequuntur, paria.

Supersunt in his gentibus ex longa cum Persis consuetudine sermonis Persici vocabula non pauca, quæ in arte numerandi a solis Laponibus, eorumque Popularibus in Europa usurpantur.

Membris solidis, & bene compactis utitur Lapo, in nervis nullus rigor: manuum, pedum, poplitum vigor summus: atque ut ex

habi-

habitu ac magnitudine corporis agnoſcas inter Riphæos montes Iſraelitam, idem ubi in Helſingiam, & viciniora Gothis loca deſcenderit; fatebitur, quod faſſi ſunt majores illius, quum Cananæos venirent ſpeculatum, ſe, metiendo proceritatem incolarum, fuiſſe quaſi חגבים, Chagavim *Numer*, 13. 34. *hoc eſt, inſtar locuſtarum, ut vertunt alii: mihi vero placet*, inſtar perdicum.

Numerum porro argumentorum noſtrorum augent in Laponibus conſuetudines Hebræorum veterum, in adeunda hæreditate, in ſalutando, oſculum dando, complicatis in transverſum cruribus inter ſedendum, & in aliis.

Adhærent adhuc appellationes Hebræorum veſtibus, calceis, rei domeſticæ & animalibus.

Ita, more majorum, Lapones cultum Numinis inſtituebant, victimas cædendo, procumbendo in ora, ungendo, templa condendo, vocandoque DEos Jumala, Thor *&c. in quibus omnibus Hebræos olim ſunt imitati.*

Atque primis illis temporibus computum ſequebantur Hebræum, annum auſpicantes à

Martio, non a Januario, qui nobis est anni initium, nec a Septembri, qui Russis primus fuit mensis. Sabathum illis erat dies Saturni.

Nolo esse prolixior. Cogita vero Tu mecum, mi Domine, vim verbi Divini, & falli nescia oracula ac sancta vaticinia Prophetarum, quæ licet sero quandoque ad exempla statuenda se parent, parant interea tamen & statuunt.

Viveret jam magnus ille & Divinus vates, dux per deserta Arabiæ Israelitarum, Moses, & videret suæ gentis misera & a se prædicta fata, quia violarunt sanctissimas DEI leges, creatorisque sui cultum.

Deut. 28, 64. *Prædixerat vir ille DEI, ob peccata & contemtum religionis, Israelitas servituros fore, loco veri DEI, lignis lapidibusque* in terræ finibus.

Sed hæc omnia obiter scribo, non ut Te erudiam, sed ut Te excitem & irritem, quo cotem habeam, qua acuatur & stilus meus & ingenium in his, quæ mihi sunt in manibus. Spero me & Tibi & bonis omnibus satisfacturum esse, ubi prodierit Thesaurus meus Lingua-

rum

rum Asiæ Europæque; atque singulare opus de origine Fennonum, Laponum, Esthonum. Ista, & reliqua, quæ inchoata vidisti, dum in eo sum ut perficiam, me multum turbat mors generi mei perdilecti, Doctoris Petri Martini: eaque facit, ut redeundum mihi sit ad eas partes muneris mei Academici, quas ille sustinuit, & sustinendo multas bonas horas meis reliquit lucubrationibus &c.

§. V.

Sed mirari convenit, quid fuerit caussæ Israelitis, cur, relictis sedibus, sibi ab Assyriorum regibus datis, ultima petiverint septentrionis. Ubi vero legendo vestigia huc & illuc migrantium populorum, in orbe terrarum, inquirimus in ea, quibus allecti, aut impulsi alia aliaque loca occuparint, jam mirari desinemus. Scilicet aliis migrandi caussa erat sterilitas soli, aliis jugum servitutis gravius, aliis fortitudinis quædam gloria, aliis, nescio quid. Quæ prima Israelitarum sedes fuerit, docuit ex 2. Reg. XVII. nobilissimus Rudbeckius. Latius vero se diffudisse hunc populum, post

poſt capitivitatis initia, apparet ex his verbis Epiſtolæ I:mæ Petri Apoſtoli Cap. I. v. 1. *Petrus Apoſtolus JEſu Chriſti advenis diſperſionis per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Aſiam & Bithyniam*, ut vertit Beza, vel ut Tremellius, *Petrus Apoſtolus Jeſchua Chriſti electis & incolis diſſeminatis in Pontum, & in Galatiam & in Cappadociam & in Aſiam & in Bithyniam.* Atque hæc ipſa eſt diſperſio, cujus mentionem facit Apoſtolus Jacobus, cap. I. v. 1. In quem locum, occaſione verborum, τᾶις ἐν τῇ διασπορᾷ, ſequentia affert Matthæus Polus, τᾶις ἐν τῇ διασπορᾷ, ultro citroque diſperſis, diſſeminatis inter gentes, *Iſraelitis, Chriſtianis ſcilicet factis; quippe quos fratres & dilectos passim vocat; qui erant extra Judæam, diſperſi inter gentes per varia regna, provincias Romanorum, per totum orbem. Diſperſiones hic reſpicit, vel particulares & recentiores, quales Actor.* 8: 1. & 11: 19. *ſed diſperſi illi diſtinctos non habebant cœtus, quos hic tribuit Jacobus c.* 2: 2, *vel univerſales illas & antiquas & decem & duarum tribuum in Aſſyria, Babylonia &c.*

in Vol. IV. 1414.

Mil-

Milius etiam & Kusterus hunc eundem locum ita explicant; *Neque enim de dispersione hic loquitur Apostolus, quæ sub Stephano contigit, per regiones Judææ & Samariæ duntaxat Act. 8. sed altera illa olim facta, scilicet ex eo tempore, quo Judæi in Assyriam, Babyloniam, Ægyptum, & alia longe lateque dissita loca seu abducti, sive etiam sponte profugi discesserunt.* Quam late vero se extendant loca hæcce, in quibus dispersi Israelitæ habitabant, Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia & Bithynia, præter alias, videre possumus ex Hornii Arca Noæ p. 143. & seqq. De Ponto quidem, missis ceteris, ita loquitur; *Hoc regnum late per Scythiam extensum, Colchidem, Bosphorum, aliosque populos ad Pontum Euxinum complectebatur.* Quod Israelitis accidit, ut a regibus Assyriorum sedibus ejicerentur avitis, idem paulo post accidit Judæis, qui a Nebuchadnezare, captivitati Babylonicæ addicebantur. Redeundi tamen tandem Hierosolymam facta est Judæ copia, mandato Cyri: omnes autem rediisse, non est verosimile. Quosdam detinuisse videntur

ſeniles anni, quosdam conſuetudo & res contractæ, quosdam in hoſtili ſolo cum peregrinis inita matrimonia, comparata domicilia; agri aliaque vitæ commoda. Chriſti & Apoſtolorum temporibus, ab urbe Hieroſolymitana, magnum numerum & Iſraelitarum & Judæorum abfuiſſe, facile nobis perſuadebit ipſum initium Epiſtolæ Jacobi Apoſtoli, quod hujusmodi eſt; *Jaakub ſervus DEI & Domini noſtri Jeſchua Chriſti, duodecim tribubus diſſeminatis inter gentes, pacem.*

§. VI.

Non multum tribuit auctoritati ſcriptoris, qui librum IV. Esdræ nobis reliquit, antea laudatus Rudbeckius. Neque nos tribuimus, ubi attendimus ad res ipſas, confictas vani hominis narrationes, & de illis judicia Summorum Theologorum. Interea tamen, ubi adſunt indicia aliqua certiora, narrationes quorumlibet, ſi ad rem noſtram faciunt, non ſunt omnino ſpernendæ. Proinde magnum habet pondus

dus illa *profectio in ulteriorem regionem, ubi nunquam habitavit genus humanum; iter quoque unius anni cum dimidio.* Habet nomen regionis *Arſareth*, habet convenientia nominum & appellationum *locorum, urbium*, rerum aliarum, habet ipſe *habitus corporis, mores, templorum & altarium* ſimilitudo, *annum computandi ratio, celebratio ſabbati.* Sed habet momentum maximum ipſa lingua. Quia quoque deſumta eſt hæc, ſive hiſtoria, ſive fabula, ut fabulam vocant Tremellius & Junius in commentario marginali ad hunc locum, a traditionibus Judæorum; videri poteſt, Pſeudo-Ezram mereri eam fidem, ubi hiſtoricum agit, quam meretur Diodorus Siculus, Cteſias Cnidius, aliique, qui multa ſcripſerunt veritati quandoque contraria, vel per ignorantiam, vel per ſtudium aliis contradicendi. Sint vana, ſint falſa, nugæ denique, ut eſſe debent illa omnia, quæ noſter ſcribit cetera, Sacro-Sanctæ veritati & canoni Bibliorum repugnantia. Videtur tamen hæc narratio de Iſraelitis, un-

 decun-

decunque is eam ſumſerit, per rationes, a Nobiliſſimo Rudbeckio allatas, non omni prorſus carere fundamento. Nemo enim dixerit, non fuiſſe regnum Aſſyriorum, quia multa de eo mentitur Cteſias, aut non fuiſſe regnum Babyloniorum, quia in narrando & ſacræ & profanæ auctoritati repugnat falſus Beroſus. Ut fuiſſe illa regna conſtat, ita de Iſraelitarum itinere non licet forte pro commento illa etiam habere, quæ de eo habet Pſeudo-Ezra. Si adjecero, Lappones, *Samoreos*, appellari malle, quam Lappones, & *Samoreos* dici a Samaritanis, quid, quæſo, ad Rudbeckianam Sententiam ſtabiliendam fortius?

Ut obſerv. Acta Liter. Svec. Trim. 4. A. 1720.

CAPUT SECUNDUM.

De Religione Fennonum profana.

§. I.

SUperſunt, poſt lapſum, quædam quaſi rudera deſtructæ in homine perfectionis primævæ, quorum ope Deum creatorem omnes omnino gentes, natura duce, aliquo modo cognoſcere posſunt.

ſunt. Supereſt ſimul facultas hanc augendi cognitionem, inquirendo in primis, ſi qua exſtiterit ſanctioris religionis fama, an uspiam terrarum veriora cognitis cogitatisque haberi queant. Sed dolendum, gentes non ſolum non ſolicitas fuiſſe, de uſu notitiæ hujus innatæ pædagogico, ſed etiam eo usque ratione abuſas, ut in maxime horrendam prolaberentur idololatriam, deferendo cultum τοῖς μὴ φύσει οὖσι Θεοῖς. Hinc gentium Apoſtolus, Paulus ita loquitur; Διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν. Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν. Atque ut hoc ipſum accidit ceteris gentibus, ſic accidit quoque Fennonibus. Credimus interim, Fennones, primis temporibus, verum Numen, quammis diu avorum ſuorum premerent veſtigia, coluiſſe: Sed his derelictis, ſenſim, more reliquarum, Deorum multitudinem ſibi

Rom. I. v. 21. 22. 23.

ſibi finxiſſe. Si vero Iſraelitæ olim fuerunt, jam ſtante eo regno, & ante adventum Samaritanorum, vero eſt ſimile, eos ſecundum legem latam a Deo, Deum coluiſſe: veramque religionem, quam gentes alias, diutius retinere potuiſſe. Illa vero religione tandem in poſteris exſtincta, vicinorum populorum ſecuti ſunt exempla idololatriam amplexando. Quumque non ſatis eis eſſet, coluiſſe ſolem, lunam ipſamque terram, homines & heroas præſtantiores colere cœperunt: qui ubi oculis eorum morte ſubducerentur, etiam longius ſunt progreſſi. Ut brevibus agamus, audiatur Vexionibus in deſcr. Svec. *Ingentes,* Lib. X. c. 2. ait, *quoque lapides, denſas ac proceras arbores pro Diis coluerunt. Item excelſam ſtatuam manu factam, intusque excavatam, ſcamno inſiſtentem, & malleum manu tenentem, cui indies cibum ingeſſerunt, Hanc ad cultum ruſtici in apricum portarunt, auro & argento ornatam in medio collocarunt, eique flexis poplitibus & corporis inclinatione venerationem exhibuerunt.*

§. II.

§. II.

Porro, ut apud ceteros profanos populos, erant Deastrorum plura quasi agmine; Ita unus præcipuus erat nefandi exercitus quasi dux, etiam apud Fennones. At quis hic fuerit, & cujus nominis Deus, dispiciendum. Nominat Schefferus in Lapponia ex historia S. Olai, regis Norvagiæ, ut & Pet. Bäng in historia ecclesiastica, Deum quendam *Jumala*, quem Biarmii colerent; **Inne i gården står ock de Biarmers Gud / och heter Jomala.** Similia de Biarmiis habentur in historia Herodi c. 7. *Ther er gofgad god, thed er Jomala heiter*; *hoc est; in eo* (loquitur de templo quodam) *celebris est Deus, qui dicitur Jomala.* Biarmiensium itaque erat Deus, & ipsa quoque vox ejusdem gentis, ac Fennicæ. Et licet non conveniat inter Scriptores de loco, quo sita erat Biarmia, quum alii quærant eam, aut inter Bothniam orientalem & occidentalem; aut in Bothnia orientali, ubi Cajania est; aut inter Bothniam & hanc nostram Finlandiam: alii Biarmios Norvegiæ accen-

VII. *Lib. VI. c. XVIII.* *Scheffer. c. VII.* *vid Bäng. Lib. VI. c. XIX.*

Hist. eccl. Lib. VI. c. XIX. accenseant, Petrus denique Bäng Alandiam putet nomine Biarmiæ insignitam fuisse; perstat tamen Schefferus in hac sententia, Biarmios debere ortum Fennonibus, ac proinde servasse religionem a Fennonibus receptam, Deumque ab iis cultum, Jumala. Quod vero Jumala præcipuus fuerit Fennonibus Deus, vel ex eo apparet, quod, qui Θεὸς est Græcis, Latinis *Deus*, Svecis Gothisque, & qui sunt Gothicæ originis, Gott, vel Gud, Jumala a Fennonibus etiamnum nuncupetur. Unde Bängius citato libro; *c. XIX.* *Nisi pro Thorero, Deo summo, stetisset Jumala, gens hæc ad Deum recte conversa, nequaquam hoc nomen retinuisset; at quia idem illa retinuit, postquam Christo dedebatur, inde conjicere fas, non tenuis & imperfecti Dei nomen id fuisse, sed ut hodieque, ita olim, Deum creatorem cœi & terræ, ut spero, semper notasse, sensu aut parabolico aut literali.* Jumala itaque Biarmiis, Lapponibus & Fennonibus, magnifico sumtu cultus est. Statua ejus magna, erat, collum aureo torque, aliis, bulla aurea, redimitum Sed de Jumala hæc dixisse sufficiant.

§. III.

§. III.

Eſt inter idola Thorus quoque, de quo ita loquitur Vexionius. *Fenni etiam olim juxta Aſiaticam religionem*, ut habet Sturleſonius, *Diis ſuis, inter quos* **Thor** *eminuit, quotannis ſtata ſacra celebrarunt, ingentibus conviviis; ubi ſcyphis, ethnico ritu, benedixerunt, boves & equos immolarunt, ſanguine ſedilia inunxerunt: Autumno, ut tolerabilem hiemem experirentur: media bruma atque æſtate, tum pro felici annona, tum pro pace, obtulerunt.* Dubitari poterit, **Thor** ne, & Jumala Fennonibus idem fuerit numen, ſub diverſis nominibus cultum, an diverſum. Vult certe idem eſſe numen Bangius, adducitque tres in primis rationes, quibus nos inducat ad credendum, Thorerum Sveo-Gothicum, fuiſſe Jumala Biarmienſium. Primum illi argumentum ſumitur ab eo, quod gens maritima ſinus occidentalis in ſacra Sveo-Gothica, propter viciniam inclinavit. Alterum eſt, Jumalam ſolum in Biarmia Deum fuiſſe. ut apud Svecos, ante ceteros, colebatur,

In deſ. Svec. Lib. X. c. II.

Lib. VI. c. XIX.

Lib. VI. c. XIX.

illo putante, Thorerus: immo, hæc addit, *absque dubio, fuit hic Jumala ille Fingi Thorus, quem Edda recenset inter Odini majores.* Tandem, quia apud Fennones remansit nomen Jumala, introducta religione Christiana, colligit, Jumalam pro Thorero, summo Deo fuisse. Jamque nomine gavisum gemino. Probabiliter hoc statuitur: dato enim Jumalæ Imperio in aerem, fulmina, tonitrua, valetudinem hominum, vitam, mortem & reliqua, sequitur, quum & hæc Fennones adscribant Thoro, idem fuisse numen, diversis nominibus insignitum. Sed non unus Fennonibus Deus, ut neque gentibus ceteris. Sveones coluisse solem, lunam, terram, certum est: coluisse, inquam, antequam aut Odino, aut Thoro aut deastris reliquis, divinum tribuerent aut nomen, aut honorem. Illorum exempla sequendo, ut nos arbitramur, ipsi Fennones eosdem habuere Deos. Carelos solem & lunam pro Diis habuisse, docet rursus Bängius, qui inducit Michaelem Agricolam, olim Episcopum Viburgensem, Rythmice de his ita loquentem.

Lib. VI. c. VI.

Pal.

Palweltin möös palio mwta/
Kiwet/Cannot/Tädet/Auringot/Cuuta.

Hæc Latine ita vertimus; Coluerunt etiam multa alia, lapides, caudices, ſtellas, ſolem, lunam.

§. IV.

Hos vero, quos recenſuimus, more Romano, majorum gentium Deos appellare poſſis, & qui ſequuntur, minorum. Audiatur Vexionius; *Fuerunt*, inquit, *&* *Fennis olim ſui Deaſtri, ut Careliis* Rongotheus/ *ſecalis*, Pellonpecko, *hordei*, Wierancannos/ *avenæ ſationi favens*: Egres/ *olera, piſa, rapas, linum, cannabimque protegere creditus eſt.* Ucko *cum conjuge* Raune *tempeſtatibus præeſſe.* Käkre/ *qui ad hæc tempora ſuperſtitioſe colitur, pecudes a beſtiis protegere,* Hyſe *lupis & urſis imperans.* Nyrke *ſciurorum*, Hittawanes *leporum venationi favere. Tavaſti colebant,* Tapio *venationum Deum,* Achtes *piſcationum,* Liecki *lucorum,* Turiſas/ *bellorum & victoriæ.* Crattes *opum,* Tonthus *larium,* Rachkis Lib. X, c. II.

nocti praeesse & lunam arrodere putabatur. Præter hæc Carelorum numina, recitat Petrus Bång ex Michaele Agricola, etiam alia, utpote Köndös/ Woden/ Emä/ Colluden/ Hanti Menningeiset. Tavastis vero non solum eos, quos Vexionius habet, assignat, sed etiam hos, Æinimäinen. Ilmariuen. Kapeet. Calevanpäjat. Legi fortassis meretur sequens carmen a Michaele Agricola conscriptum.

Lib. VI. c. VI.

Vid. Hist. Eccl. Bång. L. VI. c. VI.

Epeiumalat monet tesse/
Muinen palweltin caucan ja lässe.
Neite cumarsit Hemelaiset/
Seke Miehet että Naiset.
Tapio Metzest Pydyxet soi/
Ja Achti wedest Caloia toi.
Ainimäinen wirdhet tacoi/
Rachkoi cuun mustaxi jacoi.
Liekiö Rohot/ jwret ja puudh/
Hallitzi/ ja sencaltaiset mwdh.
Ilmarinen Rauhan ja ilman tei/
Ja Matikamiehet edestwei.
Turisas annoi Woiton Sodhast/
Cratti murhen piti Tauarast.

Ton-

Tontu Honen menon hallitzi/
 Quin Piru monda willitzi.
Capeet mös heilde Cuun söit/
 Calewanpojat Nijttut ja mwdh löit.

Waan Carjalaisten Nåmät olit
 Epeiumalat/ quin he rucolit.
Rongoteus Ruista annoi/
 Pellonpecko Ohran caswon soi.
Wirancannos Cauran caitzi/
 Mutoin oltin Canrast paitzi.
Egres hernet/ Pawudh/ Naurit loi/
 Caalit/ Linat ja Hamput edestoi.
Köndös Huchtat ja Pellot teki/
 Quin heidän Epeuskons näki.
Ja quin Keuekylwö kylwettin/
 Silloin vkon Malia jootijn.
Sihen haetin vkon wacka/
 Nin joopui Pica ette Acka.
Sijtte palio Häpie sielle techtin/
 Quin seke cwltin ette nähtin.
Quin Rauni vkon Naini härsky/
 Jalosti Vkoi Pohiasti pärsky.
Se sis annoi ilman ja Wden Tulon/
 Käkri/ se liseis Carian caswon.

Hijsi Metzeleist soi woiton/
Weden Eme wei Calat wercon.
Nyrckes Orawat annoi Metzast/
Hittawanin toi Jenexet pensast.
Eikö se cansa wimmattu ole/
Joca neite wsko ja rucole.
Sihen Piru ja Syndi weti heite/
Erte he cumarsit ja wskoit neite.
Cooluden hautijn Rooca wietin/
Joissa walitin/ parghutin ja idketin.
Menningeiset mös heiden Wffrins sait/
Cosca Leskei hoolit ja nait.
Palweltin mös palio mwta/
Kimet/ Cannot/ Auringot/ Cuuta.

Versio Svecana, apud Bängium est;

Tapio styrde giller i skog/ och Achti dref fi-
skarna i fiord.
Aenewainen dichtade wijsor/ och effter Rachoi
seck Månan lysa.
Leckiö rådde öfwer gråås och trå/ och Ilma-
rinen reesande knå.
Turisas unte seger i Krig/ men öfwer lagd
skatt war Skrattens skrij.

Tomp-

Tontpten lagade all huus i Gård/ och Capeet åto Mönarna snält.
Jätterne slogo grääs aff Aengiar/och lijsade brafft lata Drängiar.

Rongoteus gaff Rogen i Lor/ och Pellonpecko Kornet på For.
Wirancannos gaff Hafrans wäxt/ för Aerter och Kåål stodh Egres bäst.
Köndös harkade Swed och Aeker/ och effter Wåårsåd geck an Thorskålans löter:
När Ragnel Thorinnan begynte storliuda/ bulrade Thor och gaff nyt siuda.
Kekri ökte Booskap i Stall: och Hysi dreff Skogzdiuren wall.
Watumodren fööste Fiskar i Nååt/ och Nyrkes gaff Eckornar off Trååt.
Harar uhr Buskan gaff Hitawanen/ men Maat widh Griffter åt sielfwa Fanen.
Spöke togh Offer aff nygiffta Gubbar: som tå och tientes Steenar och Stubbar.
Fast meer dyrcktes Stiernor och Måna/ medh Solen den stora Himmels Kåna.

§. V.

§. V.

Laudem meretur conatus Bängii, qui ex reliquiis cultus unius vel alterius Dei apud Lappones, ostendit Fennones, a certis Diis certa precibus expetisse beneficia, hisque, iis obtentis, & gratias egisse, & dona obtulisse. Cui rei declarandæ inservit antiqua ursorum cantilena, nobis dicta Biörnwisa/ quæ ita habet:

Vid. Bäng. Lib. VI. c. VII.

Medzän dyris woitettu
Tuo meil tåyttäterweyttä/
Aitta wastan saalihita.
Tuo tuhattta tullesaßa
Saata sata saalihiri.
Julki tulin Jumalista
Kansa saalin iloisesta/
Joka ilman ihmet/ waiwat
Annon andoi/ rahan radet.
Kosca tulen kotihijn
Kolme yötä ilon pidän.
Ilos tulin/ ilos lädhin
Läpi laxo/ wuoret/ waarat/
Aja paha edellänsa.
Pertos tuli Päiwän tulo.

Päi-

Päiwä tule wielä pertos
Cunnioitan sua jälistänsä
Wuosi wuodel saalihixi.
Etten unhoidz Ochton wirten.
Sitä wast wiel toisti tulen.

In Suecanam linguam ita transtulit Dn. Tuderus;

Tu Dyre Skogzdiur som ligger här
Wunnen och sargat swåra
Till wårom byy full helsa båår
Och Roof til wisthuus wära/
Til hundratal oß skaffa Rooff
Aff samma slagh tilhanda
Hempta twsend til wårt behoff
När tu til oß will lånda.
Ifrån de Gudar monde jagh
Rätt vppenbarligh komma
Som gåfwo migh gott Roof i dagh
Förvthan sorgh til fromma.
När dagen Lius går bak om fiäll/
Och iagh heem kan fort komma/
Skall glädie stoor stå i mitt Tiäll
Tree Nätter vthi blomma.

F Medh

Medh Lust och Frögd iagh hådanfoor
Öfwer the Bårgån leeda/
Och kom igen medh glådie stoor
The onda lääť frånleeda.
Med glådie thenne dagh vprann
Som nu för hand' mond wara;
Medh frögd och glådie åhn förſann
Kommer den dagen klara.
Jagh wil tigh åhra immerfort
Och Rooff aff tigh förmoda
At iagh intet må glömma bort
Min Biörneſång then goda.

Vexionius loco citato, de Fennis agens, plures refert eorum ſuperſtitiones; *Hujusmodi*, inquit, *etiam ſtatuas in deſerto ſub ingentibus ſaxis repoſuerunt, & juxta, thecam incantatoriam; ex qua aperta ingentes muſcæ cæruleæ, (velut in ſacris Baalzebub muſca-Deus, diabolus audit) egrediebantur, ut habet Chron. Norv. Quas incantantes quotidie ad expediunda negotia; hominibus aut pecudibus, a quibus laceſſiti, nocere; veritos excitare, rupes experimenti cauſa disjicere. Tales*

les thecas singulæ familiæ habuerunt; & in hæreditate acceperunt. Hisque artibus teneram etiam ætatem informarunt. Ita edocti qui peregre agerentur, humi per horulam exanimis similes prostrati, livore ac nigrore faciem occupante, resurgentes denunciarunt. Nodis traditis ventos vendiderunt. Hominum frontem in in cervicem retorserunt. Saxa natare fecerunt.

§. VI.

Diximus hujus capitis paragrapho primo, sensum animis mortalium, post lapsum, hunc in fuisse, ut intelligerent, unum esse Deum, creatorem coelorum terrarumque, quum ipsa se consulens id videat humana ratio. Quare credibile est, Fennones sapientiores, ut apud nationes multas alias, sub diversis his nominibus, unum coluisse numen, variis insignitum nominibus, a varietate operum. Quam gentilium opinionem luculenter declarant magni nominis viri. Elias Schedius, de Diis Germanis loquens, hujusmodi profert verba; *plures enim, nisi unum Deum,* *Cap. 12. p. m. 199.*

 non

non statuebant. Et si accuratius respiciamus cæteras inveniemus etiam gentes unum Deum statuisse. Quare bene dixit Aristoteles in libro περὶ κόσμε; *unus vero Deus existens; multis nominibus dictus est; denominatus ab omnibus effectibus, quorum specimen edere ipse solet.* Novimus autem, plebem rudem, si in quapiam alia re, in iis sane, quæ ad religionem pertinent, supestitionis esse impotentem. Unde magnus Gerardus Joannes Vossius de Idololatria, laudaturus Stoicos, quod unum statuerent numen, ita loquitur; *Quod ad prius, non quidem damnare* τὴν πολυθεότητα *ausi. Sed hoc inde erat, ne turbarent Rempublicam, ac sibi cum Socrate, crearent periculum. Eosdem igitur cum vulgo Deos colebant: sed mente longe alia. Nam, secundum Theologiam civilem, Dii erant plurimi: qui inter se curam & cœlestium, & terrestrium partirentur. Singula igitur sidera, elementa singula, singuli iis Dii erant.* Et ab initio ejusdem capitis; *Vidimus hactenus, quomodo sapientiores gentilium, etsi varia adeo numina colerent cum vulgo, tamen ani-*

Lib. VII. c. VII.

animo agnoſcerent unum numen, nempe rerum naturam: ad quod unicum numen omnia reducebant nomina & numina, quæ toto orbe colerentur. Sed redimus ad Fennones, quorum ſapientiores, unum agnoviſſe numen, diverſis epithetis, deſumtis ab effectibus, quos ſummæ potentiæ adſcribebant, non dubium eſſe videtur. Quare probanda eſt de iis ſententia Bängii dicentis, numinum falſorum nomina pleraque non eſſe propria, ſed appellativa, ſumta vel a Deorum officiis, vel adjunctis. *Vid. Pet. Bäng. in hiſt. Eccl. l. VI. c. VII.*

CAPUT TERTIUM.

De Religione Fennonum Chriſtiana.

§. I.

QUæ fuerit facies religionis Fennicæ ſub paganiſmo, vidimus, & miſeramur illorum temporum hominumque fortunam: & ſimul dolemus, pertinaciam majorum in retinenda patrum ſuperſtitione tantam fuiſſe, ut armis tandem eſſet expugnanda. Quæ ratio propa-

gandæ Religionis juſtane, an injuſta fuerit, noſtri non eſt inſtituti disquirere. Difficulter interim Chriſtianam fidem & tergiverſanter admiſiſſe majoros noſtros, vel ex Epiſtola Alexandri III. Papæ conſtat. Scripſit ille ad Stephanum Archi Epiſcopum Upſalienſem in hunc modum. *Gravis admodum & difficilis eſt ad Apoſtolicam ſedem querela perlata, quod Finni ſemper imminente ſibi exercitu inimicorum, fidem ſervare chriſtianam promittunt, & prædicatores & eruditores chriſtianæ legis deſideranter requirunt, & recedente exercitu, fidem abnegant, prædicatores contemnunt, & graviter perſequuntur. Unde quoniam in hoc Deo illudere, et Chriſtianam religionem deridere videntur, & illis ſe duplo filios gehennæ conſtituentibus, ſalus & vita eorum tota in terrenis, neglectis cœleſtibus, conſpicitur conſiſtere: nec eſt dignum ut eis in adverſitate Chriſtianum nomen defenſionem conferat, quod in proſperitate deſpicere & horrere probantur: univerſitatem veſtram monemus, atque mandamus, quatenus a fallaciis & fraudibus eorum ita prudenter et diſ-*

Vaſtovius p. 161.

discrete de cætero caveatis, quod si ingruerit necessitas, ad auxilium & defensionem vestram non possint recurrere, nisi munitiones, si quas habent, vobis tenendas assignent, aut alias, adeo sufficientem cautionem exhibeant & securitatem, quomodo nullatenus pedem retrahere, aut vestram prudentiam valeant circumvenire: sed Christianæ fidei documenta cogantur tenere firmiter & servare ne amplius de eorum numero videantur, de quibus dictum est, confitebitur tibi, cum benefeceris ei. Datum Tuscul. V. Idus septembris

Stephanus autem obtinuit Archiepiscopatum Upsaliensem ab Alexandro III. Papa, anno 1163. Constat igitur ex his literis Alexandri, non semel antea, missis in Fenniam apostolis, sollicitatam eam fuisse avocatamque ab erroribus, sed vocantibus non paruisse: simulque apparet, quemadmodum vellet Romanus Pontifex ad ecclesiam christianam compellere Fennos, adhibendo vim & gladios, occupandoque, si qua ibi essent loca munita. Nunc inquam, non primum tentata est superstitio Finlandici populi.

Oernhjelm. Hist. Eccl. Libr. IV. V. X. &c.

puli. Tentata est olim: nec dubitandum, quin sæpius admoniti sint Episcopi Upsalienses a Papa, sui officii in convertendis profanis his animis ad veriorem veri Dei cultum. Certe Ericus IX. sive Sanctus nulli, in hoc negotio, pepercit labori. Quare ipse Anno Christi 1157. ut docet
Hist. Eccl. p. 462. Oerhnjelmius, in Fenniam transivit numeroso cum exercitu, simul adducto secum Episcopo Upsaliensi Henrico. Illam historiam idoneus scriptor ita narrat Israel
Cap. 6: 10. Erlandi. *Ordinato regno ad inimicos fidei & hostes populi sui manum convertens, coadunato exercitu, & assumpto secum ex ecclesia Upsaliensi beato Henrico Episcopo versus Finnones expeditionem dirigit, ipsosque fide Christi prius oblata ac pace exhibita renitentes & rebelles in ultionem sanguinis Christiani manu valida aggreditur, ac bello devictos victor prostravit.* Et mox; *Convocato igitur, qui remansit, populo terræ, pace data, prædicata Christi fide, baptisatis plurimis, fundatis ecclesiis, positoque ibidem, quem supra diximus, beato Henrico Episcopo, qui postmodum illic*

mar-

martyrio coronatus est institutisque ibi sacerdotibus, ac cæteris quæ ad religionem Christiani cultus pertinent, ordinatis, ad Sueciam cum gloriosa victoria remeavit. Revertitur in Sueciam Rex Ericus: Henricus in Finlandia remanet, Fennonumque conversioni omnem impendit operam: quare quum ab impio quodam homine, cujus nomen erat Lalle, trucidaretur, dignus ab Adriano IV. Pontifice habitus est, qui divorum catalogo adscriberetur, ac Sueciæ Finlandiæque Patronus crearetur, ita præcipiente Papa. Scilicet illum *quotannis festa cædis ipsius die, quæ erat XIX. mensis Januarii, solennibus precibus ac ceremoniis, tanquam tutelare quoddam Numen, ac custodem angelum, compellarent, ac colerent.* Varia si cupis videre miracula, vi corporis Henrici facta, ea recenset Vastovius.

Vastovius p. 67.

Oernhjelm. p. 463.

p. 66. & 67.

§. II.

Opposuit se interim gens nostra, eadem pertinacia, his, qui sibi rectius cuperent, post cædem quoque Henrici, ut

vidimus nuper ex literis Alexandri Papæ ad Stephanum. Literas has exſcribit Oernhjelmius, hocce addito judicio: *his hortatibus ac monitis obſecuti Gutormus Dux & Stephanus Archiepiſcopus, auſpiciis Caroli Regis Finnos poſtmodum ademptis, ſi quas habuere, arcibus, prorſus ſubegere, & in Chriſtiana fide erudiere, inſtituta hoc tempore ad Rendamechi in præfectura, ut puto, Viburgenſi, prima ſede Epiſcoporum Finlandiæ, quæ permiſſu Gregorii IX. Romani Pontificis, degentis tum Peruſii, anno ſequentis ſeculi XXVI. & die Januarii menſis XXIII. Aboam translata eſt.* De Henrico ita loquitur Vaſtovius. *Beatus vero Henricus vineæ Domini recenter plantatæ culturam & cuſtodiam ſuſcepit. In tanta quippe paſtorum penuria, animarum zelo, honorisque divini cupidine ſuccenſus, ſeipſum obtulit, ut teneros Chriſto nuper ex aqua renatos filios educaret, foveret, ad maturitatemque perduceret, nulla pericula reformidans, nulla metuens adverſa. Tantus fidei fervor, tantus ardor divini amoris, altare aureum cordis devotiſſimi Pontificis*

Hiſt. Eccl. pag. 491.

p. 65. 66.

ficis

tificis accenderat, ut postpositis divitiis, amicorum solatiis, sublimi Upsaliensis Ecclesiæ præsulatu, pro pauperum & paucarum ovium incolumitate, multis se mortis periculis exposuerit, illius imitatione pastoris, qui relictis nonaginta novem ovibus, in deserto, unicam errantem requisivit, & inventam ad ovile propriis impositam humeris deportavit.

§. III.

Quod putat Oernhjelmius, Rendamechi sitam fuisse in prætura Wiburgensi, in eo, ut a viro summo dissentiamus, facit auctoritas eorum, qui ignorant ullum locum, per Finlandiam, hoc gaudere nomine, præter parœciam Aboensi urbi admodum vicinam, Theologicæque adjunctam Facultati. Rendamechensis itaque parœcia prima fuit sedes Episcopalis. Nam hinc Aboam translatam esse docet his verbis in vite aquilonia Vastovius, *Martyrium subiit* (Henricus) *anno salutis* 1150. 19 *Januarii & relatus in numerum Sanctorum, ab Adriano IV. Anno* 1158. *quo tempore Abo-* pag. 61.

giæ facta est sedes Episcopalis, ab eodem Pontifice, cum antea fuisset ecclesia Rendamechensis primaria. Sed de anno controversia est.
pag. 464. Emendat Vastovium Oernhjelmius in hunc modum. *Per apotheosin autem factum eum Patronum Sueciæ ac Finlandiæ An.* 1158. *jussu Adriani Quarti putat Vastovius, simulque Aboam factam Episcoporum Finlandiæ sedem, quæ prius fuerat apud Rendamechensem Ecclesiam. Sed verum non est illud de peracta hoc anno apotheosi, nec intercessit inter ipsam & cædem tantillum temporis, quod longius alias requirere solent Pontifices, ad explorandam miraculorum frequentiam, & superstitionem hominum ad deferendos divinos honores consecrandis, quam ipsi devotionem male appellitant. Quod vero tradit tunc factam translationem sedis Episcopalis a Rendamechi Aboam, ea contigit non nisi* 1228. *ut docebit nostrum bullarium, non* 1300. *ut perperam tradit Messenius.* Est interim verum, Henricum fuisse primum Episcopum Fennonum, quum fuisset ordine quartus, inter Episcopos Upsalienses.

§. IV.

§. IV.

Antequam ad ceteros Epiſcopos, Henricum excipientes perrexero, de ſede epiſcopali addo cauſſam, cur apud Rendamechenſes inſtituta fuerit. Locus ipſe non longe ab urbe Aboa diſtat, & vocatur Nouſis, in quo ſepultus eſt Henricus, auctore Vaſtovio. *Sepultus eſt autem*, inquit, *in loco Finlandiæ, qui Nouſis dicitur, cujus cenotaphium plurimum illuſtraverat Epiſcopus Abogen. Joannes Petri Stub. An. D.* 1370. *caput tamen & brachia Abogiæ viſuntur, nunc ferro, olim etiam argento incluſa, per Epiſcopum Abogenſem Olaum Tunaſan.* pag. 67. Supereſt etiam hodie fama de tumulo Henrici, Fennonibus nota. Quum itaque Rendamechi ſit vicina Aboæ, & fuerit perpetua quaſi conſuetudo primorum in ſeptentrione Epiſcoporum, non in ipſis urbibus provinciarum conſidere, ſed extra eas; non dubitamus affirmare, Chriſtianam in Finlandia primam eccleſiam heic fundatam eſſe. Scilicet hoc conſilium erat prudentibus Sacerdotibus, ne in medium convertendo-

rum se ingererent. Potuissent ita aut insidiis, aut furori profanorum facilius patere, quam si abessent, inque vicinia multitudinis urbicæ, rem Christianam agerent adeundo, advocando, colloquendoque cum his, quos magis idoneos arbitrabantur ad sua Christiana accipienda sacra. Procul ab urbibus abesse non debebant, quia heic major messis majorque fructus erat sperandus. Neque opidanorum mores & instituta & religionem solent sequi ruricolæ. Adeoque urbium præfecti & potiores erant Episcopis in partes trahendi, si vellent, ceteros sequi. Ita actum esse in Sudermannia, rerum tradunt monumenta, ex quibus patet, præsules Stregnesenses, in loco, duobus fere milliaribus, Stregnesia distante, qui *Fors* vocatur, domicilia locasse. Et loquuntur historiæ, Upsaliensem Episcopatum in rurali, sua habuisse initia, hoc est, in vicinia urbis Upsaliensis, ubi tot gentiles convertendi erant, & tandem conversi sunt.

vid. Oehrnb. pag. 188.

§. V.

§. V.

Oritur heic quæstio, an Esthonum Episcopi primis temporibus distincti fuerinr ab Aboensium Fennonumque? sane Alexander Papa III. scribens ad Trundensem Archiepiscopum & petens, vellet Archiepiscopus mittere Fulconi Nicolaum Monachum Esthonicæ linguæ peritum, ut auxilio illi esset in convertenda illa gente, *Fulconem* vocat Episcopum Esthonum. Ita *Vast. p. 162.* idem Alexander III. appellat *Julium* aut *Julionem* Episcopum Esthonum in Epistola ad *Vast. p. 163.* Danos. Sequentia etiam Oernhjelmius habet; *Promissam superius Alexandri Papæ epi-* *Pag. 571.* *stolam de Julio Esthonum finitimorumque populorum Episcopo, surrogato in locum Folquini, fas fuerit hic, etsi non suo prorsus loco, adponere, ut adpareat, quæ fuerat apud gentem Christianæ pietati acriter adhuc reluctantem primorum Episcoporum successio.* Cur dicat magnus vir, Julium Esthonum Episcopum surrogatum in locum Folconis aut Folquini, non capio. Ad sedem Episcopalem Finlandiæ Folquinum pertinere, videtur certum

tum esse. Et quia Julius ille non comparet in catalogo Episcoporum Rendamechensium, distinguendum est forte inter Esthonum & Fennonum Episcopatum, aut dicendum, primos, post Beatum Henricum, Episcopos, non certa sede usos, sed huc & illuc se contulisse, prout res Christiana postulavit. Jamque Julium illum, quum operam insumeret informandis Esthonibus, Esthonum Episcopum vocatum. Henricum vero excepit in cathedra Rendamechensi *Rudolphus*, quem ordine sequitur *Folquinus*, *Thomas Anglus*, de ordine Prædicatorum, *Bero*, *Ragvaldus*, *Catillus*, *Johannes*. Fuit vero hic Johannnes octavus Episcopus & ultimus in Rendamechi. Nonus enim *Magnus*, transtulit cathedram Episcopalem Aboam. Hac de re ita loquitur Paulus Justen in manuscripto. *Hic transtulit cathedram Episcopalem de Rendamechi ad locum, ubi nunc est Ecclesia lapidea constructa, de licentia D. Papæ Bonifacii octavi, anno D.* 1300, *& ibi primus sepelitur.* Erat is natione Fenno. Magnum sequuntur *Ragvaldus*,

pag. 3.

dus, Benedictus, Hemmingius, Henricus Hermanni, Johannes Petri, Johannes cognomine *Westpahl, Bero Gregorii Balck, Magnus Olai, Olaus*, nepos prioris, *Conradus Pitzer, Magnus Nicolai* de Särkilax, *Laurentius Michaelis Suripä, Johannes Olai, Arvidus Kurck*, qui agmen claudit Episcoporum Pontificiorum.

§. VI.

Invisit tandem, sub rege, memoriæ gloriosissimæ, Gustavo primo, has oras religio Christiana purior, Lutherana, per *Martinum* Skytte. Audiamus Paulum Justen. *pag. 13.* *Hujus Martini temporibus corruit Papatus, in tota Finlandia: abolitæ sunt missæ privatæ & angulares, desiit aqua Lustralis, cinerum & palmarum consecratio, cantus ecclesiasticus immutatus & correctus est.* Accepit vero Lutherana religio multum incrementi per M. *Petrum Serkilax*, qui discipulus Lutheri, in ecclesias & scholas Finlandiæ, immortale beneficium Gustavi Regis primus intulit. Laudandum hoc imprimis in Martino, quod ipse utpote cœlibem agens, *Messenius Tom. X p. 24 Spegel in parte post. Hist. Eccl. p. 492.*

H vitam,

vide Paulum Justen p. 12. item Spegel in parte post Hist. Eccl. p. 402.

vitam, contentus modica redituum parte, ex reliqua octo ingenuos juvenes, beati Doctoris Lutheri & Philippi disciplinæ traderet, atque ut alumnos sustentaret. Horum opera, postquam Witteberga domum reversi essent, tota sensim Finlandia Lutheranismum amplexa est. Locum Episcopalem, post Martinum tenuit *Michael Agricola*, qui, quum rectorem Scholæ Aboensis ageret, Novum Testamentum in Fennonicam linguam transtulit. Hoc quoque translatore, psalmi Davidis, & Lutheri Catechismus, Fennica lingua editi sunt. De auctore tamen versionis Psalterii paulo aliter habet manuscriptum Pauli Justen. Sequitur in cathedra episcopali M, *Petrus Follingius*. qui accusatus nimiæ avaritiæ, & præterea suspectus machinationum occultarum adversus regem Ericum XIV. officio exuitur.

Messenius Tom. X. p. 2. Anno 1542. Spegel in parte post. Hist. Eccl. p. 403.

pag. 15.

Spegel in parte post. Hist. Eccl. p. 404. item P. Justen, p. 16.

Huic successit *Paulus Justen*, anno 1563. sed male habitus in carcere apud hostes, ad quos, quum, legationis causa pro-

Spegel. l. c. p. 405.

profectus esset, brevi vitam cum morte commutavit, successorem nactus Magistrum *Ericum Erici* Finlandum de Sorola. Sextus antistes evangelicus erat Mag. *Isaacus Birgeri Rothovius*, septimus Mag. *Eschillus Petræus*, qui, ita jubente rege anno 1636. transtulit Biblia in linguam Finlandorum, quæ postea impressa sunt Stockholmiæ anno 1642. Octavus erat Doctor *Joannes Terserus*: cui successit ordine nonus, Doctor *Joannes Gezelius*, pater, illum Doctor *Joannes Gezelius*, filius. De trium summorum horum episcoporum laboribus, in usum ecclesiæ editis, ideo non loquor, quia nemo est, qui non fateatur, multum & Finlandicas ecclesias & reliquas, per eorum summam eruditionem & labores profecisse. Undecimus, qui cathedram episcopalem hoc tempore ornat, est Reverendissimus Pater, S. S. Theologiæ Doctor, & Procancellarius Academiæ Aboensis, Dominus *Hermannus Witte*; cui Deus vitam longam atque vires integras clemen-

Spegel in Hist. Eccl. parte post. p. 407.

tiſſime largiatur! ſic fiet, ut ex ejus mirifico ardore, niſu atque cura in promovendo vero veri Numinis cultu, religio vera, DEO juvante, captura ſit incrementa. Hoc eſt noſtrum votum; annuat autem voto, qui tenebras gentilium & Pontificiorum diſpulit, & lucem claram Finlandiæ reſtituit, DEUS Optimus Maximus!

Hæc pauca fuere, quæ tecum, Candide Lector, voluimus communicata. Rogo perofficioſe, ut quæ adferre potuerim, in meliorem interpretari velis partem.

Soli DEO Gloria.

